

REVISTA DE ISTORIE MILITARĂ

Publicația este editată de Ministerul Apărării Naționale, prin Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, membru al Consorțiului Academilor de Apărare și Institutelor pentru Studii de Securitate din cadrul Parteneriatului pentru Pace, coordonator național al Proiectului de Istorie Paralelă: NATO – Tratatul de la Varșovia

COLEGIU DE REDACȚIE

- General-maior (r) dr. MIHAIL E. IONESCU, directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
- Academician DINU C. GIURESCU, Academia Română
- Dr. JAN HOFFENAAR, Președintele Comisiei Olandeze de Istorie Militară
- Prof. univ. dr. DENNIS DELETANT, London University
- Colonel (r) dr. PETRE OTU, directorul științific al Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
- Prof. univ. dr. MIHAI RETEGAN, Universitatea București
- IULIAN FOTA, consilier prezidențial
- Dr. SERGIU IOSIPESCU, c.c. șt., Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară
- Prof. univ. dr. ALESANDRU DUȚU, Universitatea „Spiru Haret”
- Prof. univ. dr. MARIA GEORGESCU, Universitatea Pitești
- Comandor (r) GHEORGHE VARTIC

SUMAR

• Dosar: 70 de ani de la Bătălia de la Stalingrad	
– General maior (r) dr. MIHAIL E. IONESCU – Dosar „Stalingrad”	1
– General maior (r) dr. MIHAIL E. IONESCU – Romanians at Stalingrad.	
Myth and Reality	3
– ADRIAN PANDEA – Stalingrad – moment de cotitură în relațiile dintre România și cel de-al Treilea Reich	14
– PETRE OTU – Un proiect eşuat. Grupul de armate „Mareşal Antonescu”	25
– SORIN TURTURICĂ – Aeronautica militară română în Bătălia Stalingradului, septembrie-decembrie 1942	33
– MIOARA ANTON – Sfârșitul unei epopei: propaganda de război și dezastrul de la Stalingrad	56
• Istorie modernă	
– RADU GABRIEL ICHIM – Contribuția preoților ortodocși la susținerea Războiului de Independență (1877-1878)	63
• Primul Război Mondial	
– General maior (r) dr. MIHAIL E. IONESCU – Henri-Mathias Berthelot (1861-1931). Du culte de l'offensive à la stratégie globale	71
– MARIA GEORGESCU – Ion I.C. Brătianu și reintrarea României în război în toamna anului 1918	75
• Armata română în misiuni internaționale	
– Lt. col. dr. IULIANA-SIMONA TUȚUIANU – Considerații juridice privind participarea forțelor armate române la misiuni internaționale	81
– Colonel (r) DOREL PIETRĂREANU – Observator militar ONU în deșert (II)	87
• Addenda et corrigenda	
– DANIEL FOCȘA – Pe marginea articolului „Dan Vizanty, «Asul regăsit...»”, de Ana Maria Vizanti	97
• Manifestări științifice	
– Conferința internațională „New Security Challenges: Towards a Cooperative Agenda”, Istanbul, 27-30 mai 2012 – IULIANA-SIMONA TUȚUIANU, CARMEN RÎJNOVEANU	98
– Conferința științifică internațională „Luptele de pe Don: de la Voronej până la Stalingrad. 1942-1943”, Moscova și Voronej, 4-8 iunie 2012	
– General maior (r) dr. MIHAIL E. IONESCU	101
– Al XXXVIII-lea Congres Internațional de Istorie Militară, Sofia (Bulgaria), 27-31 august 2012 – PETRE OTU	104
– Cooperarea științifică româno-franceză – SERGIU IOSIPESCU	107
• Recenzii, prezentări de carte	
– S.I. Filonenko, A.S. Filonenko, <i>Operațiunea „Ostrogojsk-Rossoș-Stalingrad” pe Donul de Sus</i> , Editura Kvarta, Voronej, 2005	
– DANIELA ȘIȘCANU	109
– Vasile Scărneci, <i>Viața și moartea în linia întâi</i> , Editura Militară, București, 2012 – ȘERBAN PAVELESCU	111
– Mihai I. Buttescu, <i>Vânătorii Reginei Elisabeta. Memoriile unui ofițer din garda regală</i> , Editura Militară, București, 2012 – MARIA GEORGESCU	113

- Revista a fost inclusă în baza de date a Consiliului Național al Cercetării Științifice în Învățământul Superior, fiind evaluată la categoria „C”.
- Poziția revistei în lista-catalog a publicațiilor este la numărul 5017

Dosar „Stalingrad”

Consecvent programului inițiat la începutul anului 2012, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, prin „Revista de Istorie Militară”, publicație de tradiție în peisajul istoriografiei românești, aduce în atenția cititorilor un nou „dosar”. Este vorba de participarea armatei române la bătălia de la Stalingrad, eveniment de la care se împlinesc șapte decenii, un timp suficient de lung pentru ca reflecția istorică să aibă consistență interpretativă, deși trebuie spus că legat de această teribilă confruntare sunt multe fapte și întâmplări de descoperit.

În istoriografia română „subiectul Stalingrad” a avut o evoluție sinuoasă. Imediat după bătălie, în jurul ei s-a instalat o tăcere cvasitotală, ce își avea rațiunile în dorința regimului Antonescu de a se proteja față de consecințele negative majore generate de înfrângerea de pe Volga. Ea a reprezentat un seism de mare amploare a cărui undă de soc a lovit din plin nu numai Berlinul, ci și Bucureștiul.

După încheierea conflictului, vreme de circa trei decenii, regimul communist a evitat să abordeze o asemenea temă, deși istoriografia românească analizase, de la jumătatea deceniului șapte, probleme sensibile ale raporturilor româno-sovietice (ruse) din trecut, cum ar fi, de pildă, cea a Basarabiei. O asemenea interdicție a vizat nu numai cercetarea, ci și memorialistica, astfel că acele mărturii, din infernal care s-a numit Stalingrad, au rămas îngropate, unele la propriu, pentru vremuri mai bune. Cât privește zecile de mii de militari români, care au luptat la Stalingrad, dintre care mulți nu s-au mai întors, numele și faptele lor au rămas inaccesibile marelui public.

Abia în anii '80 ai secolului trecut, pe fondul adâncirii contradicțiilor dintre București și Moscova, subiectul „Stalingrad” a început foarte timid să-și facă loc în cercetarea istorică. Colecția „File din istoria militară a poporului român” și monografia în trei volume „România în cel de-al doilea război mondial”, ambele editate de către Centrul de Studii și Cercetări de Istorie și Teorie Militară, au fost primele lucrări în care participarea românească la bătălia de la Stalingrad a fost abordată.

După 1989, odată cu dispariția restricțiilor ideologice, tema a intrat în atenția istoriografiei românești. Firesc, primele contribuții au vizat scoaterea la lumină a documentelor aferente perioadei, urmate apoi de lucrări consacrate participării României la cea de-a doua conflagrație mondială sau dedicate chiar bătăliei de la Stalingrad. Concomitent, au început să apară și memorii ale unor actori importanți, cum ar fi, de exemplu, cele ale generalilor Constantin Sănătescu, comandantul Corpul 4 armată în toamna anului 1942 sau Constantin Pantazi, ministrul de război în guvernul Antonescu. La rândul ei, Asociația Națională a Veteranilor de Război a inițiat un amplu program de recuperare a memoriei participanților la război, un volum fiind dedicat evenimentelor militare din vara și toamna anului 1942.

Urmare a acestor eforturi, Stalingradul a încetat să mai fie un „terra incognita” în istoriografia română. Cu toate acestea, subiectul este departe de a fi epuizat, mai ales că, în ultimii ani, el pare să fi intrat într-un con de umbră, cercetarea istorică autohtonă concentrându-se mai mult pe problemele „Războiului Rece”, unde totul este de descoperit. De altfel, această tendință se manifestă și pe plan internațional, perioada postbelică devenind o „vedetă” a preocupărilor istoricilor, mai ales a celor care se ocupă cu istoria contemporană.

Mai este un lucru de semnalat. În unele cercetări și lucrări consacrate campaniei din est a armatei române (22 iunie 1941-23 august 1944), apărute în ultimele două decenii, a existat tendința de a justifica decizile politico-militare ale regimului Antonescu, în locul unei grile critice prin care să se relieveze și erorile acestei perioade. Desigur, din rândul acestora face parte și angrenarea armatei române cu un efectiv numeros în campania Werhmacht-ului din vara anului 1942, în pofida avertismentelor lansate de oameni politici proeminenți, cum ar fi Iuliu Maniu și Constantin I.C. Brătianu sau militari de rang înalt, un exemplu fiind chiar șeful Marei-Lui Stat Major, generalul Iosif Iacobici, demis din funcție de Ion Antonescu.

„Dosarul” din acest număr al Revistei de Istorie Militară stăruie asupra câtorva teme majore aferente acestui subiect: decizia mareșalului Ion Antonescu de a participa la campanie, într-un manieră care a depășit chiar și aşteptările germane, privită din perspectiva mitului și a realității; relațiile de comandament româno-germane înainte, pe timpul și după bătălie; proiectul bizar, am spune, de constituire a unui grup de armate mixt, româno-german, ce urma să fie comandat chiar de „conducătorul statului român”; participarea aeronaufică române la confruntările din marele cot al Donului și Stepa calmucă; propaganda regimului după înfrângerea celor două armate române, ce a avut de gestionat un subiect de o gravitate excepțională.

Desigur, așa cum cititorii vor putea constata, autorii au încercat, pe baza unor noi documente, sau „recitirii” mai atente a altora, relativ cunoscute, să proiecteze o imagine cât mai aproape de realitate a acestui episod dramatic al istoriei militare naționale. Acesta a fost, așa cum afirmam în prefața unei cărți dedicată analizei participării forțelor militare românești în anii 1942-1944, „o epopee inutilă”, având în vedere grava înfrângere suferită de armata română.

Dar, dincolo de această aserțiune, de punctele de vedere exprimate și de informațiile mai noi și mai vechi, regăsite în cadrul studiilor din revistă, ținem să aducem omagiul nostru peste timp zecilor de mii de militari români, în fond părinții, unchii și bunicii generațiilor de astăzi, care au luptat, în condiții cu totul improprii, în una dintre bătăliile decisive ale celei mai mari conflagrații din istorie.

**General maior (r) dr. MIHAIL E. IONESCU,
Directorul Institutului pentru Studii Politice
de Apărare și Istorie Militară**

DOSAR: 70 de ani de la Bătălia de la Stalingrad

Romanians at Stalingrad. Myth and Reality

Major-general (ret.) Dr. MIHAIL E. IONESCU *

The participation of Romanian troops to the great confrontations on the German-Soviet front in the summer and autumn of 1942, which went in historiography under the name of "Battle of Stalingrad", is a highly complex subject to which historians paid special attention during the last two decades¹. While the perspectives from which this subject was tackled varied, the analysis focused especially on the political-diplomatic efforts undertaken by the regime of Ion Antonescu to abandon the Axis after the major defeat on Volga and from the Kalmyk Steppe.

Next we will emphasize how the Romanian soldiers ended up in taking part to the second campaign on the Soviet-German front, analyzing their participation from two perspectives – the **official motivation** propagated by the regime, on one hand, and the **realities** from the front and from behind the front, in the diplomatic cabinets from Bucharest and Berlin, on the other hand.

We chose this topic because the participation of the Romanian army to this great battle, which had an important role in the unfolding of the Second World War, was subjected at its time to numerous distortions and mystifications meant to justify the decision to take part to the campaign and to hide the severe consequences of the defeat.

The context in which the Romanian forces were deployed

Romania's entry under the German sphere of influence took place gradually, the process being accelerated by the rapid defeat of France

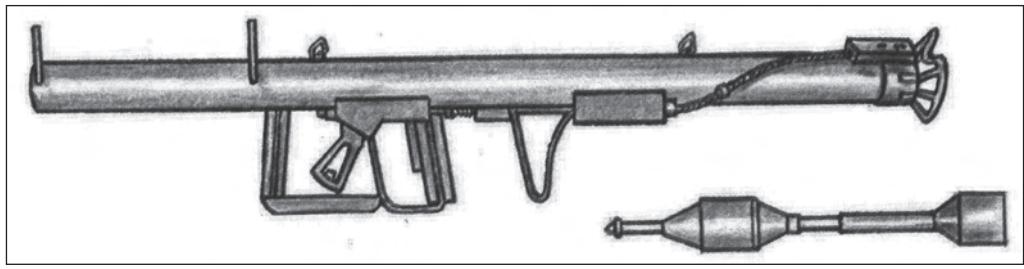
in May-June 1940 and by the loss of territorial integrity in the summer of 1940. Through skilful maneuvering, Germany managed to impose the abdication of King Charles II and the appointment in Bucharest of a governing team led by General, later Marshal, Ion Antonescu. On November 23, 1940, Ion Antonescu sealed Romania's entry into the Tripartite Pact, previously signed by Germany, Italy and Japan on September 27 same year².

Ion Antonescu supported Romania's participation to the German campaign against the Soviet Union, unleashed on June 22, 1941, with the official aim of retaking Bessarabia and Northern Bukovina, two provinces that were ceded to the Soviet Union at the end of June 1940. This goal was reached on July 26, 1941, but Ion Antonescu, following Hitler's request, decided to continue the operations beyond Dniester, deep inside Soviet territory³.

This decision stirred a political controversy at home, the leaders of the main opposition parties – Iuliu Maniu from the National Peasants' Party and Constantin (Dinu) I.C. Brătianu from the National Liberal Party – demanding the withdrawal of the Romanian troops from the Eastern Front and warning on the negative consequences of their long-term presence east of Dniester⁴.

Ion Antonescu did not take into account this opinion, the Romanian army being sent to Odessa and to the battles north of the Sea of Azov and in the Crimean Peninsula. As some of the objectives were reached, such as the occupation of Odessa, most of the Romanian forces were withdrawn from the front and

* Director of the Institute for Political Studies of Defense and Military History (Romania).

Rocket propelled grenade launcher, model 1943 (Raketenpanzerbüchse 43), caliber 88 mm, and its projectile, the R.P.G. 4322

brought back home. On November 8, 1941, on the name day of King Michael I, who took the throne after his father's abdication, a great military parade was organized in order to mark the end of the campaign of 1941. The Romanian authorities signaled that the hostilities ended and that the objectives were accomplished.

But, towards the end of 1941, major events took place, which changed, to a large extent, the appearance of the German-Soviet war. First, it was the Soviet counteroffensive, launched on December 5, 1941, which saved Moscow and put an end to the German "blitzkrieg"⁵. The fighting on the Eastern Front turned into a war of attrition, having an unpredictable duration and an uncertain end.

Then there was the attack of Pearl Harbor by the Japanese (December 7, 1941), which prompted the US to enter the war, which now became a world war. Hitler's declaration of war against the US, on December 11, 1941, in the hope that Japan will do the same against the Soviet Union, remains a hotly debated subject in historiography.

All these left their mark on the Romanian state. On December 6, 1941, as Bucharest did not comply with Britain's ultimatum to cease the hostilities on the Eastern Front, the former declared war against Romania. A few days later, on December 12, 1941, following the imperative request of Berlin and Rome, the Romanian government declared war against the US. Consequently, Romania now found itself at war with all the powers of the United Nations, which were officially constituted on January 1942.

Hitler decided to resume, in 1942, the offensive on the entire Eastern Front and opted for an ample action on the southern flank of the German-Soviet front, combined with an offensive in the North, limited to the conquest

of Leningrad. By launching an offensive in the south of the Soviet territory, the Führer hoped to inflict a decisive blow to the Red Army and to reach the oil reserves of the Caspian Sea.

The creation of the plan of operations for 1942 proved to be a controversial subject within the German General Staff⁶. Eventually, Hitler's political and strategic vision materialized in the "Operation Blue" ("Directive no. 41"), signed on April 5, 1942⁷. The lack of sufficient forces forced Hitler to rely on smaller allies, including Romania, although he regarded the combat skills of the Romanian troops as being mediocre.

The deployment of the Romanian army in the summer offensive of the Wehrmacht was decided by Ion Antonescu in three stages. The first stage consisted in Hitler's letter to Antonescu from December 29, 1941. The Führer informed Antonescu about his intention of continuing the offensive in the summer of 1942, asking him to send troops. The German chancellor took the commitment to equip the Romanian troops with German armament. Ion Antonescu agreed with Berlin's requests and promised he would do anything in his power to help Germany emerge victorious.

The second stage took place in early 1942, during Wilhelm Keitel's tour in the Balkans. The German dignitary visited Bucharest and discussed with Ion Antonescu the details regarding the summer offensive. The head of the Romanian state reaffirmed his decision, taking commitments that surpassed even the German expectations. On this basis, on January 17, 1942, an economic protocol was signed, by which Germany pledged to equip the troops that were about to be deployed in the campaign, but – and this is very important – this action was to happen on the front and not in the country⁸.

At last, the third stage took place during Ion Antonescu's visit to Hitler's headquarters in Rastenburg (February 11, 1942). The head of the Romanian state reaffirmed his commitment to take part in the summer operations, the quantum of forces being similar to that from the campaign of 1941. On this occasion, Antonescu also raised several other issues in the bilateral relations: the withdrawal of the German troops from the country; the situation of the leaders of the Iron Guard that found refuge in Germany (as they represented a political reserve for the Reich); the clarification of the rapports with Hungary, etc⁹.

From the moment the decision to participate to the summer offensive of the Wehrmacht was taken, the regime orchestrated an ample propaganda campaign meant to present the actions of the Romanian troops in the south of Soviet Union – alongside those of the Germans – as being legitimate and in accordance with the immediate and future interests of Romania.

Myths

During the military campaign of 1942, a series of ideas launched at the beginning of the hostilities were resumed and amplified, while new ones were manufactured in the propaganda labs in order to respond to the ever shifting conditions of the war. Undoubtedly, most of them, old and new, had little in common with the reality on the ground, being rather „propaganda myths” meant to offer support to a military effort that exceeded both the possibilities and the legitimate aspirations of the Romanians. The latter began to ask themselves increasingly often about the future of the war and about their fate in the post-war period.

Given the complexity of the topic and the short time available for this presentation, we shall outline only some of the elements of the „official mythology” regarding the Battle of Stalingrad, which demonstrate, in our opinion, the obvious discrepancy between the intentions of the regime and the reality on the ground.

One of the major justifications invoked by the authorities was that of the “holy war” or the “crusade against communism”. It was present from the very start of the hostilities, on June 22, 1941, being used from time to time during the operations from the autumn of

1941. Therefore, in his “Proclamation” to the country on the eve of the war, Ion Antonescu called Romanians to join “*the holy war* [author's emphasis] *against the foes of civilization and of the church, of justice and of our own rights: to holy war* [author's emphasis] *for our People and King. On great and righteous war alongside the great German nation for an honorable future for human kind*”¹⁰.

Mihai Antonescu, in a speech broadcasted at the radio during the same day (June 22), was also firm in his conviction that Romanians had just started “*a great holy war*”¹¹. The initial victories of the German army on the Eastern Front induced an exaggerated optimism among the leaders in Bucharest, who started to believe in their messianic role not only in the history of Romanians, but also in the European history. Consequently, they unreservedly approved any idea or plan coming from the Third Reich. At this point, it is worth mentioning that other leaders of satellite countries refused to adhere to Hitler's goals, limiting themselves strictly to their national demands¹².

Terms such as “**holy war**” or “**crusade against communism**” went hand in hand with the idea of retaking Bessarabia and Northern Bukovina and then of consolidating their strategic defense by occupying Odessa. Towards the end of 1941, given the withdrawal of most of the Romanian forces and the breakdown of the “blitzkrieg”, these terms were used less often.

In the first part of 1942, the theme of the “holy war” was resumed in the attempt of justifying Romania's war effort on the Eastern Front. It is not a coincidence that, in April 1942, all the movie theatres in Romania played “The Holy War”, a film about the struggle of the Romanian army for Christianity against a godless, atheist regime¹³.

Another idea propagated by the regime through various channels was that of the **unanimous support of the army for Ion Antonescu's decision** of committing important forces for the summer offensive of the Wehrmacht. In his response to Colonel Spalcke (later General), member of the German diplomatic mission to Bucharest, Marshal Antonescu asked him to convey to Hitler “*my assurance that he will be able to count more on me, on the army and on the Romanian people, the harder the difficulties will be*”¹⁴.

Ion Antonescu reaffirmed this idea in the letter addressed to Hitler on January 5, 1942, in response to Führer's greetings for the New Year. *"In what concerns the contribution of the Romanian divisions that will participate to the spring offensive, I shall take all the measures for their timely deployment – in accordance to your wishes – in order to participate to the new action"*¹⁵.

This idea of Romania's contribution to the future campaign can also be found in the Memorandum prepared by Mihai Antonescu and presented to Hitler by Ion Antonescu during his visit in Germany on February 11-12, 1942¹⁶. During the talks with the Führer, Marshal Ion Antonescu reassured him that "Romania is committed to continue the war with the same contribution"¹⁷. At this point, we should add that it was during this visit to Germany when the principles and the foundation of cooperation between the German and the Romanian troops were laid out.

Directly linked to this thesis, the regime promoted another one, namely that of the **military might of Romania and of the solidity of the Romanian army**, an element which guaranteed the final victory. To support this idea, the heads of the regime showcased the dimensions of the Romanian military potential, as well as the contribution of the Romanian forces to the Eastern Front until the end of 1941. According to the official statistics, Romania deployed on the Eastern Front 587 000 men, including 22 000 officers and 18 000 non-commissioned officers. Nearly a quarter of them were killed, wounded or unaccounted for. By categories of personnel, the situation was as follows:

- 5 447 officers (25%)
- 2 331 non-commissioned officers (13%)
- 126 358 soldiers (22%)

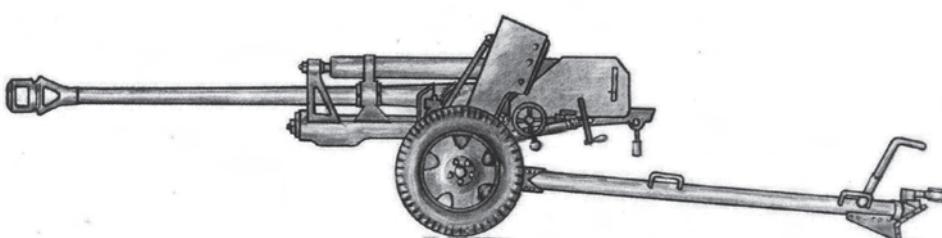
By operations, these losses were distributed as follows:

- 23% during the fighting in Bessarabia and Northern Bukovina;
- 77% in the operations east of Dniester, in Ukraine, Crimea and Sea of Azov¹⁸.

In addition to these elements, there is also the fact that, at the beginning of 1942, there were ten divisions on the Eastern Front, despite the initial talk of deploying only two. Moreover, Romania ensured the transport of 22 000 military trains without any accident or sabotage. The costs of war until the end of 1941 totaled 200 billion lei, an impressive sum, without any doubt. Also, we should not ignore the economic effort, which consisted in oil and agricultural products that the Romanian state provided for the German cause.

The military victories from the spring and summer of 1942 have improved the morale of the troops, Ion Antonescu claiming, during one of his inspections on the front, that *"the Romanian soldier has pure brotherly relations with his superiors. There is a unity in soul that can rarely be seen"*¹⁹. This assessment will soon be contracted, as we shall see, during the fierce Battle of Stalingrad. Ion Antonescu was convinced that a German victory would also guarantee his own political survival, this being the context in which a new thesis/myth emerged – that of the **solidity of the alliance between Romania and Germany**.

From the very beginning, the heads of the regime – and especially Ion Antonescu – did not hesitate to present the alliance with the Third Reich as the only shield guaranteeing the existence and future of Romania. In his response to a series of letters sent by the liberal leader Constantin (Dinu) I.C. Brătianu, dated December 18, 1940, and February 14 and 21,

Antitank gun „D.T.-U.D.R.” no. 26, known under the name of „Reșița”, model 1943, caliber 75 mm

1941, Ion Antonescu stated that: "Being incapable to count on Britain and being unable to go alongside the Soviets, Germany was the only force that we could count on politically and economically, but also militarily, thus permitting us to develop a real military power that we could put to good use at the right moment in accordance to our interests"²⁰.

After Romania's entry into war, Ion Antonescu constantly reaffirmed the solidity of the alliance between Romania and Germany and that the interests of the two countries coincide, implying that the fight should continue until the end. From this perspective, Antonescu's letter to Hitler from July 31, 1941, which contained the answer to the latter's request to continue the military actions beyond Dniester, is very revealing. In a moment in which the victories on the Eastern Front were impressive, the head of the Romanian state emphatically confirmed that "*I shall continue until the end the action started in the East against the great enemy of Europe and of my country: Russian bolshevism. That is why I shall not put forward any conditions and I shall not question this military cooperation on new territory.*"

I shall accomplish the military mission specified in the letter sent by your Excellency and I shall fulfill the conditions in the indicated region. I shall carry out this mission from the deep conviction that I serve not only the Romanian people east of Dniester, but also the center of civilization and the foundation of Europe's new fate"²¹.

Although the events towards the end of 1941 raised serious questions concerning Germany's capacity to have the final word on the Eastern Front and, generally speaking, in the entire war, Ion Antonescu remained confident in the victory of his ally. In fact, the events in early 1942 justified, to a certain extent, the optimism of the Romanian officials. The German army scored important victories: the siege and retaking of Kharkov (May 1942); the taking of Sevastopol (June 7 – July 4, 1942); the occupation of the entire Crimean Peninsula (June-July 1942), the rapid invasion of the Caucasus and south Russia.

Summarizing, these were some of the main coordinates of the official mythology practiced by the authorities in Bucharest in order to confer credibility to a political and strategic decision significant for the fate of the post-war Romanian state.

General Ilie Șteflea,
chief of the General Headquarters
(January 20, 1942 – August 23, 1944)

The reality

In this part of the presentation, we shall go behind the scenes in order to emphasize the genuine – or supposedly genuine – reasons behind Antonescu's decision to enter the war, as well as the real state of affairs regarding the operational capacity of the Romanian army, the relations between the Romanian and the German general staffs, the consequences of the defeat on Volga, etc.

It is obvious that the thesis of "**holy war**" and "**crusade against communism**", which enjoyed a special place in the official propaganda since the very beginning of the hostilities, implied an objective that surpassed by far the possibilities and aspirations of Romania. However, these slogans continued to be present until around the time of the Battle of Stalingrad. What stood behind this thesis was actually the fierce competition with Hungary, the motive of the dispute being the "decision" taken in Vienna on August 30, 1940, regarding Northern Transylvania. Both countries, finding themselves in the sphere of influence of the Reich, were deeply unhappy with the German "arbitrage", which made them seek German "sympathy" for a more favorable resolution.

In the correspondence with the leaders of the historical parties, who criticized Antonescu for signing the Tripartite Pact, he replied that he acted “*from precaution and from the instinct of self-preservation. Precaution because Hungary had signed it before me* [original emphasis – author’s note]. *Facing this situation, I believed that, in case Germany wins the war, Hungary will not be rewarded on our expense and, in case Germany loses the war, we share the same responsibilities towards the victors*”²².

For the campaign of 1942, the terms remained unchanged, the Hungarian government deciding to participate with an expeditionary corps comprising – according to Romanian estimates – no less than 17 divisions. Ion Antonescu accepted the German request and decided to send on the front the same number of troops as in 1941.

It must be said that Germany shrewdly speculated this competition between the two countries, preferring to keep them in doubt and refusing to take any decision favoring one or another. In what Romania was concerned, its bid for Northern Transylvania proved ill-fated, exhausting and, eventually, fruitless.

Being aware of the lack of enthusiasm regarding the re-deployment of the Romanian

Army on the Eastern Front, the authorities launched the slogan according to which the fight in south Russia represented, after all, a fight for Transylvania. However, both among the ranks of the Romanian army and among the political class, there was an opposition regarding the participation of the Romanian troops on the Eastern Front. Unofficially, a new slogan came up: we want war, but not in east, but in west, against Hungary. Among units in Transylvania, there were acts of opposition to the deployment on the Eastern Front, and during their march to the east, shots were fired in Predeal train station towards the villa of Marshal Antonescu²³.

The political opposition also protested against the deployment of the Romanian army in the south of the Soviet Union. On January 19, 1942, Iuliu Maniu and Constantin (Dinu) I.C. Brătianu sent a memorandum to Marshal Ion Antonescu containing a few considerations on his decision. The two political leaders emphasized that “*the task of destroying Russian bolshevism does not belong to Romania, but rather to Germany. If you are not convinced that the German army can destroy the Bolshevik army without the help of Romanian divisions, then you no longer believe in the final victory of Germany. In this case, it is even more necessary that the Romanian army should no longer fight east of Dniester*”²⁴.

Protests against the decision of Ion Antonescu also came from the higher echelon, the most illustrative example being that of the Chief of the General Staff, General Iosif Iacobici. When he found out about the decision of deploying the Romanian army in the next campaign, he protested, asking in a memo sent on January 8, 1942, that the allocated forces be as small as possible. In another memorandum, he demonstrated – with figures – that the Romanian troops are not properly equipped and trained for the Eastern Front and, in case of failure, Romania would lack a credible military force, as the commitment surpasses Romania’s entire potential. Dissatisfied with Iacobici’s attitude, in whom he also saw a political rival, Ion Antonescu dismissed him. He was replaced by General Ilie Șteflea, who, according to his own testimony, tried to limit the effectives that were about to be sent on the Eastern Front²⁵.

In conclusion, there were dissensions in the higher echelon regarding the participation

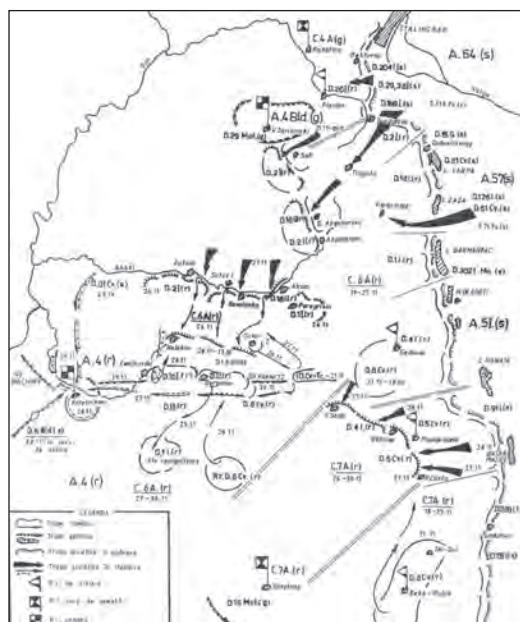
General Constantin Constantinescu-Klaps,
commander of 4th Army

of the Romanian army to the Battle of Stalingrad, which eventually spread to other echelons, soldiers included. Many could not help but ask what are they doing deep inside Soviet territory, especially when their equipment, training and rations left a lot to be desired. The idea circulated by the official propaganda of the **unanimous support of the army** for a new campaign was, therefore, unfounded.

In the summer of 1942, Antonescu sent a large expeditionary corps of over 27 divisions on the Eastern Front, totaling 253 957 men. Some divisions headed to Stalingrad, others to the Caucasus. Two armies fought in the Battle of Stalingrad – the Third Army, under the command of General Petre Dumitrescu, and the Fourth Army, under the command of General Constantin Constantinescu-Klaps. The Third Army comprised four corps headquarters (1, 2, 4, 5), eight infantry divisions (5, 6, 7, 9, 11, 13, 14, 15), two cavalry divisions (1 and 7), totaling 143 336 men. The Fourth Army comprised two corps headquarters (6 and 7), five infantry divisions (1, 2, 4, 18, 20) and two cavalry divisions (5 and 8), totaling 75 250 men²⁶. These figures confirm that Romania provided the largest contingent of allied troops for the Battle of Stalingrad.

Their combat value was, however, relatively modest, far off from what the regime tried to portray to the general public. There were many shortages in anti-tank and heavy armament, which caused major losses once the large scale operations began. For instance, the large Romanian units were equipped with 37mm and 75mm anti-tank guns, which were useless in face of the T-34 tank. According to Romanian documents, because their shells did not penetrate the armor of the T-34, the Soviet tank crews waited for the artillery to finish the ammunition, after which they literally crushed the Romanian positions under their tracks²⁷.

The motorized vehicles were insufficient – or almost nonexistent –, something that forced the Romanian troops to rely mostly on horses for transportation. Because the supply lines were under a severe strain during the Battle of Stalingrad, getting the animals fed proved to be a serious challenge. The rations for the soldiers were as difficult to get. In what the equipment was concerned, the Russian winter found the Romanian troops in their summer uniform, amplifying their dissatisfaction.

Operations of the 4th Army in the Kalmyk Steppe

In addition to these shortages, some of which congenital – or historical –, a new phenomenon took place, namely the lack of solidarity between the officers and the soldiers, the former being preoccupied especially with their own wellbeing. It is not surprising that German sources mentioned that the Romanian military cooks prepared three menus: one for the officers, one for the non-commissioned officers and the third for soldiers, whose rations were very small²⁸.

Under these conditions, the morale and combat capacity of the Romanian expeditionary corps from south Russia were deficient, the large units being condemned to an almost certain defeat.

The Battle of Stalingrad put to the test the **solidity of the Romanian-German alliance**. In the first months of 1942, after long negotiations, an agreement was reached concerning the equipping of the large Romanian units taking part to the campaign, which was to be done on the front – and not inside the country – by the Germans. By this measure, Germany wanted to make sure that the German armament was not used to equip the Romanian troops remaining at home, thus upsetting the balance between Romania and Hungary. In the beginning, the shipments of armaments pro-

ceeded satisfactorily, but gradually the Germans slowed them down, causing dissatisfaction in Bucharest.

The causes of this situation can be traced back especially to the increasing inability of the German industry to satisfy the ever growing needs on the front line, but also to the mistrust that was plaguing German-Romanian relations²⁹. This mistrust derived from several sources. First, the Romanian requests were too numerous, forcing the German part to inform Bucharest that it is unable to satisfy them. Undoubtedly, Ion Antonescu and the Romanian General Staff tried to cover not only the short-term needs for the coming campaign, but also long-term (post-war) ones, their intention being quickly deciphered by Germans.

Then there was Mihai Antonescu' initiative of keeping some of the armament at home, something that generated a small storm in the bilateral relations, which only calmed down because of the necessity to continue the common fight³⁰.

A third source of mistrust consisted in the fact that the German exports of armament to

Romania rolled, as provisioned in the agreements of January 1942, on a war credit granted by Germany. However, the Romanian orders caused it to grow, prompting Berlin to decide not to surpass the credit limit that Romania had at the Reich Bank, credit that was paid out with Romanian deliveries of surplus products³¹. As Romania was reticent about shipping these products, the German authorities, being already unable to cover their own needs, now had the perfect motive to block the transfer of armament to Romania. That explains why the large Romanian units deployed at Stalingrad never received the armament and equipment needed to fulfill their mission.

Another dispute concerned the rations of the Romanian troops from the area of operations. The discussions between Ion Antonescu and Field Marshal Keitel from January 1942 determined that the rations of the Romanian troops on the front should have been supplied by the German part. In time, different interpretations appeared, the Romanian General Staff considering itself exonerated of this responsibility. Keitel argued, however, that, in

Stalingrad (September 1942), by Lieutenant (ret.) Anghel Vasile

exchange for the rations, Romania must supply larger quantities of food products to Germany. The pressures from Berlin proved successful, Bucharest being forced to deliver, as compensation, the extra quantities of food.

Although the Romanian soldiers undoubtedly preferred the "German rations", the strain on the German supply lines and the ever growing needs of the Wehrmacht eventually translated in a severe shortage of rations for the Romanian troops.

The actual deployment of the large Romanian units generated even more troubles in the bilateral relations. The German headquarters did not take into account the real possibilities of the Romanian troops, the only criterion being that of the availability for Stalingrad. Consequently, the operational disposition of the two Romanian armies resembled a thin cord, lacking and depth and reserves, the large units being, according to a Romanian document of that period, "like beads on a string"³², in other words extremely vulnerable to attack.

Moreover, the Romanian armies did not receive any precise mission from the Army Group "B", something that generated confusion among officers and staffs. In addition, freedom of movement was drastically limited, the commanders of the armies being not permitted to move more than one company. Equally grave proved to be the Germans' constant lack of attention to the information regarding the massive preparations of the Soviets for counteroffensive. In addition to these, the possibilities of the adversary were underestimated and the supplies were few, thus completing the series of errors of the German headquarters and making the Romanian troops, situated at the flanks of the main group of forces, represented by the German Sixth Army, certain victims.

The defeat from Stalingrad generated a severe crisis in the Romanian-German relations. The German part blamed Romanians for the failure, who, at their turn, accused their allies of poor disposition of the forces on the front and of breaching the obligations assumed at the beginning of the campaign³³. It also had important consequences at home, irremediably weakening the regime of Ion Antonescu, many perceiving it, from now on, as a transitory political formula. As a result, the political forces – both governing or in opposition –

multiplied their efforts to abandon the alliance with Germany.

The self-evident conclusion is that the Battle of Stalingrad obliterated the **myth of the solidity of the alliance between Romania and Germany**, which the regime from Bucharest has propagated since September 1940.

Conclusions

In the Romanian history of the 20th century, the Second World War occupies a special place. The researches of this segment of history possess a significant cognitive and scientific value, but they also have a contemporary political impact. It is a period in which the Romanian nation suffered profound traumas – starting with the territorial losses in 1940, which threatened the very continuity of the Romanian state, and ending with the military campaign on the Eastern Front, which unfolded far from the national borders in an asymmetrical coalition war. It is also worth mentioning that, besides the fact that there was no written agreement between Romania and Germany concerning the objectives of the war, the deployment of the Romanian troops deep inside Soviet territory, at Stalingrad, severely contradicted Romania's vital national interests. This is a truth that the democratic political establishment of Romania constantly emphasized.

It also must be added that certain stereotypes and redundancies from this mythology³⁴ – itself a product of propaganda labs³⁵ – can still be found in the media or in the specialty literature. This is why we have the obligation, scientific and political, to discern between myth and reality when it comes to the Second World War and the deployment of Romanian troops on the Eastern Front. As it was evident in the previous pages regarding the Battle of Stalingrad, the authorities in Bucharest resorted to large arsenal of specific measures in order to garner the support of ordinary Romanians for a new war effort. Governmental structures (civilian and military), research institutes, journalists, all were mobilized for this objective. The message was disseminated by brochures of popularization, media, radio, cinematography, civilian and military ceremonies, religious services, posters, leaflets, etc. "*The motives behind our decision to fight on Volga against the Bolsheviks* – to quote an assessment from a Romanian military document – *should fall like*

a droplet in the souls of Romanians, on a daily basis, in order to conquer their doubt"³⁶.

The ideological scaffold used by the regime and the attempts to materialize it were impressive, but their credibility and efficiency are questionable. Romanians proved hard to convince. Within the army and the political class, there was a real opposition that manifested towards the plan of Ion Antonescu, while the population was increasingly dissatisfied with the daily hardships and the war effort.

Unfortunately, the darkest fears became reality, as the Romanian army recorded the most severe defeat of the Second World War. The human losses totaled a staggering 158 854 men (dead, wounded or missing), which represented more than half of the entire effective. Also, it recorded massive losses in armament, ammunition, rations, equipment, etc³⁷. The two Romanian armies ceased their combat operations on January 3 (Third Army) and, respectively, on January 5 (Fourth Army), their remnants being brought back home in the following months.

Although the authorities took drastic measures to censor the reports from the front line, the tragedy from the River Don and the Kalmyk Steppe reached the ears of Romanians, so that the public opinion "started to react", as another document from that time stated. For the regime of Ion Antonescu, it became harder and harder to mobilize the population in the war effort alongside Germany, especially when the conviction that Germany lost the war became generalized.

The catastrophe from Stalingrad also modified the regime's propagandistic paradigm³⁸. All the talk about the fight against communism, of "holy war", of "crusade against bolshevism" now turned into desperate calls for saving Europe from Bolshevik invasion, for defending civilization and, implicitly, for defending the borders and the state itself. However, no one, with the exception of a few officials of the regime, believed any longer in such delusions.

¹ Among the published works on this subject (monographs, journals, volumes of documents, etc.), we note: Adrian Pandea, Ion Pavelescu, Eftimie Ardeleanu, *România la Stalingrad*, Editura Militară, București 1992; Constantin Sănătescu, *Jurnal*, Editura Humanitas, București, 1993; Florin Constantiniu,

Alesandru Duțu, Mihai Retegan, *România în război 1941-1945. Un destin în istorie*, București, Editura Militară, 1995; Cornel Scafeș, Horia Șerbănescu, Ion Scafeș, *Armata română, 1941-1945*, Editura RAI, București, 1996; *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, coordonator: Marcel-Dumitru Ciucă, 11 volume, Arhivele Naționale ale României, București, 1997-2008; Dinu C. Giurescu, *România în al doilea război mondial. 1939-1945*, București, 1999; Mihail Vasile-Ozunu, Petre Otu, *Înfrânti și uitați. România în bătălia de la Stalingrad*, București, Editura Ion Cristoiu, 1999; Alesandru Duțu, *Între Wermacht și Armata Roșie. Relații de comandament româno-germane și româno-sovietice (1941-1945)*, București, Editura Enciclopedică, 2000; *Istoria Românilor, vol. IX (1940-1947)*, coordonator: Dinu C. Giurescu, Editura Enciclopedică, București, 2008; etc.

² *Antonescu-Hitler, Corespondență și întâlniri inedite (1940-1944)*, volume I, ed. Vasile Arimia, Ion Ardeleanu, Ștefan Lache, Cozia Ed.-Co, București, 1991, p. 24-64.

³ More on these episodes in Alesandru Duțu, Mihai Retegan (coordinators), *Eliberarea Basarabiei și a nordului Bucovinei (22 iunie-26 iulie 1941)*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Alesandru Duțu, Petre Otu (coordinators), *Petărâmul nord-pontic ((17 iulie 1941 – 4 iulie 1942)*, București, Editura Fundației Culturale Române, 2000 etc.

⁴ *Iuliu Maniu-Ion Antonescu. Opinii și confruntări politice 1940-1944*, foreword and annotations by Ion Calafeteanu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994, p. 75-116; For the analysis of Antonescu's decision, see Florin Constantiniu, Ilie Schipor, *Trecerea Nis trului*, Editura Albatros, București, 1995.

⁵ For discussions regarding this type of warfare, see: Karl-Heinz Frieser, *Mitul Blitzkrieg-ului. Campania Wehrmacht-ului în Vest 1940*, translated by Augustin Văduva, revision by Radu Voinescu, Editura Militară, București, 2010.

⁶ Manfred Kehrig, *Stalingrad, Analyse und Documentation einer Schlacht*, Deutsche Verlag-Anstalt, Stuttgart, 1974, p.25-35; Liddell Hart, *Istoria celui de al Doilea Război Mondial*, translation: Irina Negrea, vol. I, Editura Orizonturi, București, 2006, p.320-327; Alan Clark, *La guerre à l'Est*, tome II, Paris, Robert Lafonte, p. 16-40; Benoît Lemay, Erich von Mainstein. *Le stratège de Hitler*, Perrin, 2006, p.308-336 etc.

⁷ Adolf Hitler, *Directive de război*, Romanian version: Dragoș Nedelcescu, Editura Elit, p. 246-290.

⁸ *Ibidem*, p. 157-158.

⁹ *Ibidem*, p. 175-216.

¹⁰ Mircea Agapie, Jipa Rotaru, *Ion Antonescu. Cariera militară. Scrisori inedite*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, Bucureşti, 1993, p. 168.

¹¹ „Timpul”, June 24, 1941.

¹² Marshal of Finland Carl Gustaf Emil Mannerheim, *Memorii*, second edition, foreword at the first edition by General-Leutenant Ermei Kanninen, Honorific President of the Finnish Commission of Military History, foreword at the second edition by Irmeli Mustonen, the ambassador of Finland, translation: Teodor Atanasiu, eds. Dumitru Preda, Adrian Pandea, Editura Militară, Bucureşti, 2011, p.275-306.

¹³ René de Weck, *Jurnal. Jurnalul unui diplomat elvețian în România: 1939-1945*, translated from French and edited by Viorel Grecu and Claudia Chinezu, Editura Fundației Culturale Române, Bucureşti, 2000, p.126.

¹⁴ *Antonescu-Hitler. Corespondență și întâlniri inedite (1940-1944)*, vol. I,... p.159.

¹⁵ Ibidem, p. 162.

¹⁶ Ibidem, p. 168-169. The document reaffirms the idea that „Romanians wish to fight against USSR till the end” /.../ „they sincerely desire to cooperate in this action upon which the entire national future depends, together with the institutions of civilizations”.

¹⁷ Ibidem, p. 180.

¹⁸ Central National Historical Archives, fund Presidency of the Council of Ministers, Military Cabinet of Ion Antonescu, from now on A.N.I.C., P.C.M., Military Cabinet, dossier no. 65/1942, f. 10-51; dossier no. 81/1943, f. 7-43.

¹⁹ Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu, vol VI (februarie - aprilie 1942), collection of documents edited by Marcel Dumitru Ciucă and Maria Ignat, Bucureşti, 2002, p.430.

²⁰ *Mareșalul Ion Antonescu, Epistolarul infernului*, edited by Mihai Pelin, Editura Viitorul Românesc, Bucureşti, 1993, p.139; *C.I.C. Brătianu, Carol II, Ion Antonescu, Amintiri, Documente, Corespondență*, foreword, notes and index by Ion Ardeleanu, Editura Forum – SRL, Bucureşti, 1992, p.120-121,124-127,130-131. Regarding the nature and the development of the Romanian-German relations, see Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române (1938-1940)*, edition and bio-bibliographical study by Stelian Neagoe, Humanitas, Bucureşti, 1994.

²¹ *Antonescu-Hitler. Corespondență și întâlniri inedite (1940-1944)*, vol. I, ..., p.118.

²² Mircea Agapie, Jipa Rotaru, *op. cit.*, p. 167.

²³ General Ion Gheorghe, *Un dictator nefericit. Mareșalul Antonescu (Calea României spre Statul*

satelit)

, foreword by Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, Bucureşti, 1996, p.228.

²⁴ *Iuliu Maniu-Ion Antonescu. Opinii și confruntări politice 1940-1944...*, p.114.

²⁵ More on the cases of Iacobici and Șteflea , see: Adrian Pandea, Ion Pavelescu, Eftimie Ardeleanu, *op. cit.* p.15-84; *Şefii Marelui Stat Major Român (1941-1945). Destine la răscrucă*, coordinator: General-colonel Dumitru Cioflină, Editura Militară, Bucureşti, 1995, p.73-174.

²⁶ Mihail Vasile-Ozunu, Petre Otu, *op. cit.*, p.112-114; 129-134.

²⁷ Anthony Beevor, *Stalingrad*, translation: Delia Razdolescu, RAO International Publishing Company, Bucureşti, 2005, p. 294-306.

²⁸ Ibidem, p.224.

²⁹ Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p.199-202.

³⁰ A.N.I.C., P.C.M. Military cabinet dossier no. 385/1942, f. 435.

³¹ Ibidem, dossier no. 11/1940-1942, f. 110-118 ; dossier no. 239/1941, f. 8-10 ; 83-84 ; 172-176; dossier no. 375/1941, f. 319-320; dossier no. 122/1942, f. 1-3 ; 8-13; dossier no. 176/1942, f. 1-15; dossier no. 218/1942, f. 4-6; 15-18; dossier no. 256/1942, f. 69-80; dossier no. 286/1942-1943, f. 105-108; Romanian Military Archives (from now on A.M.R.), fund Microfilms, reel PII 1.1427, frames 277-318.

³² Ibidem, reel P.II1.1051, frame 160.

³³ More on this subject in General Platon Chirnoagă, *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei sovietice (22 iunie 1941-23 august 1944)*, Third edition, Fides, Iași, 1997, p. 161-167; Adrian Pandea, Ion Pavelescu, Eftimie Ardeleanu, *op. cit.* 51-84, 425-466; Mihail Vasile-Ozunu, Petre Otu, *op. cit.* p. 241-253.

³⁴ See ACTA. *War, Military and Media from Gutenberg to today*, 29th International Congress of Military History, Bucharest, Romania, 10-15 August 2003, edited by Major General, Ph D., Mihail E. Ionescu, Military Publishing House, Bucharest, 2004.

³⁵ See Mișoara Anton, *Propagandă și război 1941-1944*, Tritonic, Bucureşti, 2007; *Pacea de mâine*, editor: Petre Otu, Editura Militară, Bucureşti, 2008.

³⁶ A.N.I.C., P.C.M. Military cabinet, dossier no. 124/1943, f. 21, 26.

³⁷ A.M.R., fund Microfilms, reel II 1.2724, frame 18. Between November 15, 1942, and January 7, 1943, the Third and Fourth Romanian armies lost 71724 rifles, 2495 automatic rifles, 778 machine guns, 2512 automatic pistols, 77 anti-aircraft machine guns, 459 anti-aircraft guns, 162 field guns, 138 mortars, 44 long guns, etc. These losses represented 50% (rifles) and 74% (anti-aircraft guns) from the total number in existence.

³⁸ General Ion Gheorghe, *op. cit.* p. 256.

DOSAR: 70 de ani de la Bătălia de la Stalingrad

STALINGRAD – MOMENT DE COTITURĂ ÎN RELAȚIILE DINTRE ROMÂNIA ȘI CEL DE-AL TREILEA REICH

ADRIAN PANDEA *

Abstract

The relations between the Romanian and the German General Staffs followed what Erich von Manstein described as “the utterly grotesque chain of command” within the southern flank of the German disposition. According to the agreements at the highest level between Bucharest and Berlin in the winter of 1941-1942, the Romanian forces on the Eastern Front were to be reunited under Romanian command in an area that was initially identified as the Eastern littoral of the Black Sea and the Caucasus. The article below offers an insight into Romanian-German preparations prior and during the Battle of Stalingrad, a moment that irreversibly changed not only the course of the war itself, but also the relations between the two allies.

Keywords: Romania, Germany, Eastern Front, Stalingrad, Adolf Hitler, Ion Antonescu, Ilie Șteflea, Ferdinand Heim, Maximilian von Weichs, Hermann Hoth

Relațiile de comandament româno-germane în timpul bătăliei de la Stalingrad se înscriu în ceea ce Erich von Manstein numește „lanțul de comandă absolut grotesc” existent la flancul sudic al dispozitivului german. Din perspectiva înțelegerilor la vîrf între București și Berlin din iarna 1941-1942, forțele române de pe frontul de est urmău să fie reunite sub comandă proprie într-o zonă care, inițial, fusese identificată drept litoralul estic al Mării Negre și Caucaz. Evoluția operațiilor militare și soluțiile operațional-strategice impuse de Hitler au determinat dislocarea trupelor Armatelor 3 și 4 în Cotul Donului și Stepe Calmucă, în timp ce formarea grupului de armate ce urma să se găsească sub comanda mareșalului Ion Antonescu nu a mai avut loc. Adăugându-se avalanșei de schimbări

provocate de Führer la eșaloanele de comandanță germane, aceasta a dus comandamentele române într-o situație dramatică. Cele două armate au fost subordonate Grupului de Armate „B”, condus de generalul Maximilian von Weichs, nu tocmai un amic al românilor, care l-ar fi preferat pe feldmareșalul Wilhelm List – comandantul Grupul de Armate „A” până la înlocuirea sa de către Hitler însuși –, pe care îl știau încă de la începutul anului 1941, când, în fruntea Armatei 12 germane, traversase România, în drum spre Bulgaria.

Formal, legăturile de comandament erau asigurate de comandamentele germane de legătură (*Deutsche Verbindungskommando* – DVK), prezente la nivel de corp de armată și divizie, conduse la nivelul fiecărei armate

* Directorul Editurii Militare.

de către un Stat-major de legătură (*Deutsche Verbindungsstab* – DVSt), în fruntea cărora se aflau colonelii Schöne (la Armata 3) și Hans Dörr (la Armata 4)¹. Aceștia, la rândul lor, erau subordonati generalului Arthur Hauffe, șeful Misiunii Militare Germane în România. Aceste structuri aveau rol de informare și comunicare și nu aveau nicio competență să intervină în actul de comandă propriu-zis. Replica românească a DVK-urilor au fost Detașamentele de legătură „colonel Gârbea” și, respectiv, „colonel Antonescu”, care au fost trimise la nivelul grupurilor de armate germane.

Comunicarea în Armata germană de Uscat era la acea dată serios limitată de imixtiunea lui Hitler, ceea ce făcea ca funcționarea ei să nu fie posibilă decât pe verticală. Astfel, majoritatea deciziilor erau luate sau aprobată de Führer, fiind filtrate de un cerc foarte restrâns de apropiați ai acestuia, în frunte cu aghiotantul-șef, generalul Schmundt². Astfel, majoritatea solicitărilor comandamentelor române erau adresate în van eșaloanelor germane care pur și simplu nu le dădeau curs (von Weichs și Hauffe fiind cel mai des incriminați pentru o asemenea procedură). Din acest motiv, parte română – în primul rând generalul Ilie Șteflea, șeful Marelui Stat Major, aflat pe front în aşteptarea constituirii grupului de armate amintit mai sus – a fost nevoită să facă apel la intervențiile mareșalului Ion Antonescu pentru a încerca să obțină câștig de cauză. Din octombrie 1942, acest canal de comunicare a fost deschis, dar folosirea sa, uneori extrem de energetică, de către partea română nu a putut preveni dezastrul.

Sunt motive suficiente pentru o scurtă prezantare a concepției și atitudinii celor doi lideri militari, Hitler și Antonescu.

La 15 august 1942, generalul Ilie Șteflea, șeful Marelui Stat Major, înainta un raport mareșalului Ion Antonescu, prin care, invocând argumente de natură operațională și logistică, încerca să prevină disloarea Armata 4 română în Stepa Calmucă. Rezoluția mareșalului a fost, ca de atâtea ori, devastatoare. „Pentru câștigarea războiului, mergem oriunde” („oriunde” era termenul elegant cu care șeful de cabinet,

Feldmareșalul Erich von Manstein

colonelul Radu Davidescu, înlocuise neaoșul „și la dracu!”), scria el, reproșând Marelui Stat Major că nu era posibil să fie transmis germanilor un mesaj de genul: „Rămâneți voi unde este rău și să trecem noi la căldură”. În subtext, Antonescu descifra în propunerea stat-majoriștilor un defetism de genul celui afișat de generalul Iosif Iacobici la începutul anului 1942, când afirmase că „românul nu se bate bucuros de departe de țara sa”. Pentru conducător însă, bătăliile la care luaseră parte trupele române în prima parte a anului 1942 infirmaseră apre-hensiunile lui Iacobici. Victorile de la Sevastopol și Kerci, înaintarea în Cuban și Caucaz îl determinau pe mareșal să afirme, nu fără temei, că „Nu s-a pierdut nimic peste normal, soldatul s-a bătut mai bine ca oricând și am creat pagini de epopee eroică de care neamul românesc va ști o eternitate și care îi vor servi la câștigarea drepturilor lui.” și adăuga: „Până acum, el [neamul românesc – n.n.] stătea pe Turtucaia. De aceea, era umilit și cerșea drepturile, și nu a avut moral și încredere”³.

Nu își închipuia în acel moment că, peste numai trei luni, pe lista dezastrelor „fonda-

Feldmareșalul Fedor von Bock

toare", Turtucaiei i se va adăuga Stalingradul. De aceea, îndemnul adresat lui Șteflea și statului-major, „Vedeți lucrurile prin secole, nu prin moștenirile egoiste”, i se potrivea în egală măsură.

Invocarea Turtucaiei, simbol al înfrângerii rușinoase, de către un ofițer care se afirmase în Războiul de Întregire Națională este, aparent, surprinzătoare. S-ar putea deduce de aici că experiența participării la Primul Război Mondial fusese traumatizantă pentru armata română, afirmație care nu se potrivea cu faima pe care Antonescu și-o dobândise alături de generalul Prezan prin conducerea operațiilor din 1917, ca și a celor din 1919.

Și Hitler a făcut apel la exemple din Primul Război Mondial. Se știe că în famosul său discurs de la Löwenbraukeller din München, din 8 noiembrie, vrând să explice auditoriului de ce trupele lui Paulus nu ocupaseră încă Stalingradul, el a explicat că lentoarea operațiilor se datora exclusiv dorinței sale de a nu avea un al doilea Verdun! În același discurs-fluviu sunt și alte fragmente interesante, mai puțin preluate în cărțile de istorie, dar care conțin indicații

prețioase despre rolul pe care Hitler îl va juca în tragedia declanșată câteva zile mai târziu. Astfel, comparând situația Germaniei din 1914 cu cea din 1942, Hitler accentua faptul că, spre deosebire de Kaiser, căruia îi lipsea tăria de a se opune adversarilor, aceștia din urmă vor găsi în el un oponent care nici măcar nu se gândeau la cuvântul capitulare. Ceva mai încolo, vorbind despre situația de pe front, el spunea că dacă inamicul se pregătește de atac, va fi lăsat să atace și să sângereze până la moarte.⁴

Există, așa cum se va vedea, o anumită similaritate între Hitler și Antonescu în abordarea evoluțiilor militare din anul 1942. Atunci când și-a făcut cunoscute intențiile pentru al doilea an de campanie în Rusia, Hitler s-a confruntat, cu o anumită rezistență din partea OKH și a generalilor sau, mai curând, cu incapacitatea acestora de a înțelege și accepta rațiunile geopolitice pe care întemeiașe planificarea operațiilor. Fixând ca obiectiv câmpurile petrolifere din Caucaz, Führerul își îndepărtașe o dată mai mult pe stat-majoriști și pe comandanții de câmp, convinși că un obiectiv militar ar fi fost preferabil unui economic. Tensiunea dintre cele două părți și-a atins vârful în august-septembrie, când, după emiterea Directivei nr. 45, care prevedea ocuparea simultană a Stalingradului și a câmpurilor petrolifere din Caucaz, au fost îndepărtați, pe rând, feldmareșalii Fedor von Bock și Wilhelm List și și generalul Franz Halder. Mai mult, Hitler și-a asumat și comanda Grupului de Armate „A”, pe lângă cea a Armatei de Uscăt. S-a vorbit atunci despre victoria definitivă repurtată de naziști asupra „spiritului de la Zossen”, adică asupra stat-majoriștilor și a militarilor de „modă veche”. Competența, nedublată de fanatism ideologic, nu mai constituia o condiție pentru ascensiunea în poziția de lider militar.

Totuși, sinteza germană *Germany and the Second World War* atrage atenția asupra faptului că ignoranța lui Hitler în chestiuni militare este de multe ori un clișeu de interpretare care produce distorsiuni în aflarea adevărului. Astfel, versiunea acreditată de generalii germani după război, în special de Halder, că Statul Major al Armatei de Uscăt s-ar fi opus opțiunilor strategice și operaționale necugetate ale Führerului nu este confirmată de documente. Nu numai că nu a existat vreo contraproponere

Feldmareșalul Wilhelm List

re a stat-majoriștilor, dar și Halder, și Zeitzler, succesorul său, au susținut cu tărie, până la declanșarea contraofensivei sovietice, că Armata Roșie nu mai avea resurse umane și materiale pentru declanșarea unei riposte de ampoloare. Să nu uităm că Zeitzler, atunci când a dispus înlocuirea Diviziei italiene „Celere” cu forțe românești, la sfârșitul lunii octombrie, a afirmat că situația frontului permite o linie de apărare subțire și rezerve reduse... Cu toate că memorialistica și istoriografia bătăliei au acreditat o cu totul altă versiune, Hitler a fost, începând încă din august 1942, cel mereu îngrijorat de posibilitatea unui contraatac sovietic din zona Serafimovici, în Cotul Donului, spre Rostov, repetând manevra Armatei Roșii din 1920 (la care luase parte și Stalin). În acest sens, generalul Kurt Zeitzler a transmis la 23 octombrie 1942 o completare la Ordinul de operații nr. 1⁵, document care trebuie recitat, argumentează istoricii germani, în sensul temerilor Führerului față de o eventuală ofensivă sovietică⁶. Amplasarea trupelor române la flancurile Armatei 6 germane era expresia acestei neliniști, dar

Hitler legă succesul operațiilor de ocuparea Stalingradului, ceea ce s-a dovedit, în cele din urmă, o decizie fatală.

În România, Ion Antonescu supunea Marele Cartier General și Marele Stat Major unor critici extrem de dure, de multe ori nedrepte. În aceeași lună august a anului 1942, cu puțin înainte de a trimite raportul despre disloarea Armatei 4 în Stepa Calmucă, generalul Șteflea, sătul de invectivele adresate de conducător Marelui Stat Major („stupid”, „roboții”, „Moș Teacă”), ceruse să fie înlocuit și trimis pe front la comanda unei divizii.⁷ Nu i-a fost acceptată demisia nici atunci, nici mai târziu, aşa că va rămâne alături de Antonescu până la 23 august 1944. Spre deosebire Hitler însă, Ion Antonescu nu era un profan, fusese stat-majorist în anii primei conflagrații mondiale, apoi șef al Marelui Stat Major în perioada interbelică, atitudinea sa față de „creierul armatei” avându-și sorgintea într-o exigență exacerbată, care ii adusese și porecla de „câinele roșu”.

Din punctul de vedere al portretului-robot agreat de Hitler, Antonescu nu ar fi fost potrivit pentru funcția de șef de stat-major al OKH. El îi reproşa în mod constant lui Franz Halder că

Feldmareșalul Maximilian von Weichs

nu fusese rănit în 1914-1918 (singurul atu pe care îl avea în privința experienței militare) și că toată participarea sa la război se consumase pe un scaun. Cu toate acestea, în discuțiile purtate față în față de cei doi lideri, Antonescu nu a fost niciodată intimidat și și-a permis replici și atitudini neîntâlnite la alți demnitari din Axă în dialogurile cu Führerul și nicidecum la corpul de comandă german.

Din această perspectivă, preluarea comenzi grupului de armate care ulterior s-a numit „Don” de către mareșalul Antonescu, chiar dacă nu ar fi fost în măsură să răstoarne rezultatul bătăliei, ar fi conferit comandanților germani un canal de comunicare cu propria conducere supremă, altfel inexistent. Aceasta este opinia lui von Manstein, consemnată în memoriile sale, împărtășită (și chiar încercată) în anii următori și de alți lideri militari germani, precum feldmareșalul Paul Ewald von Kleist și generalul Erwin Jaenecke. Oarecum în contradicție cu această poziție, în amintita sinteză germană se susține că eventuala instalare a lui Antonescu la comanda grupului ar fi supus camaraderia de arme româno-germană unui test

foarte serios. Întrebarea este dacă acest test ar fi fost mai „serios” decât cel care s-a desfășurat în Stepa Calmucă și în Cotul Donului la campania anilor 1942-1943. Tot astfel, varianta lui von Manstein privește lucrurile mai mult din perspectivă germană, dar nu ia în calcul că, „privind prin secole”, Antonescu și, implicit, România ar fi preluat astfel o bună parte din povara istoriei care apasă acum pe umerii conducătorului german.

Dacă la nivelul comandamentelor germane liniștea care domnea ascundea un amestec de lipsă de informații, erori de apreciere și revolte neexprimate, Antonescu și Șteflea, deși păreau în pragul rupturii în august, și-au armonizat curând punctele de vedere, conducătorul statului fiind nevoit să admită că semnalele primite de pe front erau cât se poate de reale.

Decizia angajării trupelor române în campania anului 1942 și, implicit, la Stalingrad i-a aparținut lui Ion Antonescu, care și-a motivat-o din punct de vedere militar și politic prin necesitatea menținerii României în alianță cu Germania, considerată drept singura capabilă să asigure întregirea României în Vest și dotarea armatei. Desigur că, judecată din perspectiva desfășurărilor ulterioare, decizia s-a dovedit greșită, chiar nefastă. Întrebarea care se pune este dacă, la acea dată, era posibilă o altă soluție. În esență, pe lipsa alternativei se fundamentează și apărarea pe care și-a construit-o Antonescu. Nu trebuie uitat că a avut puterea să recunoască faptul că răspunderea în față istoriei îi revine în totalitate, fără a face ca de confruntările dure pe care le-a avut cu comandamentele germane, cu Hitler însuși, pentru a salva ceea ce mai era de salvat.

Există, totuși, un lucru care ar trebui stabilit cu cât mai multă precizie: când și-a dat seama Ion Antonescu că Germania își pierduse suflul și că planurile pe care le făurise până atunci devineau irealizabile? Din studiul documentelor de arhivă, putem afirma că, la 3 decembrie 1942, mareșalul realizase faptul că înfrângerea germană de la Stalingrad era rezultatul nu numai al unei erori de concepție și conducere, ci și al „neputinței” de a-i copleși pe ruși. La 9 decembrie – data elaborării scri-

Generalul Hermann Hoth

sorii către feldmareșalul von Manstein –, noua atitudine a mareșalului prinde contururi mai precise, nu atât datorită detaliilor greșelilor comise de comandamentele germane, ci, în special, pentru că face o scurtă retrospectivă a tuturor infidelităților Berlinului, începând cu susținerea legionarilor și sfârșind cu abuzurile săvârșite de glorioșii ostași germani staționați în România. Cu alte cuvinte, încrederea sa în victoria Reichului era grav știrbită.

Pentru trupele române din Cotul Donului și Stepa Calmucă era însă prea târziu. Singura decizie care le-ar fi putut salva ar fi fost refuzul de a ocupa aliniamentele din flancurile Armatei 6 germane. Or, acest lucru nu ar fi fost posibil decât înainte de luna august 1942, când, aşa cum am arătat anterior, mareșalul Ion Antonescu nu admitea abateri de la angajamentele pe care și le luase față de Berlin.

Generalii români au identificat în factorii care au dus la înfrângerea suferită de Germania pe Don și Volga tot atâtea ipostaze ale divergențelor apărute între comandamentele germane și române.

Din punctele de vedere exprimate de Ion Antonescu, Ilie Șteflea, Petre Dumitrescu și Socrate Mardari se distinge ideea că factorul decisiv a fost subestimarea adversarului. Argumentarea pornește de la recunoașterea cu obiectivitate a surprizei de mari proporții produse nu atât de declanșarea contraofensivei sovietice, cât de amploarea și forța ei. Or, susțin comandanții români, surprinderea realizată a fost cu atât mai mare cu cât Înalțul Comandament german, în frunte cu Hitler, era convins că armata sovietică se află în pragul colapsului. Chiar dacă se admitea greșeala săvârșită prin lungirea excesivă a liniilor de comunicații și de fixarea unor obiective divergente pentru armatele de la flancul de sud – Stalingradul și Caucazul –, nimeni din comandamentul german nu-și închipuia că o contraofensivă sovietică va avea ca rezultat pulverizarea dispozitivului german de la Voronej până în Caucaz. Mareșalul Ion Antonescu, foarte dur în afirmațiile făcute începând din 3 decembrie 1942, sublinia că subestimarea constantă a inamicului a pus comandamentul german în situația de a-și

Feldmareșalul Wolfram von Richthofen

proba la Stalingrad, pur și simplu, „neputință”. Termenul poate apărea drept ambiguu și, în orice caz, neadecvat unei critici militare de înaltă ținută, dar este suficient de cuprinzător pentru a exprima întreaga dramă germană la Stalingrad și, prin extensie, pe cea românească. Practic, din momentul declanșării contraofensivei sovietice, Wehrmachtul ii rămânea o singură soluție militară: retragerea cât mai rapidă și neprimirea bătăliei.

Ajungem astfel la o altă cauză relevată de înalții ofițeri români pentru a explica înfrângerea germană: greșeala de concepție. Fără a mai insista asupra erorii evidente de a stabili obiective divergente pentru o ofensivă care se dorea „finală” – admirabil analizată și explicată de generalul Petre Dumitrescu –, vrem să atragem atenția asupra unui punct de vedere extrem de interesant avansat de colonelul Socrate Mardari, subșef al Marelui Cartier General la acea dată. Mardari consideră, și oferă chiar argumente pentru aceasta, că atât OKW cât și OKH nu numai că nu se temeau de o contraofensivă sovietică, dar o și așteptau pentru a provoca ceea ce se chemea o bătălie decisivă!

Generalul Ferdinand Heim

Numai că nu aveau la dispoziție forțele și mijloacele necesare pentru a determina un curs favorabil unei astfel de bătălii. Opinia lui Socrate Mardari ne apere cu atât mai interesantă cu cât ea este, în general, ignorată de exegetii bătăliei.⁸ Este interesant de subliniat că, într-o convorbire cu unul din medicii săi curanți, Hitler avea să susțină că bătălia fusese pierdută exact în momentul când totul era pregătit pentru distrugerea rușilor datorită absenței sale de la cartierul general. Dincolo de megalomania care răzbate din această elucubrație, este demnă de remarcat persistența ideii că germanii erau pregătiți pentru a primi bătălia, ceea ce confirmă aserțiunea lui Mardari. Să ne amintim că și în discursul de la München, din 8 noiembrie, Hitler credea o riposta a adversarului nu îi va aduce acestuia decât pieira.

Cea de-a treia cauză a dezastrului german de la Stalingrad oficialitatele militare române o stabilesc în conducerea greșită a trupelor pe câmpul de luptă. Este, probabil, cea mai deli-

cată parte a argumentației lor deoarece ea nu mai poate fi aruncată în exclusivitate pe umerii lui Hitler. Desigur, există scuza că totul s-a făcut din ordinul Führerului, sub prestare de jurământ. Românii incriminează în special folosirea defectuoasă a rezervelor blindate pentru contraatacarea pătrunderilor sovietice din Cotul Donului. Responsabil pentru acest atac a fost nominalizat generalul Ferdinand Heim, comandantul Corpului XLVIII Blindat, trimis în fața tribunalului militar de către Hitler, ulterior însă reabilitat și repus la comandă. Dar ofițerii români l-ar mai fi vrut acolo și pe generalul Maximilian von Weichs, comandantul Grupului de armate „B”, cel care, între altele, nu a comunicat comandamentului român permisiunea dată de Hitler – deși tardivă – pentru retragerea Grupării „Lascăr”. Nici generalul Hollidt, cel care a provocat distrugerea Corpului I armată, nici generalul Hoth, care a condus la dezastrul „final” Armata 4 română, nu s-au bucurat de o prea mare simpatie în rândul românilor.

Iar mareșalul Ion Antonescu l-a adăugat cu obstinație la această listă pe șeful Misunii Militare germane din România, generalul Arthur Hauffe. Între altele, trebuie spus că există o animozitate mocnită între Antonescu și Hauffe – falsele sale rapoarte despre situația armatei române fiind o realitate incontestabilă – oare și-a găsit în acele zile punctul de maximă tensiune. Fără a-l absolvi de „vină”, Hauffe s-a găsit în nefericita poziție de paratrăsnit al „descărcărilor” mareșalului față de conducerea militară și politică germană. Dar în conflictul nedeclarat între Antonescu și Hitler, el va fi găsit „bun de plată” pentru Führer fiind mai comod să sacrifice un pion decât să piardă un aliat de care avea tot mai multă nevoie.⁹

Pentru a fi corectă trebuie să spunem că, aşa cum rezultă clar și din documente, stabilirea și chiar „pedepsirea” vinovaților au fost declanșate de partea germană. La scurt timp după ce trupele rusești au debușat la atac, generalii germani au căutat „țapi ispășitori” pentru a explica o înfrângere de asemenea proporții. Oricum am întoarce afirmațiile făcute în acele zile de comandamentele germane la toate nivelurile, acuzațiile împotriva românilor au pornit chiar

de pe câmpul de luptă și nu de la Cartierul General al Führerului. Exista o motivație extrem de puternică: străpungerea tancurilor sovietice se produsese în sectoarele apărate de români. Acesta era un fapt incontestabil. Dar era el suficient pentru a justifica crearea unui curent de opinie antiromânesc care a cuprins armata germană, de la soldat până la Führer? El s-a dovedit și fals, și destructiv pentru niște trupe care erau obligate să caute împreună o cale de ieșire din situația cumplită în care se găseau.

După cât se pare, semnalul acestei atitudini a comandamentelor și trupelor germane a fost dat de către generalul-colonel Maximilian *Freiherr von Weichs*, comandantul Grupului de armate „B”, care a blamat în ordinele sale comportarea trupelor române. Tot el a nominalizat primul „acuzat” din tabăra noastră: generalul Gheorghe Stavrescu, comandantul Diviziei 14 Infanterie, pe care a vrut să-l trimîtă în fața Curții Martiale. Semnificativ este faptul că intenția sa – revocată în cele din urmă la sugestia lui Adolf Hitler – a fost tradusă în practică, și drept numai partjial, de generalul Karl Hollidt, care pur și simplu l-a destituit pe generalul Stavrescu de la comanda diviziei, un amestec inadmisibil în treburile comandamentului român. Lucrurile nu s-au oprit aici. Au urmat acuzațiile aduse generalilor Petre Dumitrescu, comandantul Armatei 3 române; Ilie Șteflea, șeful Marelui Cartier General, Constantin Constantinescu-Klaps, comandanțul Armatei 4, și lista ar putea continua. „Frica de tancuri” (explicabilă prin lipsa artilleriei antitanc grele, singura capabilă să stăvilească tancurile sovietice), „frica de ruși” (invocată și de feldmareșalul Erich von Manstein, care, în general, a avut estimări pertinente cu privire la valoarea combativă a trupelor române; este totuși greu de explicat despre ce „frică” ar fi vorba la aproape un an și jumătate de la declanșarea campaniei și la mii de kilometri de aliniamentul de pornire), retragerea intempestivă de pe aliniamentele defensivă, insubordonarea față comandamentele germane sunt numai câteva din acuzațiile aduse românilor în acele zile (multe din ele preluate ca atare nu numai de memorialiști, ci și de istorici).

Este ușor de întrevăzut criza de încredere care a apărut în relațiile româno-germane. Ea s-a manifestat de la cel mai înalt nivel al conducerii politice și militare până la ultimul soldat. Consecințele ei au fost tragice pentru partea română și, în general, nefaste pentru ceea ce propaganda vremii numea „cauza comună”.

Atitudinea comandamentelor germane în timpul bătăliei nu era doar o reacție emoțională, ea își avea precedente bine determinate în modul în care fusese apreciată valoarea aliațului român de la bun început. Hitler este cel care, evaluând întrebuințarea armatei române în proiectata invazie a Rusiei, susținuse că nu era bună de nimic și tot el este cel care, după 23 august 1944, va afirma că trădarea românilor începuse la Stalingrad. Sorgintea unor asemenea caracterizări rezida nu numai în experiența de adversari în anii Primului Război Mondial sau în analiza „nemțească” a capacitații combative a armatei române, ci și în cre-

Generalul Karl Hollidt

dință existenței unei inferiorități rasiale considerate de domeniul evidenței. Într-o scrisoare adresată lui von Manstein, generalul Arthur Hauffe susținea, negru pe alb, că „Deficiențele și slabiciunile conducerii militare și ale trupei sunt caracteristici native. Soldatul român nu îl va egala niciodată pe soldatul german”.¹⁰ De aici până la „celebra” relatare a asului german Hans-Ulrich Rudel, care regreta că nu a mai avut muniție pentru pedepsi pe loc ceea ce el, de acolo, de sus, considera a fi lașitatea românilor¹¹, nu mai era decât un pas.

Dar cine este „vinovat” de dezastrul armatei române? Răspunsul generalilor români participanți la bătălie este lipsit de echivoc: comandamentul german! Sunt necesare câteva precizări. Simpla învinovățire a comandamentului german poate apărea ca o derobare de la responsabilități, asemănătoare cu cea a generalilor germani față de Hitler. De aceea ne simțim obligați să accentuăm că există două aspecte complementare ale „vinovăției” comandamentului german. Primul este cel la care ne-am referit anterior și care cuprinde erorile de concepție, conducere și „neputința” Wehrmachtului de a atinge obiectivele fixate de Hitler. El este completat, în cazul concret al Armatelor 3 și 4 române, de modul defectuos în care Înaltul Comandament german și-a onorat angajamentele luate față de partea română. Puse să lupte în sectoare periclitante, pe fronturi mult prea extinse față de posibilitățile lor umane și materiale, fără rezerve puternice în adâncime, trupele noastre erau condamnate în cazul declanșării unei contraofensive sovietice de proporții. Cel de-al doilea aspect, al „vinovăției” comandamentului german este însă, mult mai important în concepția generalilor români, el este cheia pentru a înțelege o incriminare atât de tranșantă. Nimeni nu era nebun să credă că un război poate fi un marș triumfal continuu, aşa cum cădelnițau propaganda și politicienii. De aceea, într-o încleștare de asemenea nivel, să acuzi pe cineva că ar fi dorit să comită o eroare de genul celei de la Stalingrad este aberant. Chintesența acuzației românești la adresa comandamentului german se referă la modul în care acesta a determinat,

fără scrupule, distrugerea armatei române. Avertizate de starea precară a înzestrării diviziilor românești, de pericolul iminent care le pândeau, de lipsa rezervelor etc., OKW-ul, OKH-ul, comandamentele de toate nivelurile nu au întreprins nimic substanțial până la 19 noiembrie, pentru ca apoi să determine măcinarea forțelor române în operații lipsite din start de sorti de izbândă. Si ca o încununare, gravele reproșuri și tendința evidentă de a-i scoate „țapă ispășitorii” pe români. Mareșalul Antonescu avea perfectă dreptate atunci când afirma că și în cazul unei erori de concepție – neadmise de partea germană la acea dată –, și în cazul unei planificări care ar fi condus la bătălia de la Stalingrad, armata română a fost sacrificată cu bună știință. În primul caz, datorită faptului că nu i-au fost asigurate condițiile pentru a face față oricărei eventualități, iar în al doilea, pentru că a fost pusă să joace rolul momelii într-o cursă de șoareci.

Ne loveam iarăși de o limită a capacitatății de înțelegere a „marelui aliat” față de „micile” noastre probleme. Antonescu cunoștea prea bine această stare pentru că, aşa cum dovezesc scrisorile sale adresate liderilor partidelor politice burgheze, nu uitase experiența Primului Război Mondial. Tot aşa procedaseră atunci și rușii. Când Ion I. C. Brătianu apela disperat la armata rusă pentru a stăvili trupele lui Falkenhayn și Mackensen, generalul Alekseev îi ținea prelegeri teoretice și îl acuza că trădează o nervozitate specifică debutantului în treburile războiului. Dacă pentru ruși exista – la acea dată – justificarea unui joc dublu cu finalități precise, în anul 1942 Germaniei nu îi servea absolut deloc distrugerea armatei române. Orgoliul de mari seniori ai războiului era un motiv plauzibil pentru acuzațiile formulate, dar nu putea fi și cauza lipsei totale de pragmatism politic și militar. În acest sens, trebuie înțelese și referirile mareșalului la comportarea neloișă a Germaniei față de România – în timpul rebeliunii legionare, în chestiunile economice –, formulate în scrisoarea sa din 9 decembrie 1942 adresată feldmareșalului von Manstein.

Tot atunci, în clipele fierbinți ale bătăliei, s-a emis ideea că la tăiatul buștenilor nu poti

folosi un cuțit de fructe, cu referire directă la posibilitățile armatei române de a satisface cerințele unei bătălii de proporțiile celei de la Stalingrad. Acest punct de vedere, care se doarea favorabil românilor, conține însă o eroare enormă de apreciere a situației concrete. Nu Bucureștii au fost cei care au solicitat o participare la campania din vara anului 1942, ci Berlinul. Dislocarea pe front și misiunea au fost impuse de comandamentele germane, iar lipsurile în dotare erau binecunoscute de acestea și trebuiau acoperite în conformitate cu angajamentele asumate de Berlin. Ideea era cu atât mai falsă cu cat ea putea defini participarea trupelor române și în cazul unei victorii. Ceea ce lipsește cu desăvârșire este descifrarea onestă a cauzelor care au determinat Germania să facă apel la trupe române, ungare, finlandeze, italiene etc. Cât despre rezolvarea și anume necesitatea încorsetării trupelor române cu trupe germane, ea nu era deloc nouă, o mai avusese Alekseev, în 1916, și va fi solicitată după 23 august 1944 de Armata Roșie.

Pentru partea română dezastrul de pe Don și Volga a avut imediat un impact deosebit de puternic. Să pierzi, practic, două din cele trei armate mobilizate la acea dată, mai ales într-un moment în care devinea evident că refacerea integrității teritoriale a țării – scopul declarat al războiului – nu mai putea fi sperată printr-o pace alături de învingători ci, după toate estimările, printr-o angajare militară împotriva Ungariei, era un moment deosebit de grav. De aceea nici nu este de mirare că Stalingradul a pus în cumpăna ansamblul relațiilor politice și militare stabilite între România și Germania. Nu era vorba de înfrângerea germană în primul rând, ci de faptul că la acea dată mareșalul Antonescu a înțeles cu o precizie extrem de dureroasă că Adolf Hitler era incapabil să admită că armata română urmărea în acest război împlinirea unor idealuri naționale. De aceea, în scrisoarea trimisă feldmareșalului von Manstein, referindu-se la misiunea atribuită armatei române de către Germania, Ion Antonescu constata cu amărăciune că aceasta era chemată „să contribuie la zdrobirea bolșevismului, împlinind astfel un rol european

foarte îndepărtat de modestele ei idealuri naționale și politice”. Să așterni pe hârtie asemenea cuvinte, în decembrie 1942, era o mare îndrăzneală și, în același timp, o „mea culpa” față de îndrăzneala de a-și fi închipuit că ar putea să inducă poporului român o „conștiință imperială”¹². În ianuarie 1942, generalului Iacobici îi reamintea mareșalului Antonescu că Înaltul Comandament german se pronunțase pentru „a întrebuița în luptă cât mai puține brațe române, spre a le avea libere la munci agricole”, considerând astfel suspectă solicitarea pentru o „colaborare operativă” a armatei române în campania din Rusia. Antonescu știa, însă, că nu putea permite nimănui să irosească forțele țării într-un „proiect” ce începuse să-și dovedească slăbiciunea. În acest caz, concluzia sa din amintita scrisoare constituie o amenințare deloc voalată la adresa relațiilor româno-germane: „Această jertfă generoasă [împotriva comunismului – n.n.] nu poate fi deci privită ca o obligație fără restricții. Nimeni nu poate cere decât ceea ce noi consumțim a da, între România și Germania neexistând până la această dată nicio convenție, nici politică, nici militară”¹³. Dar ceea ce atrage atenția în mod deosebit este acuzația pe care o aduce conducerii germane că încalcă independența României, angajând armata română într-o luptă fără sorti de izbândă. De fapt, partea română s-a dovedit capabilă să admită înfrângerea în bătălie, chiar și propriile slăbiciuni, dar nu a putut admite modul în care comandamentul german a crezut de cuviință să macine fără rost forțele române. Spre deosebire de Germania sau de Rusia, România nu își putea permite pierderea a două armate pentru desăvârșirea a ceea ce se dovedise o eroare strategică și operațională. Și atunci când comandamentul german a găsit de cuviință să arunce vinovăția pentru înfrângere în curtea noastră, riposta conducerii române, în frunte cu Antonescu, a fost deosebit de violentă. Încordarea relațiilor româno-germane s-a propagat cu iuțelă de sus în jos, de la eșaloanele de vârf până la soldații de rând. Criza de pe front a dat la iveală toate limitele unei „alianțe” impuse în primul rând de forța împrejurărilor.

Discuțiile în jurul stabilirii unui vinovat aduc în atenție în special numele lui Hitler și, în ceea ce privește partea română, al lui Antonescu. Nici unul, nici altul nu au putut preveni Stalingradul. Între altele însă, mareșalul Ion Antonescu nici nu prea avea cum, în lipsa unei reacții normale a „marelui său aliat”.

Ce a urmat? Hitler și-a continuat politica și strategia în aceeași manieră, refuzând orice fel de retragere, continuând să credă că voința poate fi mai presus decât rațiunea.

Mareșalul Antonescu a început, din 1943, să caute o soluție onorabilă de ieșire a României din orbita Axei pentru a putea rezolva aşa cum credea de cuvintă dezideratele naționale. Efectele circumspecției cu care a privit de atunci încolo relațiile cu Hitler și ale convingerii sale că este preferabilă o pierdere pe „tabloul” politic uneia pe cel militar s-au văzut la... 23 august 1944, atunci când armata română dispunea de peste un milion de combatanți și de un plan militar coerent pentru salvarea țării.

Din acest motiv, schimbul de replici dintre Hitler și Antonescu, mediat de generalul Hauffe (purtătorul de cuvânt al primului, „dialogul” din 28 decembrie având loc la Predeal), prefigurează destul de exact evoluția relațiilor germano-române după momentul Stalingrad. Adolf Hitler, care era la curent cu virulența acuzațiilor pe care mareșalul român le aducea părții germane, a strecut printre încurajări și îndemnuri la susținerea „căuzei comune” o amenințare foarte puțin voalată. „Toate statele Europei – clama Führerul – se găsesc azi în situația unor călători dintr-o aceeași barcă și care au același scop. Cine nu văslește, se îneacă. Și trebuie să văslim: suntem legați prin Pactul Anticomintern”. Ion Antonescu nu s-a lăsat impresionat niciodată de stilul agresiv folosit de Hitler, așa că nu i-a rămas nici de această dată dator: „Eu nu părăsesc barca, dar cu brațele

goale nu trimit soldații la luptă și trebuie să știu cu cine și încotro merg în barcă!”¹⁴

¹ Vezi Manfred Kehrig, *Stalingrad. Analyse und Dokumentation einer Schlacht*, Deutsche Verlags-Anstalt, Stuttgart, 1974, p 48-49.

² Militärgeschichtliches Forschungsamt, *Germany and the Second World War*, vol. VI *The Global War. Widening of the Conflict into a World War and the Shift of the Initiative 1941–1943*, Clarendon Press -Oxford, 2001, p. 1210-1211.

³ Gh. Buzatu, Stela Cheptea, Marusia Cîrstea, Corneliu M. Lungu (eds.), *Pace și război* (1940 –1944). Jurnalul mareșalului Ion Antonescu (comentarii, anexe, cronologie), vol. II. *Succese și eșecuri (I.I.1942 – 30.VII.1943)*, Casa editorială Demiurg, p. 48-49.

⁴ Max Domarus, *Hitler. Speeches and Proclamations 1932-1945. The Chronicle of a Dictatorship*, vol. 4 *The years 1941 to 1945*, Bolchazy-Carducci Publishers, Wauconda, 2004, p. 2701.

⁵ Manfred Kehrig, *op.cit.*, p. 552-553; vezi Ordinul de operații nr. 1 în Adrian Pandea, Ion Pavelescu, Eftimie Ardeleanu, *România la Stalingrad. Viziunea românească asupra tragediei din Cotul Donului și Stepa Calmucă*, Editura Militară, București, 1992, p. 158-160

⁶ *Germany and the Second World War*, vol. VI, p. 1117.

⁷ *Şefii Marelui Stat Major 1941-1945. Destine la răscruce*, Editura Militară, București, 1995, p. 133.

⁸ A. Pandea, I. Pavelescu, E. Ardeleanu, *op.cit.*, p. 425.

⁹ *Ibidem*, p. 70 și urm.

¹⁰ Elena Matei, *Generalul Arthur Hauffe despre armata română la Stalingrad*, în „Document. Buletinul Arhivelor Militare Române”, an V, nr. 1(17)/2002.

¹¹ Hans-Ulrich Rudel, *Stuka Pilot*, Noontide Press, Costa Mesa, 1990, p. 57 apud Joel E.A. Hayward, *Stopped at Stalingrad. The Luftwaffe and Hitler's Defeat in the East 1942-1943*, University Press of Kansas, 1998, p. 229.

¹² A. Pandea, I. Pavelescu, E. Ardeleanu, *op.cit.*, p. 385.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, p. 453.

DOSAR: 70 de ani de la Bătălia de la Stalingrad

UN PROIECT EȘUAT: GRUPUL DE ARMATE „MAREȘAL ANTONESCU”

PETRE OTU *

Abstract

One of the most disputed projects during the great battle of the Volga in the summer and autumn of 1942 envisioned the creation of an army group placed under the command of Ion Antonescu. The idea came into being given the presence of a Romanian expeditionary corps, numbering 26 divisions, in the south of the Soviet territory and the specificity of the German-Romanian relations. The developments on the battlefield, however, prevented this project from materializing.

Keywords: Ion Antonescu, Adolf Hitler, Stalingrad, Ilie Șteflea, Volga, Vinnytsia

Unul dintre cele mai controversate proiecte din timpul marii încleștări de pe Volga din vara și toamna anului 1942 a fost cel privind constituirea, după terminarea bătăliei, a unui grup de armate ce urma să fie pus sub comanda mareșalului Ion Antonescu.

Intenții generoase

Ideea s-a născut pe fondul prezenței în sudul teritoriului sovietic a unui corp expediționar românesc numeros cifrat la 26 de divizii și al specificului raporturilor româno-germane, marcate de dorința partererului român, a lui Ion Antonescu în special, de a avea o cât mai mare autonomie pe câmpul de luptă. Acest lucru a reieșit și în acțiunile anterioare, conducătorul statului român comandând, la începutul campaniei în iunie-iulie 1941, un grup compus

din două armate române (armatele 3 și 4) și Armata 11 germană. De asemenea, a refuzat concursul german pentru cucerirea Odesei, bătălia pentru marele port de la Marea Neagră fiind purtată de Armata 4 română¹.

Tot atât de adevărat este și faptul că Hitler și-a luat toate măsurile pentru ca armata germană să dețină conducerea acțiunilor de luptă și să-și asigure controlul aliatului român. Fără a intra în detalii vom aminti faptul că, la începutul campaniei, Führer-ul i-a cerut lui Antonescu, prin scrisoarea din 18 iunie 1941, să-i îngăduie să transmită „din când în când acelea din dorințele mele, care se referă la armata română și a căror execuție în interesul desfășurării unitare a operațiunilor în ansamblu lor, trebuie considerată absolut necesară. Comandanțul Armatei 11, ca un fel de stat major al

* Director adjunct, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

Cartierului dv General, ar transforma aceste dorinți în ordine militară și ori de câte ori va fi vorba de hotărâri esențiale, ele vor fi difuzate sub semnătura dvs”².

În pofida tonului politicos și deferent, lucrurile erau cât se poate de clare, germanii nu doreau să lase conducerea în mâna comandamentelor românești. De altfel, Hitler nu avea o părere prea bună despre valoarea armatei române. Cu toate acestea, obligat de realitățile războiului, respectiv de insuficiența forțelor, el a fost nevoit să solicite, cu scopul înclinării balanței de partea sa, concursul aliaților mai mici, inclusiv al României.

În vara anului 1942, având în vedere valoarea numerică a contingentului pus la dispoziție de Ion Antonescu, Hitler a încercat aceeași stratagemă ca la începutul campaniei. La 1 iunie 1942, în cadrul vizitei făcute la Cartierul general al Grupului de armate „Sud”, el a lansat ideea de a se constitui, după încheierea înaintării spre Volga și Don, un grup de armate, alcătuit în principal din forțe românești, care să fie dislocat de o parte și de alta a Stalingradului, avându-l pe mareșalul Antonescu drept comandanț

Prin această propunere, Führer-ul a urmărit și consolidarea poziției pe plan intern a lui Ion Antonescu pentru a-și putea aduce la îndeplinire, în mai bune condiții, obligațiile asumate. Dar, fără îndoială, elementele de ordin militar au prevalat. Prezența a 26 de mari unități române în adâncimea teritoriului sovietic punea multiple probleme de aprovizionare, dotare, instrucție, administrative, disciplinare, medicele etc, ce se puteau rezolva mai bine prin prezența mareșalului Antonescu în fruntea unui comandament de sine stătător.

S-a decis că informarea lui Ion Antonescu despre acest proiect să o facă șeful Misiunii Militare Germane în România, generalul Arthur Hauffe. În acest scop, el a fost chemat la Vinnița, la Cartierul general al lui Hitler. De proiect aflat și atașatul militar al României, aflat tot la Vinnița, colonelul Ion Gheorghe. De la început, el a considerat că încredințarea comenzi acestui grup de armate mareșalului Ion Antonescu reprezenta o gravă eroare de ordin politic și militar, întrucât absența îndelungată din țară a acestuia ar fi generat dificultăți de ordin politic, încurajând activitatea opoziției.

Dar problema fundamentală era aceea că

Ion Antonescu detinea funcția de conducător al statului român, iar în cazul unei înfrângeri, care nu putea fi exclusă, prestigiul și autoritatea sa ar fi fost afectate. „Conducătorul statului nu se putea, însă, întoarce, scria ofițerul român, în rolul unui conducător de trupe învins deoarece aceasta ar fi putut avea consecințe ireparabile”⁴.

De aceea, el a căutat să împiedice acceptarea de către Ion Antonescu a propunerii germane, sosind repede la București. Primirea a fost fixată pentru dat de 1 iulie 1942, dar din cauza prelungirii unei discuții între mareșal și generalul Constantin, colonelul Gheorghe n-a putut să discute problema înaintea lui Arthur Hauffe, care venea cu mesajul lui Hitler.

Ion Antonescu i-a primit pe cei doi concomitent, iar propunerea lui Hitler l-a bucurat foarte mult: „Firea sa soldătească, notează atașatul militar român la Berlin, dădea la o parte celelalte considerente. Găsea că este cel mai firesc lucru din lume să plece acolo unde se găseau soldații României. Fără ezitare, el l-a rugat pe generalul Hauffe să-i transmită Führer-ului mulțumirea sa pentru încrederea dovedită și să-l asigure de devotamentul său”⁵.

Pregătiri intense: „S-au comandat și stampilele”

Potrivit conducerii germane, mareșalul trebuia să preia comandamentul la 1 septembrie 1942. Cum data era destul de apropiată, cele două părți au început negocierile legate de componența grupului și structura de forțe, organizarea comandamentului, regiunea de dizlocare, organizarea sitemului de comunicații, misiunile marilor unități din subordine etc. O mare atenție a fost acordată deplasării mareșalului pe front, locului unde va fi dispus comandamentul grupului, pazei acestuia etc.

Discuțiile au fost purtate între Marele Stat Major român, condus de generalul Ilie Șteflea, și reprezentanți ai O.K.W.-ul și O.K.H.-ul. Cele două părți aveau opinii diferite asupra întrebuiențării celor 26 de divizii românești ce urmau să acționeze în sudul teritoriului sovietic. Pe baza indicațiilor mareșalului Ion Antonescu, generalul Șteflea a comunicat dorința părții române de a organiza unul sau două comandamente de armată pentru a conduce diviziile române ce afluiau spre front. În același timp, Șteflea nu era de acord cu plasarea unei arma-

te române în Stepa calmucă, încrucișat prezenta serioase inconveniente. Ținutul era inospitalier, clima foarte aspră, rețeaua de comunicații foarte redusă, iar organizarea cantonamentelor foarte dificilă din cauza lipsei de alimente, apă, furaje, lemn⁶.

La 14 august 1942, în cadrul unei întrevederi cu generalul Hauffe, Ion Antonescu și-a argumentat pe larg cererea, insistând pe necesitatea creării unui al doilea comandament de armată, menit să scoată în evidență puternica participare a trupelor române, în comparație cu ceilalți aliați, în primul rând a Ungariei.

Statul major al O.K.H a apreciat optimă soluția constituuirii unui grup de armate mixt româno-german, care să reunească două armate române (3 și 4). Concepția de întrebuițare a trupelor române pe frontul de est s-a materializat într-un ordin preliminar pentru grupurile de armate „A” și „B” din 18 august 1942. Potrivit acestuia, viitorul comandament de armată urma să fie plasat între Armata 6 germană și Armata 8 italiană. Cât privește Armata 3, aflată la acea dată în Caucaz sub ordinele grupului de armate „A”, ea trebuia să opereze la est și sud-est de Astrahan. O.K.H. considera posibilă reunirea celor două armate române și a Armatei 6 germane în viitorul grup condus de mareșalul Ion Antonescu.

Aceasta era, de altfel, și dorința autorităților de la București. Într-o scrisoare din 17 august 1942 către generalul Hauffe, colonelul Davidescu, șeful cabinetului militar al lui Ion Antonescu, solicita Berlinului reunirea tuturor forțelor românești, ce acționau pe teatrul de operații de sud sub o comandă unică românească⁷.

Două zile mai târziu, la 20 august 1942, generalul Hauffe transmitea mareșalului Ion Antonescu rugămintea lui Hitler și a șefului OKW de a prelua comanda unui grup mixt de armate româno-german. Antonescu a acceptat atât propunerea, cât și data propusă – 24 septembrie – pentru materializarea ei. La 22 august, Antonescu a fost de acord și cu modificarea planului inițial, conform căruia Armata 3 română urma să fie plasată la flancul stâng al Armatei 6 germane, iar Armata 4 să acționeze în Stepa calmucă.

O nouă etapă a discuțiilor privind crearea acestui grup de armată s-a consumat în zilele

de 24-25 august 1942, când la Vinnița a avut loc o reuniune la care au participat un grup de ofițeri din Misiunea Militară Germană în România, în frunte cu generalul Hauffe, o delegație română, condusă de Ilie Șteflea și generalul Franz Halder, șeful de stat major al O.K.H. În urma negocierilor, s-a hotărât, la 27 august 1942, ca până la preluarea comenzi de către mareșalul Ion Antonescu, grupul de armată nou înființat să poarte denumirea codificată de Statul major „Don”. În același timp, s-a decis ca generalul Ilie Șteflea, șeful Marelui Stat Major al Armatei române, să fie numit șeful statului major al Grupului de armate⁸.

La 3 septembrie 1942, șeful statului major al O.K.H. a emis ordinul de constituire a Grupului de armate, dar materializarea lui era dependentă de evoluția situației de la Stalingrad. Pe această bază, la 14 septembrie 1942, șeful Misiunii Militare Germane în România, generalul Hauffe, a adus precizări importante asupra modului de organizare și funcționare a Grupului de armate⁹.

O problemă centrală, reglementată cu foarte mare grijă, a fost cea privind raporturile de comandament, în aşa fel încât germanii să dețină controlul cvasitotal. Grupul de armată era subordonat direct O.K.H.-ului, care îi stabilea misiunile de luptă. El era comandat de mareșalul Ion Antonescu, având ca șef de stat major pe generalul Ilie Șteflea. Locuitorul lui Antonescu, în cazul unei absențe mai îndelungate, previzibilă întrucât Antonescu era „conducătorul statului român”, a fost desemnat comandanțul Armatei 6 germane, generalul Friederich von Paulus.

Comandamentul grupului urma să fie încadrat de din personal al Marelui Cartier General Român, însă germanii, neîncrezători în capacitatea statelor majore românești, au recurs la formule care să asigure controlul asupra principalelor decizii. Astfel, ei au decis ca generalul Hauffe să fie împunericit drept consilier responsabil pe lângă mareșal și comandamentul grupului de armate, în toate problemele „conducerii, instrucției, înzestrării și asigurării materiale a tuturor trupelor de uzcat române”¹⁰. În această calitate, el participa la toate activitățile grupului și superviza planificarea și desfășurarea operațiilor marilor unități din subordine. În cazul constatării unor

abateri de la concepția generală stabilită, el trebuia să informeze prompt O.K.H.-ul. Deși avea aceste mari responsabilități, poziția generalului Hauffe a fost definită ca aceea a unui șef de stat major de legătură. Statul său major era format din Eșalonul mobil al Misiunii Militare Germane în România, eșalonul fix de la București urmând să se ocupe de rezolvarea celorlalte aspecte ale colaborării româno-germane.

Pentru rezolvarea problemei aprovizionărilor și a legăturilor, inclusiv administrarea și exploatarea zonei de operații, se detășa la Comandamentul grupului o secție germană de servicii (O.Q.), care putea fi întărิตă cu personal român. Șeful secției depindea din punct de vedere disciplinar de șeful Misiunii Militare Germane în România. Același statut avea și șeful transmisiunilor Grupului de armată. Conducerea transporturilor era asigurată în mod centralizat de șeful transporturilor din cadrul O.K.H.¹¹.

De asemenea, au fost constituite state majore de legătură la cele două armate. La Armata 3, acesta avea în frunte pe colonelul de stat major Hans Schoene, iar la Armata 3 pe colonelul Doerr. La corpurile de armată și la divizii se intenționa trimiterea unor detășamente de legătură, acestea fiind subordonate statelor majore de legătură germane. Acestea trebuiau ca pe „lângă” misiunea lor principală – cea consultativă – să-și facă simțită prezența și influența asupra conducerii aliaților și să răspundă de îndeplinirea dispozițiilor Grupului de armate¹².

La 20 septembrie 1942, s-a constituit „zona trupelor de uscat Don”, condusă de generalul locotenent von Rothkirch und Panthen, ce avea la dispoziție pentru administrarea zonei o divizie de asigurare, un serviciu de pază a frontierei și comandamente¹³.

Și partea română a luat măsuri importante pentru constituirea Grupului de armate și coordonarea afluirii marilor unități desemnate să intre în compunere. La sfârșitul lunii iunie 1942 s-a creat „Detașamentul locotenent-colonel Titus Gârbea”, compus din 24 de ofițeri, dintre care nouă de rezervă, 12 subofițeri și șapte funcționari civili, ce avea rolul de a asigura legătura cu înaltele comandamente germane din zonă¹⁴.

La începutul lunii august 1942 s-a constituit Eșalonul 1 al Marelui Cartier General Ro-

mân ce avea în compunere 69 de ofițeri (de stat major, necombatanți, de rezervă), zece subofițeri și opt funcționari civili¹⁵. El a ajuns pe front la 18 august 1942.

Tot în primele zile ale lunii august 1942, a început organizarea Marelui Cartier General român ce trebuia să încadreze Grupul de armate „Mareșal Ion Antonescu”. În el intrau cabinetul militar al mareșalului, statul major, comandanți de armă (geniu și transmisiuni), secțiile organizare-efective, informații-contrainformații, operații, transport și instrucție și servicii.

Grupul era deservit de Centrul de instrucție armată nr. 3, două batalioane de infanterie, o companie de transmisiuni, alte subunități. Efectivul se ridica la 65 de ofițeri de stat major, 85 de ofițeri de front, 29 de ofițeri necombatanți, 38 de ofițeri de rezervă, 122 de subofițeri, 52 funcționari civili¹⁶.

O problemă importantă clarificată în această perioadă a fost cea a denumirii. La 11 septembrie 1942, Marele Stat Major propunea Cabinetului militar al conducătorului statului ca denumirea să fie „Marele Cartier General Român. Grupul de Armată «Mareșal Antonescu»”. În favoarea acestei propuneri se invoca următoarele argumente: grupul comanda direct marile unități puse sub comanda sa; el avea autoritatea disciplinară și administrativă a tuturor trupelor ce staționau în Caucaz și Crimeea; comanda și conducea direct trupele rămase în interior și în Transnistria în calitate de Mare Cartier general Român¹⁷.

La 14 septembrie 1942, Ion Antonescu a aprobat propunerea, disponând să se comande ștampilele, dar ordinul de zi să fie dat la constituirea oficială a grupului¹⁸.

Eșalonul mobil al Marelui Cartier General s-a dislocat la Rostov, în regiunea frontului, între 15 și 23 septembrie, iar la 25 septembrie a ajuns acolo întregul efectiv al comandamentului. Spre sfârșitul lunii septembrie, în conformitate cu cerințele exprimate de Ion Antonescu, sediul Grupului de armată a fost stabilit la Novocerkask, echiparea tehnică a acestuia fiind terminată la sfârșitul lunii octombrie 1942.

În aceeași perioadă s-a dizlocat pe calea ferată, tot la Rostov, și Eșalonul mobil al Misiunii Militare Germane în România, el începând cooperarea cu Marele Cartier General Român.

Către mijlocul lunii octombrie 1942, existau aproape toate condițiile necesare intrării în funcțiuie a Grupului de armată „mareșal Ion Antonescu”. Până în acel moment, forțele germane și române din zona Stalingradului erau conduse de grupul de armate „B”.

Dispozitiv, misiuni

Potrivit concepției germane pusă de acord cu cerințele românești, noul comandament trebuia dizlocat între cele două grupuri de armată germane „A” și „B”. Primul opera în Caucaz, iar al doilea în zona Stalingradului. Din analiza situației strategice, dar și din precizările succesive ale O.K.H.-ului, reieșea că misiunile grupului nu puteau să fie ofensive, el urmând să păstreze „fără gând de retragere frontul atins la sfârșitul acțiunilor ofensive în curs”¹⁹.

Fâșia încredințată pentru apărare era desul de largă și era delimitată astfel:

– la vest: râul Tihaiia, de la vârsarea acestuia în Don, Millerovo, Kamensk, pe Doneț;

– la sud: depresiunea Manîci și râul Kuma până la Marea Caspică.

Frontul grupului, ce atingea 700 de kilometri, era delimitat, în principal, de cursul mijlociu al Donului²⁰.

Pentru acoperirea acestui front, grupul ar fi urmat să dispună de trei comandanamente

de armată (armatele 3 și 4 române, Armata 6 germană), 13 comandanente de corp de armată, inclusiv Corpul de cavalerie român, din care șase germane; 29 de divizii de infanterie din care 14 germane, șase divizii de cavalerie române, trei divizii blindate (două germane și un română). La acestea se adăugau unități de geniu și transmișuni germane, precum și formațiuni de servicii germane și române.

La realizarea dispozitivului s-a ținut seama de importanța regiunii Stalingrad, de cursul mijlociu al Donului, un obstacol de valoare operativă, dar care nu împiedica total evenualele acțiuni ofensive ale sovieticilor, precum și de specificul Stepei Calmuce.

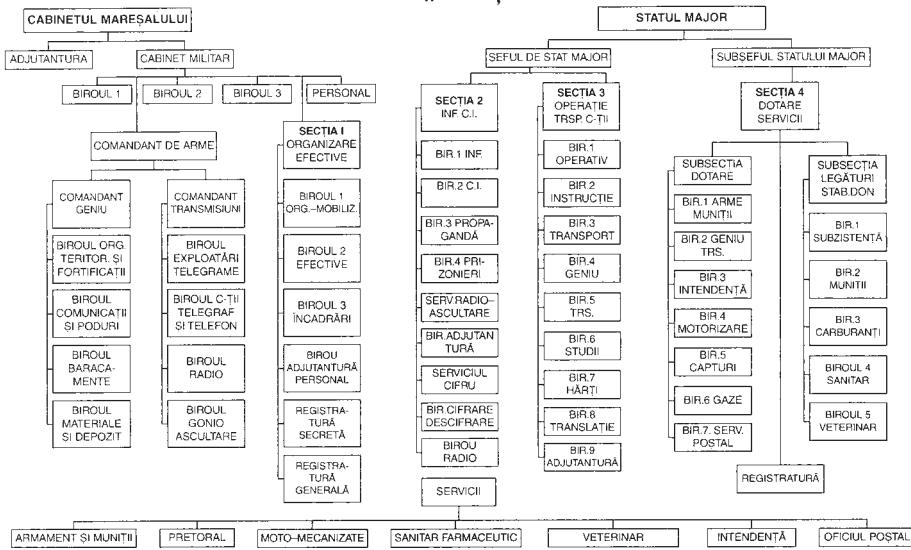
Dispozitivul preconizat era următorul:

– Armata 3 română, pe un front de 170 de km, între vârsarea râului Tihaiia în Don, până la Kletkaia (inclusiv). Ea avea în subordine patru corpuri de armată (1, 2, 4, 5), nouă divizii de infanterie (5, 6, 7, 9, 11, 13, 14, 15, 20) și două de cavalerie (1,7);

– Armata 6 germană apăra o fâșie de 200 de km, între Kletkaia (exclusiv) și Dubovâi Uvrag. Structura de forțe cuprindea șase corpuri de armată și 14 divizii de infanterie.

– Armata 4 română era dispusă într-o fâșie largă de 330 km între Dubovâi Uvrag și Kuma. Forțele la dispoziție însumau două corpuri de

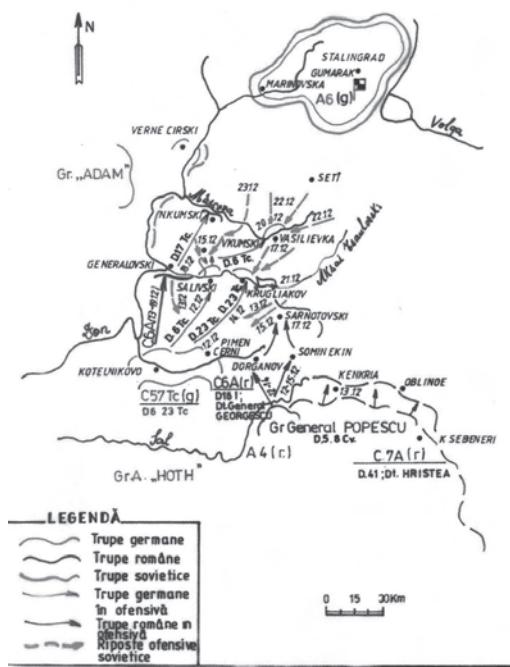
MARELE CARTIER GENERAL ROMÂN GRUPUL DE ARMATE „MAREȘAL ION ANTONESCU“

Sursă: Arh. M.Ap.N., fond Microfilm, rolă P. II, 1.2724, cadrul 26.

Grupul de armate Mareșal Ion Antonescu

ARMATA 4 ROMÂNĂ ÎN OPERAȚIA „VISCOLUL”
(12 - 23.12.1942)

Armata 4 română în operația VISCOLUL

armată (7, cavalerie), trei divizii de cavalerie (10, 18, 19), patru divizii de cavalerie (5, 6, 8, 9). În acest caz se poate vorbi de o supraveghere a fășiei încredințate și nu de o apărare propriu-zisă, terenul de la sud de Stalingrad fiind considerat inadecvat unor acțiuni de luptă de amploare.

În rezerva grupului de armate se aflau două divizii blindate germane și una română, iar în rezerva O.K.H., dar plasate în sectorul grupului, se mai găsea plasat Corpul 6 armată român, cu trei divizii de infanterie (1, 2, 4)²¹.

Acest dispozitiv reflecta concepția ce domina la sfârșitul lunii septembrie și începutul lunii octombrie 1942, în rândul Înaltelor comandamente german și român, potrivit căreia eliminarea rezistenței sovietice la Stalingrad era o chestiune de câteva zile.

După cum se poate observa, frontul de nord avea o importanță mai mare; în schimb, Armata 4 avea misiunea să realizeze o supraveghere a regiunii de la sud de Stalingrad, Stepa calmă că având, după opinia planificatorilor germani și români, o importanță strategică redusă.

Amânări, amânări...

Intrarea în funcțiune a Grupului „mareșal Ion Antonescu” a depins de cucerirea Stalingradului, aceasta fiind condiția obligatorie²². Cum acest obiectiv nu a putut fi materializat, el suferind amânări repetitive, aceeași soartă a avut și grupul de armate ce urma să aibă în frunte pe conducătorul statului român. Inițial, grupul trebuia să intre în funcțiune începând cu 1 septembrie, dar la acea dată nu erau întunite condițiile necesare pentru acest lucru. Termenul următor fixat a fost 24 septembrie 1942, dar nici el nu a putut fi respectat, deși parte din structurile comandamentului erau deja în zonă. Din partea română se găsea chiar șeful Marelui Stat Major, generalul Ilie Șteflea, care va rămâne, coordonând în parte trupele aflate în dispozitiv, până după declansarea contraofensivei sovietice la 19 noiembrie.

La 26 septembrie 1942, Marele Stat Major a cerut atașatului militar la Berlin să întreprindă demersuri pe lângă autoritățile germane pentru a se preciza momentul preluării comenzi Grupului de armată de către mareșalul Antonescu. Generalul Ion Gheorghe a răspuns că Hitler era plecat la Berlin și se întorcea la Cartierul său general după data de 3 octombrie 1942. După aceasta se putea discuta problema, dar opinia sa era că intrarea în funcțiune a grupului nu putea avea loc înainte de 10 octombrie 1942²³.

Pentru discutarea problemelor militare, inclusiv preluarea comenzi grupului de armate mixt, Ion Antonescu s-a deplasat la Vinnița, la Cartierul general al lui Hitler, în luna octombrie 1942²⁴. Angajarea armatelor 3 și 4 române a ocupat un loc central, Hitler menținând opțiunea sa de a le disloca la flancurile Armatei 6 germane. Pe această bază, Armata 3 română, comandată de generalul Petre Dumitrescu, a preluat, începând cu 10 octombrie 1942, fâșia de pe Don, de la Klețkaia până la sud-est de Kazanskaia. Intrarea în funcțiune a Grupului de armată a suferit o nouă amânare, Stalingradul neputând fi cucerit.

Parte română a continuat să facă demersuri insistente pe lângă O.K.H. și Grupul de armate „B”, cel care dirija pregătirile, pentru începerea funcționării Grupului de armate cât mai grabnic cu putință, dar răspunsul invariabil al Führer-ului era acela că preluarea comenzi de

către mareșalul Antonescu se va face după căderea Stalingradului.

După opinia autorităților române, întârziearea preluării comenzi era de natură să amplifice problemele marilor unități române, a celor două armate. Generalul Șteflea îl informa pe Ion Antonescu la 4 noiembrie 1942 despre neajunsurile resimțite de trupele române. Astfel, Armata 3 română nu a ocupat zona fixată, fâșia fiind extinsă, iar Armata 4 română nu a preluat comanda în zona ce i-a fost destinată. O parte din mariile unități românești (diviziile 2, 20 infanterie) erau reținute în alte sectoare, iar din cauza terenului înghețat, lucrările de organizare nu se puteau executa. La rândul său, Corpul 6 Armată avea unitățile obosite și nu a trecut în refacere, aşa cum se promisese de către germani.

Importante erau și neajunsurile de ordin material, Grupul de Armate „B” neglijând dotarea armatelor 3 și 4 române și axându-se pe aprovisionarea armatelor germane, în special a Armatei 6 germane, angajată în operațiuni militare la Stalingrad și a Grupului de Armate „A”, aflat în Caucaz. Problema transporturilor rămânea, la rândul ei, dificilă. Concluzia generalului Șteflea era că dacă ar fi existat un comandament, cu putere decizională, care să folosească mijloacele de transport, trupele românești ar fi fost mai îndestulate, iar materialele și echipamentele aduse la timp. Orice amânare a formării Grupului de Armate „Ion Antonescu” lucra în defavoarea trupelor române²⁵.

La 14 noiembrie 1942, mareșalul Antonescu a fost rugat de O.K.H. să ia în considerare posibilitatea nepreluării comenzi. Față de această nouă amânare, generalul Șteflea a protestat, considerând că neintrarea în funcționare a grupului de armătă era de natură să înrăuțească situația marilor unități române. Generalul Șteflea avansa propunerea că dacă Ion Antonescu nu era disponibil, comanda grupului să fie preluată de un general român²⁶.

La 19 noiembrie 1942, sovieticii au declanșat contraofensiva în fâșia Armatei 3 române, urmată de o altă, o zi mai târziu în sectorul Armatei 4 române. Acțiunea a fost încununată de succes, astfel că, la 22 noiembrie 1942, Armata 6 germană, împreună cu două divizii române, 1 cavalerie și 20 infanterie române, au fost încercuite. În aceste condiții, la 21 noiembrie 1942, Hitler a decis, în sfârșit, constituirea grupului

de armată „Don”. Cu o zi înainte, la 20 noiembrie 1942, Hitler i-a adresat o scrisoare lui Ion Antonescu prin care îl informa că l-a numit la comanda grupului de armătă pe feldmareșalul Eric von Manstein, care avea misiunea să lichideze, în cel mai scurt timp, criza creată în regiunea Stalingrad. Führer-ul propunea lui Antonescu să preia comanda grupului, „după ce situația actuală apreciată ca gravă va fi lichidată”²⁷. Grupul de armătă „Don”, condus de Manstein, a desfășurat, fără succes, în perioada 12 decembrie – 22 decembrie 1942, operațiunea „Viscolul” cu scopul de despresurare a forțelor încercuite în regiunea Stalingradului.

Proiectul creării Grupului de armătă „Mareșal Ion Antonescu” a fost, în cele din urmă, un eșec. În legătură cu acest rezultat, Ion Gheorghe, atașatul militar la Berlin, scria că eșuarea proiectului s-a datorat intervențiilor discrete pe care le-a făcut pe lângă colonelul von Mellenthin din O.K.H., pe care l-a rugat să discute cu forurile competente despre faptul că mareșalul Ion Antonescu nu avea ce să caute pe front, el fiind mult mai util la București²⁸.

Fără a nega importanța demersului generalului Ion Gheorghe, de altfel greu de verificat întrucât de el nu a știut decât un singur om, maiorul Avram Zenobie, ajutorul său, credem că faptul cel mai important al eșecului unei asemenea inițiative l-a reprezentat evoluția operațiilor din zona Stalingrad. Cu toate eforturile și deciziile repetate ale lui Hitler, Stalingradul nu a putut fi cucerit. Astfel nu s-a îndeplinit condiția esențială pentru intrarea în funcționare a Grupului de armătă.

¹ Pentru aceste episoade a se vedea, între altele, Alesandru Duțu, Mihai Retegan (coordonatori), *Eliberarea Basarabiei și a nordului Bucovinei (22 iunie – 26 iulie 1941)*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999; Alesandru Duțu, Petre Otu (coordonatori), *Pe tărâmul nord-pontic (17 iulie 1941 – 4 iulie 1942)*, București, Editura Fundației Culturale Române, 2000 etc.

² *Antonescu-Hitler. Corespondență și întâlniri inedite (1940-1944)*, vol. I, ediție alcătuită de Vasile Arimia, Ion Ardeleanu, Ștefan Lache, COZIA Ed.-Co, București, 1991, p. 108.

³ Manfred Kehrig, *Stalingrad, Analyse und Documentation einer Schlacht*, Deutsche Verlag-Anstalt, Stuttgart, 1974, p. 45.

⁴ Generalul Ion Gheorghe, *Un dictator nefericit. Mareșalul Ion Antonescu (Calea României spre Statul satelit)*, ediție și studiu introductiv de Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, București, 1996, p. 239.

⁵ *Ibidem*, p. 240.

⁶ *Şefii Marelui Stat Major 1941-1945. Destine la răscruce*, coordonator: general-colonel Dumitru Cioflină, Editura Militară, București, 1995, p. 134

⁷ Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), fond Președinția Consiliului de Miniștri. Cabinetul militar Ion Antonescu (P.C. M.cabinet), dosar 16/1942, f. 6-8.

⁸ Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile germano-române (1938-1940)*, ediție și studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, Humanitas, București, 1994, p. 185.

⁹ Arhivele Militare Române (A.M.R.), fond 948, dosar nr. 109, f. 56-57.

¹⁰ Manfred Kehrig, *op. cit.*, p.48.

¹¹ A.N.I.C., fond PCM cabinet, dosar nr. 62/1942, f. 88-90.

¹² Manfred Kehrig, *op. cit.*, p. 49.

¹³ *Ibidem*, p.50.

¹⁴ Pentru activitatea acestui detașament a se vedea A.N.I.C, fond Manuscrise, dosar nr. 2091 și 2092.

¹⁵ A.M.R., fond Microfilme, rola nr. PII 1.1154, cadrul 337.

¹⁶ *Ibidem*, rola P. II1. 2724, cadrul 26.

¹⁷ A.N.I.C., fond P.C.M. cabinet, dosar nr. 62/1942, f. 81.

¹⁸ *Ibidem*, p. 82.

¹⁹ Adrian Pandea, Ion Pavelescu, Eftimie Ardeleanu, *România la Stalingrad. Viziunea românească asupra tragediei din Cotul Donului și Stepa Calmuca*, Editura Militară, București, 1992, p.132.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, p. 132-133.

²² Pentru bătălia de la Stalingrad a se vedea, între altele, Gheorghe K. Jukov, *Amintiri și reflectii*, traducere: Vl. Zaharescu, S. Caminschi, Editura Militară, București, 1970; Wilhelm Adam, *O hotărâre dificilă*, vol.I-II, în românește de Costin Feneșan, Editura Militară, București, 1988; B.H. Liddell Hart, *Strategia. Acțiunile indirecte*, traducere din limba engleză de colonel L. Cojoc, locotenent-colonel S. Pitea, cuvânt înainte de general-maior în rez, dr. I. Cupșa, Editura Militară, București, 1973; Geoffrey Jukes, *Stalingrad. 300 000 hommes encerclés*, introduction du captain Sir Basil Liddell Hart, Paris, 1977; B.H. Liddell Hart, *Istoria celui de-al doilea război mondial*, traducere: Irina Negrea, Editura Orizonturi, Editura Lider, București, f.a., vol. I, p. 317-345; vol. II, p.115-122; Franz Halder, *Jurnal 1939-1942*, versiunea românească: Corina Grigore-Pintilie, Editura Elit, Iași, f.a; Anthony Beavor, *Stalingrad*, traducere din limba engleză Delia Razdolescu, Editura Rao International Publishing Company, București, 2005 etc.

²³ A.N.I.C., fond P.C.M. cabinet, dosar nr. 62/1942, f. 77.

²⁴ Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 186-187.

²⁵ A.N.I.C, fond P.C.M. cabinet, dosar 62/1942, f. 108-11.

²⁶ Adrian Pandea, Ion Pavelescu, Eftimie Ardeleanu, *op. cit.*, p. 138.

²⁷ A.N.I.C, fond P.C.M. cabinet, dosar 62/1942, f. 72.

²⁸ Generalul Ion Gheorghe, *op. cit.*, p. 241, 246.

DOSAR: 70 de ani de la Bătălia de la Stalingrad

AERONAUTICA MILITARĂ ROMÂNĂ ÎN BĂTĂLIA STALINGRADULUI – SEPTEMBRIE-DECEMBRIE 1942 –

SORIN TURTURICĂ *

Abstract

During the Battle of Stalingrad, the Romanian Aeronautics deployed the 4th Anti Aircraft Brigade, the 2nd Fighter Flotilla, the 2nd Bomber Flotilla, the equivalent of an air reconnaissance wing, an air transport group and a signal battalion. The main part of this force was put under command of the 46 year old General Ermil Gheorghiu.

Until November 19th, supporting the German 6th Army assault on Stalingrad was the main objective of the Romanian bombers and fighters. After the Soviet counteroffensive, the Romanian Aviation and Anti Aircraft Artillery focused on supporting the Romanian 3rd Army, in its attempt to create a new defensive line south of River Chir. After December 23rd, 1942, most of the Romanian air and air defense units have left the Stalingrad region.

Keywords: Romanian aviation, Battle of Stalingrad, 4th Anti Aircraft Brigade, 2nd Fighter Flotilla, 2nd Bomber Flotilla, Ermil Gheorghiu

Când, în 1941, Germania a atacat Uniunea Sovietică, comandanții germani au încercat să obțină victoria printr-o singură campanie, purtată pe trei direcții: Leningrad, Moscova și Kiev-Rostov. Trei mari grupuri de armate (*Nord, Centru și Sud*) au rupt din primele zile apărarea sovietică la frontiere și au înaintat adânc în teritoriul inamic. După o jumătate de an, frontul s-a stabilizat pe o axă nord-sud care pleca de la Leningrad (izolat, dar necucerit), trecea prin fața Moscovei și se oprea pe râul Mius; mai în spate, cea mai mare parte a Peninsulei Crimeea se afla în mâinile germanilor. În decembrie 1941 și în primele luni ale

anului 1942 armata germană s-a aflat pentru prima dată în acest război într-o situație dificilă. Sovieticii au trecut la contraofensivă pe mai multe direcții cu o vigoare care i-a surprins pe germani (Moscova, Rjev, Izium sau litoralul Peninsulei Crimeea). Au fost pierderi grele de ambele părți, dar Wehrmacht-ul a reușit să facă față situației.

Pe la sfârșitul primăverii anului 1942, sovieticii se așteptau ca ofensiva inamică să se reia în zona centrală a frontului, pe direcția Moscova. Această idee, dominantă până prin luna iulie, i-a venit în ajutor lui Hitler, care a dat o dublă lovitură pe direcția generală Sud. Obiectivul

* Muzeograf, Muzeul Aviației.

Bombardier He 111 din Gr. 5 Bombardament la Stalingrad

principal, impus de Führer personal, a fost aceea de a ocupa câmpurile petrolifere din Caucaz. Secundar, armata germană urma să cucerească marele centru industrial Stalingrad, ocazie cu care urma să eliminate diviziile sovietice dintre Don și Volga și, fapt de asemenea important, să blocheze transportul de materiale dinspre Caucaz spre Moscova pe fluviul Volga. Operațiunea aceasta purta denumirea *Blau*.

După ce prima fază a acesteia s-a încheiat prin ocuparea Voronejului (8 iulie 1942), Înalțul Comandament German a desființat Grupul de Armate Sud, considerat prea mare și greoi pentru noile sarcini. În locul acestuia au fost create Grupul de Armate A, care s-a îndreptat spre Caucaz, și Grupul de Armate B, care a acționat spre Stalingrad. și în 1942, ca și în anii anteriori, efortul trupelor terestre germane a fost admirabil dublat de *Luftwaffe*, componenta aeriană a *Wehrmacht*-ului.

I. PROTAGONIȘTII AERIENI AI BĂTĂLIEI STALINGRADULUI

Aviația militară germană

Luftwaffe a fost structura aeriană care în primii ani ai celui de-al Doilea Război Mondial a modelat arta folosirii în luptă a aviației mi-

litare. La declanșarea unei campanii, primul obiectiv al pilotilor germani era cucerirea supremației aeriene, în special prin lovirea la sol, prin surprindere, a aviației inamice. Abia după ce spațiul aerian era securizat se putea trece la cel de-al doilea obiectiv, sprijinul trupelor terestre proprii. De obicei, obținerea supremăției aeriene era realizată încă din primele zile ale luptelor. Astfel, aviația militară germană putea veni în ajutorul armatelor terestre când acestea se aflau încă în faza bătăliilor de la frontieră. Campaniile din Polonia (1939) și Franța (1940) au scos în evidență beneficiile folosirii aviației de bombardament în conlucrare cu unitățile blindate în sectoarele de rupere a frontului. După ce frontul era rupt, aviația se concentra pe dezorganizarea spatelui inamic, semănând confuzia și întârziind (de multe ori blocând) unitățile adversarului care se apropiau de linia întâi. De aceea, aviația de bombardament era considerată principala componentă a *Luftwaffe*¹.

Bombardierele germane erau, la începutul războiului, bimotoarele de tipul Dornier 17 și Heinkel 111 și monomotorul Junkers 87 (Stuka), acesta din urmă lovind ținta cu mai multă acuratețe deoarece era proiectat să-și lanseze încărcătura explozivă în picaj. În lunile premergătoare declanșării campaniei împotriva Uniunii Sovietice, avioanele Dornier 17 au fost

înlocuite masiv cu avioane de bombardament mult mai performante, de tipul Junkers 88.

Avionul de bază al vânătorii germane era Messerschmitt Bf-109. Varianta E a acestuia, care a dus greul împotriva aviației de vânătoare engleze în vara anului 1940, a fost, de asemenea înlocuită cu varianta F, care avea motor și armament mai puternice; de exemplu, doar Bf-109 F era capabil să doboare teribilul avion de asalt sovietic Il-2, al cărui blindaj îl făcea aproape invulnerabil². De asemenea, vânătoarea germană mai avea în înzestrare, secundar, avioanele Messerschmitt Bf-110, care erau bimotoare. Se bucuraseră de succes în Polonia, Norvegia și Franța, dar dezamăgiseră în lupta cu aviația engleză, fiind greoie în fața unor aparate agile, aşa cum au fost monomotoarele Hawker Hurricane și Supermarine Spitfire. De aceea, în 1941 aparatele Bf-110 erau mai degrabă folosite în misiunile de atac la sol sau convertite treptat pentru lupta aeriană pe timp de noapte.

În sfârșit, pe lângă aviația de bombardament și cea de vânătoare, germanii mai dispuneau de unități și subunități aeriene de informații (observație de-a lungul frontului și recunoaștere îndepărtată), transport și legătură.

Atacul asupra Uniunii Sovietice a fost susținut din aer de trei flote aeriene germane, fiecare fiind repartizată câte unui grup de armate. Efortul a fost mare, iar uzura aparatelor pe măsură. În plus, consumul din 1941 a afectat rezervele de carburant, care au scăzut de la 613 000 t la 254 000 t (orice ofensivă aeriană asupra Angliei a ieșit astfel din calcul). Îngrijorător a fost și faptul că au fost reduse orele de școală și antrenament ale pilotilor din Luftwaffe.³

Cel mai mare eșec al aviației germane în 1941 a fost – probabil – neîndeplinirea misiunii de a distrugе flota sovietică din Marea Neagră (flotile română și germană erau departe, ca forță, de a se putea confrunta cu cea inamică). În consecință, sovieticii au fost capabili să debarce trupe în Crimeea, în decembrie 1941 și ianuarie 1942, și să amenințe serios pozițiile germano-române din Peninsula.

Componenta *Luftwaffe* care în 1942 a acționat în sprijinul Grupului de Armată Sud a fost Flota 4 Aeriană germană, aflată sub comanda generalului Wolfram von Richthofen, vărul celebrului as al cerului din Primul Război Mondial. În primii ani de război, von Richthofen a fost comandantul Corpului VIII Aerian, mare unitate specializată în atacuri în folosul trupelor terestre. Fiind un comandant agresiv (impetuos, chiar) i-a făcut o foarte bună impresie lui Adolf Hitler, care l-a urmărit cu admirație în timpul campaniilor din Polonia (1939) și Franța (1940). A rămas la comanda *Fliegerkorps* VIII și în 1941, la declanșarea Operațiunii Barbarossa. Momentul său de glorie a venit în lunile mai-iunie 1942, când escadrilele din subordine au avut rezultate dincolo de orice așteptări și au ajutat mult la ocuparea extremităților estice și vestice ale Peninsulei Crimeea de către Armata a 11-a (bătăliile din Peninsula Kerci și cea de la Sevastopol).

Încântat, Hitler l-a numit pe generalul Wolfram von Richthofen comandant al Flotei 4 Aeriene germane în iulie 1942, trecând peste Göring, care avea o altă preferință. La acel moment, diviziile germane înaintau către sud și începuseră să simtă o oarecare amenințare din partea avia-

Bombardier Heinkel 111

Bombardier Savoia Marchetti 79B

ție sovietice, ale cărei bombardiere deveniseră agresive, în special pe timp de noapte.

Având de protejat înaintarea a două grupuri de armate, von Richthofen și-a împărțit flota: Corpul VIII Aerian (acum condus de generalul-maior Martin Fiebig) a fost trimis în sprijinul trupelor care înaintau către Stalingrad, iar Corpului IV Aerian (comandat de generalul-maior Kurt Pflugbeil) i-a fost repartizată sarcina de a lupta în Caucaz. Un al treilea corp, I Artillerie Antiaeriană, comandat de generalul Otto Deschloch, a fost, de asemenea, pus la dispoziția celor două grupuri de armate.

Cele două corpuși aeriene au fost insuficiente pentru operațiuni atât de vaste. De aceea, la jumătatea lunii august, când rezistența sovietică a crescut pe direcția Stalingradului, von Richthofen a fost nevoit să aducă lângă Volga cea mai mare parte a Corpului IV. În săptămâniile următoare, armata sovietică s-a apărat cu succes pe râul Terek din Caucaz, oprind înaintarea germano-română. Mai târziu, în a doua jumătate a lunii noiembrie, când sovieticii au contraatacat la Stalingrad, încercuind Armata a VI-a germană, Richthofen a ordonat ca întreaga aviație din Caucaz să vină în sprijinul trupelor încercuite (cu excepția a două grupuri de vânătoare și a câtorva avioane de informații). Mica forță aeriană rămasă în sud nu a fost capabilă să lupte cu succes împotriva aviației sovietice, care a început să lovească din ce în ce mai puternic forțele terestre și navele Axei din Marea Neagră⁴.

Inamicul aerian sovietic

Prima victimă a Operațiunii *Barbarossa* a fost aviația militară sovietică (V.V.S. - *Voenno-Vozdušne Sily*), care a suportat una dintre cele mai devastatoare loviturile aeriene din istoria militară. La răsăritul soarelui, în ziua de 22 iunie 1941, peste 1250 de bombardiere și avioane

de vânătoare germane, cărora li s-au adăugat – în extremitatea sudică a frontului – circa o sută de aparate ale aeronauticăi militare române, au apărut deasupra aerodromurilor sovietice, și-au lansat bombele și le-au mitraliat. Avioanele cu stea roșie au fost – în cea mai mare parte – surprinse și distruse la sol. Au urmat alte atacuri, venite dinspre vest în valuri, astfel încât la apusul soarelui aviația sovietică nu mai constituia un adversar care să pună în pericol supremăția aeriană a Axei. Numeroase mari unități ale V.V.S. pierduseră până la 60-70% din capacitatea de luptă⁵.

În următoarele zile, aviatorii sovietici au reacționat lent și incoerent, iar pierderile au continuat să crească, ajungând în prima săptămână la patru mii de avioane. Cum de la Moscova exista o presiune permanentă ca ei să atace, scenele dramatice au continuat timp de mai multe săptămâni. Una dintre ele a avut loc la 9 iulie, când 27 de bombardiere sovietice s-au îndreptat spre un aerodrom german al Flotilei 3 Vânătoare (*Jagdgeschwader 3*). Vânătorii germani au decolat și în următorul sfert de oră au doborât – fără nicio pierdere proprie – toate bombardierile inamice⁶.

Surprinderea totală a fost prima cauză care a dus la distrugerea forțelor aeriene comuniste în vara anului 1941, dar a fost departe de a fi singura. Un al doilea mare dezavantaj al apărării aeriene a U.R.S.S.-ului a fost inferioritatea tehnică. Majoritatea avioanelor de la granița de vest erau cu o generație în urma celor germane, neputând concura cu ele la parametri esențiali: puterea motorului, aerodinamica, blindajul și capacitatea de foc. Este adevărat, deja industria sovietică trecuse la realizarea unor tipuri performante de avioane. Până în iunie 1941 au fost fabricate circa 2600 de aparate sensibil egale cu cele germane: avioane de vânătoare (MiG-3, LaGG-3 și Yak-1), avioane de bombardament (Pe-2) și avioane de asalt (Il-2). Dintre acestea, doar vreo 700 au ajuns să pe terenurile de zbor ale V.V.S.⁷

Celelalte cauze ale pierderilor masive ale aviației sovietice din primele săptămâni de război au fost: tacticile superioare germane, pregătirea și experiența în luptă a pilotilor germani, mult peste cele sovietice și capacitatea germană de a obține informații aeriene vitale, mereu actualizate.

Destul de repede, în august 1941, au apărut semnele unei ușoare revigorări. Deși mult slăbită, aviația sovietică a fost capabilă să-și aducă o oarecare contribuție la efortul general al Armatei roșii de a întârziu înaintarea *Wehrmacht*-ului către Moscova. Faptul că în iunie multe avioane de tip vechi au fost distruse la sol a avut și un avantaj: surplusul de piloți sovietici, deja formați, a mers în spatele frontului și a făcut trecerea pe avioanele moderne disponibile. Aceasta a fost o primă măsură care s-a putut lua pe termen scurt.

Pe termen mediu și lung, cea mai importantă măsură pe care conducerea sovietică a luat-o a fost aceea de a muta industria din regiunea europeană a Rusiei în zona Munților Ural. Beneficiile pentru aviația sovietică s-au văzut în 1942. După o iarnă extrem de dificilă, în care s-au creat noile ateliere de fabricație, muncitorii sovietici au produs, pe parcursul întregului an, aproape 25.000 de avioane⁸. În plus, odată cu intrarea Statelor Unite în război (decembrie 1941), U.R.S.S. a beneficiat de un important ajutor american, inclusiv în avioane; numai până la 30 iunie 1942 au fost primite din S.U.A. 1.285 de avioane (până la sfârșitul războiului numărul acestora va crește la 14.795)⁹.

În 1942 aviația sovietică a fost reorganizată. În fruntea acesteia a venit generalul Alexander Novikov, care în anul precedent s-a remarcat în sectorul nordic al frontului ca unul dintre puținii comandanți capabili să adopte o atitudine agresivă și să obțină rezultate. În centrul atenției nouului comandant al V.V.S. a stat înființarea *armatelor aeriene*. În 1941, diviziile aeriene au fost subordonate comandanților diferitelor fronturi, iar acest fapt ridica probleme în organizarea unor contralovituri coerente. Prin crearea armatelor aeriene și prin faptul că generalii aflați în fruntea lor erau, în același timp, adjuncți ai comandanților Fronturilor, aviația sovietică putea duce acțiuni de luptă mult mai eficiente, atât împotriva inamicului aerian, cât și în folosul trupelor terestre proprii.

De asemenea, Novikov a înființat *corpurile aeriene aflate în rezerva strategică a Stavka*¹⁰. Până la sfârșitul războiului, această rezervă s-a dovedit de multe ori esențială în crearea unor situații de superioritate operativă, prin capacitatea de manevră și concentrare pe care o au astfel de elemente mobile neangajate.

Omogenizarea regimentelor și a diviziilor a fost o altă preocupare importantă a comandanților V.V.S. în lunile premergătoare marii bătăliei de la Stalingrad. Au dispărut diviziile mixte (compuse din unități de vânătoare și bombardament), iar în cadrul diviziilor specializate (vânătoare, bombardament și asalt) s-a ordonat folosirea același tip de aeronavă. În mod excepțional, doar diviziilor de asalt li s-a permis să-și păstreze un regiment de vânătoare, care să facă protecția aparatelor Il-2 *Sturmovik*, de temut în atacul la sol, dar vulnerabile în fața vânătorilor aerieni inamici¹¹. Diminuarea problemelor logistică și uniformizarea pregătirii de luptă a personalului navigant și de la sol a fost o consecință directă a acestei omogenizări.

Unitățile de artilerie antiaeriană aparțineau altor structuri, denumită Apărarea Antiaeriană a Teritoriului (*ProtivoVozdushnaya Oborona Strany* – P.V.O. Strany), creată la începutul anilor '30. În 1941, aviatorii români care au executat misiuni dincolo de liniile inamice considerau artilleria antiaeriană sovietică ca „fiind prezintă la punctele sensibile, mai puțin în lungul frontului, la trecerea liniilor, unde de cele mai multe ori a fost inexistentă. Foarte densă și foarte eficace, în special până la patru mii de metri. Apărarea punctelor sensibile se face prin baraje și perdele de foc greu de străbătut”¹². În plus, P.V.O. avea propriile grupuri de aviație de vânătoare, care în 1942 au fost subordonate operativ V.V.S.-ului.

Aeronautica militară română

Îzbucnirea celui de-Al Doilea Război Mondial a găsit aeronautica destul de nepregătită. În 1939 aviația militară se confrunta probleme foarte mari: avioanele erau puține și depășite sub aspect tehnic, numărul piloților pregătiți de război era mic iar doctrina folosirii în luptă era încă tributară Primului Război Mondial, care vedea în forța aeriană doar un element complementar celei terestre. În acest sens, grosul investițiilor în anii 1920 -1930 a mers către dezvoltarea unităților de recunoaștere aeriană, în detrimentul aviației de bombardament și de vânătoare. În a doua jumătate a anului 1939, când guvernul României a devenit foarte preocupat de înzestrarea cu aparate moderne, era deja târziu: producția firmelor producătoare

din Occident era dirijată către nevoile interne. De aceea, românii nu și-au putut dezvolta aviația militară coerent; de exemplu, nu au îndeplinit condiția operativă minimă de a avea în cadrul aceleiasi flotile un singur tip de avion, cum era recomandat (acest obiectiv a fost atins doar pentru aviația de vânătoare în anii 1943-1944 și niciodată pentru aviația de bombardament).

Astfel, la 22 iunie 1941, pe frontul de la Prut se afla un amestec obosit de material volant, care a creat mari probleme de întreținere și aprovizionare. Erau nu mai puțin de 52 de tipuri de avioane și 36 tipuri de motoare. Majoritatea acestora au fost concentrate în jumătatea sudică a Moldovei, în cadrul Grupării Aeriene de Luptă, pusă sub comanda generalului de escadră Constantin Celăreanu¹³.

Este greu de admis că aviația de vânătoare avea un tip de aparat care să constituie coloana sa vertebrală. Cele mai numeroase erau avioanele poloneze P.Z.L. 11 și 24 (primele fabricate și sub licență la I.A.R. Brașov), care înzestrău Flotila 3 Vânătoare (Grupurile 3 și 4), dar acestea au fost folosite mai ales pentru interdicție la Vest de Prut. În schimb, deasupra Basarabiei și la Odessa s-au aflat permanent avioanele de vânătoare ale Grupării Aeriene de Luptă: un grup (trei escadrile) de avioane Messerschmitt 109 (import german), un grup înzestrat cu I.A.R.-80 (realizate de fabrica I.A.R. din Brașov), două escadrile de avioane Heinkel 112 și o escadrilă înzestrată cu Hawker *Hurricane* (importe din Anglia). Cel mai bun randament (raportul dintre ore zburate/victorii aeriene/pierderi) l-a dat avionul *Hurricane*, dar lipsa pieselor de schimb la făcut inutilizabil în 1942. Heinkelul 112 a fost, de asemenea, scos din calcul, fiind considerat prea lent¹⁴. Me-109 și I.A.R.-80 au corespons misiunilor ordonate, iar în 1942 se vor regăsi la Stalingrad.

Aviația de bombardament era, de asemenea, formată din escadrile înzestrăte cu material diversificat. Cele mai performante s-au dovedit bimotoarele Heinkel 111 (un grup) și Savoia-Marchetti 79B (un grup) care, de asemenea, în anul următor se vor regăsi pe frontul de la Volga.

În ceea ce privește aviația de informații, aceasta era de două feluri: aviația de recunoaștere îndepărtată, înzestrată cu bimotoare de mare viteză (Bristol *Blenheim*) și aviația de observație, înzestrată cu monomotoare len-

te, fabricate în țară, de tipul I.A.R. 37/38/39. Această ultimă specialitate avea misiunea de a supraveghea linia frontului, de a descoperi pozițiile inamice sensibile (baterii de artillerie, trupe în mișcare, poduri), de a solicita tir de artillerie amică și de a dirija loviturile acestuia pentru a obține efectul dorit.

Schimbarea doctrinei aeriene și pregătirea pilotilor pentru război s-a pus în mod serios în toamna anului 1940, când a sosit în țară o Misiune Germană a Aerului, care o dubla pe aceea a trupelor de uscat. Instructorii germani s-au concentrat în special asupra eficientizării aviației de vânătoare și de informații (ambele fiind vitale în cazul unui atac aerian și terestru sovietic asupra zonei petroliifere).

Cea de-a doua armă din compunerea aeronaftică militară române a fost artilleria antiaeriană. În anii premergători celui de-al Doilea Război Mondial, aceasta a fost influențată și modelată de personalitatea și activitatea cătorva ofițeri, printre care generalul de brigadă Gheorghe Popescu și maiorul Ion Bungescu. Lor li se datorează în bună măsură, menținerea artilleriei AA ca armă de bază a aeronafticăi, alături de aviație, prin efortul făcut pentru înzestrare și, urmare directă a acestuia, de mărire a numărului de baterii antiaeriene. De asemenea, foarte importante au fost și înființarea – în zona de sud-vest a Capitalei – a Centrului de Instrucție al Aeronafticăi (1938) și a Școlii de ofițeri de artillerie antiaeriană (înființată în 1939, prima promoție ieșind în 1941).

În toamna anului 1940 la Centrul de Instrucție al Artilleriei Antiaeriene, instructorii germani au ținut un curs pentru artileriștii AA. De asemenea, au mai fost instruiți și pândarii aerieni, T.f.-știi și teleimprimatoriștii aeronafticăi militare¹⁵.

În 1941 unitățile române de artillerie antiaeriană erau înzestrăte cu tunuri de calibră mijlociu (Vickers-75 mm) și mic (Bofors – 40 mm; Rheinmetall-37 mm; Hotchkiss-25 mm; Gustloff și Oerlikon – 20 mm). O parte dintre acestea (în special cele de calibră mic) au fost concentrate în vederea însoțirii trupelor terestre către Răsărit. Celelalte au primit misiunea de a proteja Capitala, a marile centre industriale (Ploiești, Brașov, Pitești) și a instalațiile portuale de la Marea Neagră (Constanța) și Dunăre (Galați, Brăila, Giurgiu și Turnu Severin).

După încheierea campaniei din 1941, bateriile AA au fost creditate cu 184 avioane doborâte sigur, multe altele fiind considerate ca fiind doborâte probabil. Majoritatea acestora erau bombardiere, vulnerabile datorită predictibilității pe care o aveau înainte de a-și lansa încărcătura explozivă.

II. AERONAUTICA ROMÂNĂ ȘI BĂTĂLIA AERO-TERESTRĂ PENTRU STALINGRAD

Începutul luptelor aeriene pentru Stalingrad

Chiar înainte ca armata germană să ajungă la Volga, *Stavka* a divizat *Frontul Stalingrad*: a fost creat *Frontul Sud-Estic*, căruia i-a fost repartizată Armata a 8-a Aeriană, și un nou *Front Stalingrad*, sprijinit de Armata a 16-a Aeriană¹⁶. Resursele către aceste două mari unități aeriene au fost distribuite cu prioritate, mai ales că la sfârșitul verii efectivele lor erau departe de a fi complete.

Stalin a pus cele două *fronturi* sub comandă unică, încredințată generalului-colonel Andrei Eremenko (13 august 1942). Zece zile mai târziu, la 23 august 1942, tancurile germane au ajuns la marginea Stalingradului, venind dinspre nord, și au angajat imediat bateriile sovietice de apărare antiaeriană. Tanchiștii au fost destul de mirați să constate că artleria AA inamică nu avea nici măcar o minimă eficiență în lupta antitanc. După ce au eliminat-o, au văzut că luptaseră împotriva unor civili, în special femei. În după-amiaza aceleiași zile a avut loc și primul mare bombardament asupra orașului. Zone întregi din Stalingrad au fost transformate în ruine. În zilele următoare, alte acțiuni aeriene puse în practică de Corpul VIII Aerian au lovit alte cartiere, spre deliciul lui Richthofen care, asistând din aer la bombardamente, a constatat că „orașul este distrus și nu mai are, practic, niciun obiectiv care să merite atenția aviației”¹⁷.

Sovieticii au realizat repede că un oraș în ruine este mai ușor de apărat. Infanteria germană era acum obligată să-l cucerească metru cu metru, în condițiile în care se afla deja obosită, fiind la capătul a trei luni de lupte ofensi-

ve. A început astfel un război de uzură în care rezistența fizică și psihică a combatanților a prevalat în fața tehnicii militare.

Deasupra fostelor clădiri, transformate în ridicături de moloz, se aflau avioanele Corpului VIII, care acum își găseau mai greu țintele. În plus, Flota 4 pierduse din forță cu care începuse Operațiunea *Blau*. Astfel, între 5 și 12 septembrie 1942 a realizat zilnic sub o mie de ieșiri/avion, cu circa 35% mai puțin față de perioada de la începutul ofensivei. Lipsa pieselor de schimb, unele dificultăți de aprovizionare cu muniție și carburant (inerente în situația lungirii comunicațiilor) și pierderile provocate de apărarea aeriană sovietică au fost motivele acestei diminuări. Bombardierele germane erau ținta predilectă a vânătorilor sovietici, care au fost sfătuți să evite, pe cât posibil, lupta cu vânătorii inamici¹⁸. Iată de ce, sosirea aeronauticii române pe frontul de la Stalingrad a fost apreciată ca fiind binevenită de către von Richthofen, care s-a grăbit să se întâlnească bucuros cu comandanții români.

Intrarea în dispozitiv și misiunile îndințate aeronauticiei militare române

Unitățile aeronautice române care au participat la luptele din zona orașului Stalingrad au fost organizate sub forma unui corp aerian denumit, ca și în anul precedent, *Gruparea aeriană de luptă*. Această mare unitate a luat ființă la 6 septembrie 1942 (până la 10 octombrie 1942 s-a numit Comandamentul Aviației de Luptă) prin ordinul Statului Major al Aerului și a fost de la început pusă sub comanda generalului de escadră aeriană Ermil Gheorghiu, avându-l ca șef de stat major pe comandorul av. Vasile Constantinescu¹⁹.

La doar 46 de ani, Gheorghiu avea în spate o carieră care îl recomanda drept un om intelligent, curajos și un bun organizator. Artilerist ca formăție, a făcut parte din prima promoție de observatori aerieni (1915) și a luptat în timpul Primului Război Mondial într-o escadrilă de informații, înzestrată cu biplane de tip Farman-40. În aprilie 1917, în timpul unei misiuni de fotografiere a frontului inamic, a fost grav rănit de focul antiaerian, o schijă perforându-i ficatul. A continuat să facă fotografii până când și-a pierdut cunoștința, iar această atitudine

onorantă i-a adus mult râvnitul Ordin „Mihai Viteazul”, cls. a III-a²⁰. Peste câteva luni a fost unul dintre primii care a remarcat, în timpul unui zbor, retragerea trupelor ruse din sectorul Mărășești; în zilele următoare, când luptele au crescut dramatic în intensitate, locotenentul observator Ermil Gheorghiu s-a aflat deasupra liniilor inamice, făcând fotografii sau efectuând bombardamente. Deși la 15 noiembrie 1918 și-a luat brevetul de pilot, a continuat să zboare ca observator aerian. În primăvara anului următor se afla la Chișinău, primind ordin să treacă frontieră Rusiei sovietice și să culeagă din aer informații despre Armata roșie. La a treia misiune, când la manșă se afla locotenentul Vasile Niculescu (devenit cunoscut în urma unei misiuni pe care a făcut-o în noiembrie 1918, când a pătruns în Transilvania pentru un prim contact al guvernului de la Iași cu românii ardeleni), o pană la motor a obligat avionul să aterizeze forțat în teritoriul controlat de bolșevici²¹. Cei doi tineri ofițeri români au fost capturați și au fost internați la Odessa timp de trei luni; s-au întors în luna august, în urma unui schimb de prizonieri. În 1920 Ermil Gheorghiu s-a aflat pentru opt luni în Franța, unde a studiat caracteristicile misiunilor de

informații și de bombardament, aşa cum le-a dezvoltat armata franceză în timpul Marei Război. Revenit în țară, a activat câțiva ani ca instructor, apoi director al Școlii de observatori aerieni de la Tecuci. În a doua jumătatea a anilor '20, după ce a urmat cursurile Școlii Superioare de Război, a devenit ofițer de stat major (era maior) și a fost repartizat la Inspectoratul General al Aeronauticăi (noiembrie 1928)²². În anii 1931-1932 a fost atașat militar și aero al României în Italia, iar în perioada ianuarie 1932-martie 1937 a fost atașat aero la Paris. La 15 aprilie 1937 comandorul Gheorghiu a fost numit comandant al Flotilei 1 Informații de la Iași, ulterior devenind comandant al eșalonului imediat superior – Regiunea a II-a Aeriană – iar în luniile anterioare declanșării Operațiunii *Barbarossa* a îndeplinit funcția de comandant al aeronauticăi Armatei a III-a. În această ultimă funcție l-a avut ca șef de stat major pe comandorul Vasile Constantinescu, care îi va fi alături și mai târziu, la Stalingrad. Avansat general de escadră aeriană la 10 Mai 1941, Ermil Gheorghiu a redevenit comandant al Regiunii a II-a Aeriană la declanșarea războiului, având în responsabilitate aprovisionarea unităților de pe front și apărarea antiaeriană a Moldovei. A acumulat astfel o vastă experiență în chestiunile logistice și în protejarea comunicațiilor, experiență care l-a recomandat pentru funcția de comandant al Grupării Aeriene de Luptă²³.

Pentru a pregăti sosirea aviației române pe frontul de la Don și Volga a fost creată, la 1 august 1942, Regiunea Aeriană Înaintată. A fost pusă sub comanda generalului de escadră Ermil Gheorghiu, anticipându-se astfel viitoarea numire în fruntea aviației de luptă. Când, prin anii '50, Gheorghiu a fost anchetat de Securitate în legătură cu activitatea sa pe frontul de Răsărit, acesta și-a amintit destul de exact:

„La 1 august 1942 m-am aflat cu Comandamentul noii Regiuni la Stalino. (...) Ca mijloace de execuție [Comandamentul] a avut o bază aeriană regională înaintată și o coloană de autovehicule de transport, circa 40. Comandamentul avea rolul de a pregăti în regiunea Stalino terenurile necesare a primi unitățile de aviație ce urmau să sosescă în Est, la sfârșitul lunii august, apoi să primească, adăpostească și să păzească combustibilul pe zece zile și mu-

General de escadrilă Ermil Gheorghiu

niția acestor unități și să le hrânească și îmbrăce cu mijloace mai reduse, deoarece hrana era în atribuțunea Comandamentului german. Pentru unități, germanii ne-au pus la dispoziție două aerodroame la circa 4 km vest de Stalino, pe care existau unele adăposturi pentru materialul volant și două clădiri în care s-a putut instala Baza ateriană înaintată și cele două companii de pază ce completau mijloacele Regiunii. (...) Tot cursul lunii august au sosit cu C.F. (pe calea ferată – n.a.), prin Lemberg, cu destinația Stalino, combustibilul și munițiunile pentru unitățile ce urmau să sosească către sfârșitul lunii”²⁴.

La începutul lunii septembrie, Regiunea Aeriană Înaintată reușise să aducă din țară, în cantități suficiente de materiale:

- zece plinuri combustibil/avion;
- cinci plinuri combustibil/auto;
- douăzeci încărcături bombe/avion;
- până la treizeci de încărcături cartușe bord/avion;
- până la trei unități de foc pentru artleria antiaeriană²⁵.

Înainte de venirea eșaloanelor volante destinate viitoarelor misiuni de luptă (bombardiere, avioane de vânătoare, de informații, de transport și de legătură), pe aerodromurile repartizate s-au instalat eșaloanele rulante (personal tehnic, autovehicule, autocisterne etc), aduse din țară pe platforme de cale ferată. De asemenea, tot pe calea ferată au sosit în regiunea Stalino și bateriile de artlerie antiaeriană.

Aviația militară trimisă în 1942 la Stalingrad a fost inferioară celei din anul anterior, deoarece între cele două campanii nu au fost făcute investiții importante care să suplimească pierderile și uzura din 1941 (totuși, un oarecare progres – insuficient – a existat: a crescut numărul de avioane de vânătoare I.A.R.-80 și de bombardiere Savoia-Marchetti 79B, fabricate la Brașov). Experimental, avionul I.A.R.-80 a fost modificat pentru a executa misiuni de vânătoare în picaj, devenind I.A.R.-81 *bopi*. Pe frontul de la Volga, un grup de I.A.R. 81 va primi atât misiuni de vânătoare, cât și de bombardament în picaj.

În schimb, artleria AA s-a întărit prin sporirea producției proprii, import de tunuri, specializarea personalului în Germania și înființa-

rea unor regimete noi. Cele trei brigăzi existente în țară (numerotate de la 1 la 3) au fost astfel capabile să repartizeze baterii Frontului de Est fără a pierde prea mult din puterea de foc a anului anterior. La 25 august 1942 a devenit operativă Brigada 4 Artlerie Antiaeriană, cu comanda pe baza înaintată de la Stalino²⁶. Era pusă sub ordinele colonelului Gheorghe Pârvulescu și era formată din 32 de baterii, organizate în şase divizioane. Două divizioane urmau să acționeze autonom în linia întâi, în sprijinul celor două armate române, iar celelalte patru au fost subordonate Regimentului 4 Artlerie AA (Brașov), comandat de locotenent-colonelul D-tru Grumăzescu, și Regimentului 5 Artlerie AA (Sibiu), comandat de locotenent-colonelul I. Ionescu²⁷. Bateriile erau înzestrăte cu tunuri de calibrul mic (în special Rheinmetall de 37 mm) și mijlociu (Vickers de 75 mm).

Unul dintre ofițerii români aflați cu Brigada 4 Artlerie Antiaeriană la Stalingrad a fost sublocotenentul Constantin Mihăescu din promoția 1941. Astăzi, general-maior în retragere, aflat la venerabila vîrstă de 92 de ani, își amintește:

„Plecarea pe front în 1942 și aşezarea în dispozitivul operativ mi-au rămas clare în memorie... Mă găseam de un an cu bateria mea la marginea pădurii de la Chiajna, unde aveam misiunea de a acționa împotriva aviației inamice care ataca Bucureștiul. Aveam patru tunuri englezesti Vickers de 75 mm. Cu ele doborăsem în 1941 un bombardier sovietic care a fost apoi expus în Piața Palatului.

Pentru plecarea pe front ne-am îmbarcat în Chitila-Triaj, într-o garnitură specială. Ca să putem părăsi dispozitivul operativ al Capitalei, cu vreo şase luni mai devreme am primit încă o baterie de tunuri și militari, pe care i-am instruit și i-am lăsat în locul nostru. Când am plecat din București nu știam unde voi merge și ce misiune voi primi. Am mers cu trenul până la Stalino, unde am fost debarcați. Comandanțul meu de baterie era un fost atașat militar, căpitanul Dobrescu, din artlerie. Nu știa nimic despre antiaeriană și nu prea avea treabă cu bateria, venise pe front să-și facă stagiu, altfel nu putea fi avansat...

La Stalino, Dobrescu a fost chemat la Comandament ca să primească misiunea bate-

riei noastre. S-a întors și mi-a spus: «eu plec cu avionul în noul punct de dislocare și vă las comanda bateriei. O veți aduce cu camioanele aici, la Morozovskia», și mi-a arătat un punct pe o hartă. Aveam 22 de ani și vreo 150 de oameni în subordine: artileriști, șoferi, bucătari... De la statul major al regimentului am primit niște hărți locale, dar erau la o scară destul de mare. Totul era verde cu niște linii subțiri care ar fi trebuit să indice drumurile.

Înainte să plec, am stat de vorbă cu un ofițer Tânăr care a fost pe front și care era în refacere. El mi-a dat câteva sfaturi. Mi-a spus: *Dragă, zona este peste tot minată, sari în aer când nu te aștepți și primești foc când nu te gândești! Ai grija, în deplasare, să mergi pe urmele altora care au trecut înaintea ta pe acolo, așa ești mai sigur că nu e minat. În al doilea rând, să nu fii curios. Dacă se întâmplă ceva în zona ta, nu te privește, îți vezi de misiunea ta. Lasă-i pe alții, care au fost numiți, să se ocupe. Orice abatere de la misiune te încurcă și îți faci singur greutăți.* Mi-au prins bine aceste sfaturi...

Am început deplasarea! Conduceam un convoi de cincisprezece mașini, cu care căram tunurile, muniția, bucătăria și ostașii. Aveam și un turism de oraș, rechiziționat, dar eu nu am vrut să-l folosesc, era al comandantului. Am încolonat mașinile, am trimis cercetași înainte... Ce să găsească? Nu era nici tipenie, totul era pustiu! Stepă cât vedea cu ochii... Ici, coloana, era cîte o porțiune de șosea asfaltată. Dar nu puteam să mergem pe ea, pentru că, fiind toamnă, colhozurile treieraseră și pentru că nu aveau depozite, au pus cerealele pe asfalt. Și noi am mers pe niște drumuri de pământ, niște șleauri, în paralel cu șoseaua asfaltată. La popasuri eram în alertă, erau gândul la partizani! Bucătăria gătea în timpul marșului, iar când o pream serveam masa, apoi plecam imediat.

Uneori am trecut prin zone mai mocirloase și ne-am împotmolit. Oamenii au făcut un fel de hamuri din frângăii, s-au înhămat și aşa am scos mașinile... Localitățile erau foarte puține. Niște sate amărăte, cu case din chirpici. Fereștelelor erau doar niște geamuri puse în perete, fără cadru de lemn. Am intrat și eu într-o casă... Mirosea urât, pentru că, neavând lemne, localnicii făceau focul cu bălegar. De unde copaci, în stepă?

Am trecut, bineînțeles, și prin locuri unde se purtaseră lupte. Încă mai erau morți neridicați, încă mai era sărmă ghimpată, încă mai erau distrugeri... Vreo cinci zile am mers printr-o câmpie imensă, fără repere. Aveam doar harta și busola. Mulți s-au rătăcit; nu toate unitățile au ajuns, la timp, la locul indicat. Monotonia ne termina. Eram atât de plăcute, încât am făcut un concurs cu soldații: primul care vedea un pom avea de la mine un pachet de țigări... Până la urmă am ajuns la Morozovskia și am văzut că acolo era un aerodrom de pământ, pe care trebuia să-l apărăm. Acest drum a fost primul meu examen adeverat de război!²⁸

În lunile în care aeronautica militară română s-a aflat pe frontul Stalingradului, generalul de escadră aviator Ermil Gheorghiu a avut în subordine următoarele mari unități:

a) **Comandamentul Aviației de Luptă**, la început format din Flotila 2 Vânătoare (cu Grupurile 6, 7 și 8), Grupul 5 Bombardament (un al doilea grup de bombardament era așteptat să vină din țară) și un batalion de transmisioaniști;

b) **Regiunea Aeriană Înaintată**, cu un grup de transport aerian (o escadrilă de transport greu și una de transport ușor);

c) **Brigada 4 Artillerie Antiaeriană** (cu 32 de baterii de calibră mijlociu și mic).

Din punct de vedere operativ, aceste unități s-au subordonat comandantului Corpului VIII Aerian german până la 10 octombrie 1942.

Acestea au fost principalele forțe aeronautice ale românilor pe frontul de la Volga, dar nu au fost singurele. Încă de la 6 august a acționat pe frontul din Caucaz un **Comandament Aero al Armatei 3**, format din câteva escadriile de informații și legătură și două divizioane de artillerie AA, care a executat misiuni în folosul Corpurilor VI, de Munte și de Cavalerie. La data de 16 septembrie 1942, a primit ordin să își transfere subunitățile la nord de Stalingrad, în timp ce la sud de oraș a fost creat un **Comandament Aero al Armatei 4**²⁹. Ambele comandamente aero au fost structurate în jurul a câte unui grup de aviație de informații, a câte trei escadrile fiecare.

Misiunile încredințate unităților aeronaute române au fost:

Misiunile aviației de informații:

- 1) Recunoașteri aeriene în folosul Armatei 3 și 4 române;
- 2) Recunoașteri aeriene în folosul Armatei 6 germane;
- 3) Recunoașteri aeriene în folosul Armatei 8 italiene;
- 4) Descoperirea și evaluarea situației unor trupe române și germane aflate în încercuire (după ruperea frontului de către sovietici).

Misiunile aviației de vânătoare:

- 1) Combaterea aviației militare sovietice prin misiuni de vânătoare liberă și acoperirea aeriană permanentă propriilor terenuri de zbor.
- 2) Protecția bombardierelor Axei în timpul zborurilor către și dinspre obiective;
- 3) Atac asupra trupelor terestre inamice.

Misiunile aviației de bombardament:

- 1) Sprijinirea directă a Armatei 6 Germane, prin bombardarea diferitelor obiective din Stalingrad, luate cu asalt de către soldații germani;
- 2) Sprijinirea indirectă a acestei armate, prin bombardarea căilor de comunicații sovietice prin care erau aprovizionată apărătorii Stalingradului
- 3) Sprijinirea directă a diviziilor române, prin bombardamentul trupelor sovietice din sectorul lor.

Misiunile aviației de transport:

- 1) Aprovizionarea unităților din prima linie, iar după 19 noiembrie, a celor căzute în încercuire;
- 2) Evacuarea răniților;
- 3) Evacuarea unor militari (în special personal calificat) din încercuire.

Misiunile artilleriei AA:

- 1) Apărarea antiaeriană a aerodromurilor
- 2) Apărarea antiaeriană a unor puncte sensibile ale trupelor terestre (trecerile peste Don și Doneț, depozitele, puncte de comandă etc.).
- 3) Apărarea antitanc (după data de 19 noiembrie), fie prin deplasarea pe alianamente noi, menite să întârzie sau să opreasă înaintarea blindatelor sovietice, fie prin rămânerea pe poziție (în special în cazul aerodromurilor).

Misiunea transmisioniștilor aero:

Asigurarea – în colaborare cu transmisioniștii germani – a legăturilor dintre toate centrele de informare, decizie și execuție ale aeronautei române, dar și a legăturilor cu eșaloanele germane superioare.

Aviația și artleria antiaeriană române în lunile septembrie-octombrie 1942

Intrarea în dispozitivul de la Don și Volga a aeronautei române a coincis cu pierderea supremătiei aeriene germane în sectorul sudic al frontului, din următoarele motive:

- dirijarea cu prioritate a resurselor aero sovietice către Stalingrad;
- uzura aviației germane, după patru luni neîntrerupte de efort ofensiv;
- retragerea unor unități de vânătoare în apărarea spațiului german³⁰.

Dacă deasupra orașului Stalingrad, concentrarea de forțe aeriene germano-române a rămas importantă, victoria Armatei 6 fiind considerată esențială, în zona trupelor române și în spatele frontului, unde se găseau aerodromurile, aviația sovietică a avut o oarecare libertate de acțiune și a fost agresivă. Luptele purtate în acele zile sunt astfel rememorate de generalul-maior (r) C-tin Mihăescu din artleria antiaeriană:

„La Morozovskaia, apărarea antiaeriană era asigurată și de români, și de către germani. Eu m-am așezat cu bateria mea undeva în câmp, de unde țineam sub observație aerodromul... Când au început luptele cu pilotii sovietici, am observat că foloseau următoarea tactică: prima dată ne atacau pe noi, cu aviația de asalt și de vânătoare, ca să ne țină ocupații. Apoi veneau și bombardierele, care își lansau bombele de la vreo trei mii de metri asupra aerodromului. Aceste atacuri aveau loc mai ales în zori, la primele raze, când era suficient de întuneric să le mascheze sosirea, dar destulă lumină ca pilotii să își vadă obiectivele.

Tin minte că prima dată când am deschis focul am crezut că am aprins avionul care ne ataca și ne-am oprit entuziasmat, uitându-ne la el și așteptând să cadă. Pe urmă am reali-

zat că flăcările veneau de la țeava tunului cu care trăgea în noi. Aceste avioane de asalt și de vânătoare zburau jos și se mișcau foarte repe-de, nu aveam timp să le ochim. Așa că și noi ne-am dezvoltat tactica noastră: ne fixam un punct deasupra liniei orizontului și trăgeam toti acolo, creând un baraj de foc prin care trecea aparatul inamic. În schimb, ceilalți care nu erau la tunuri – șoferii, bucătarii – trăgeau cu armamentul individual direct deasupra avionului. Noi, cei de la artleria antiaeriană, nefind trimiși chiar în linia întâi, am primit în țară un armament individual mai vechi, mai prost.... Dar, pe drum, venind către Don, am găsit mult armament de calitate și multă muniție pe care sovieticii le abandonaseră, iar noi ni le-am în-sușit, chiar dacă nu era regulamentar. Iar la aerodrom, soldații au făcut trageri cu ele și au învățat să le mânuiască foarte bine. Nu aveau voie, dar când îți aperi pielea, orice mijloace sunt bune...”³¹.

Conform înțelegerilor inițiale cu aliații germani, Comandamentul Aviației de Luptă i-au fost repartizate trei aerodromuri: Tacinskaia și Morozovskaia pentru aviația de bombardament și de transport, iar aerodromul Tuzov pentru aviația de vânătoare.

Prima misiune a marii unități aeriene conduse – doar administrativ, deocamdată, nu și operativ – de Gheorghiu a avut loc la 12 septembrie 1942. În această zi, a fost trimisă deasupra Stalingradului aviația de vânătoare, pentru a patrula și pentru a se obișnui cu zona. Au zburat toate cele 45 de avioane disponibile în acel moment (numărul avioanelor gata de acțiune va crește în zilele următoare) și au raportat nouă avioane inamice doborâte, șase victorii aeriene fiind considerate sigure³². Aceste misiuni au continuat și în următoarele două zile, cu alte victorii aeriene omologate, apoi, la 15 septembrie, vânătorilor români li s-a cerut să protejeze bombardierele germane în picaj (Ju-87 *Stuka*). Unul dintre tinerii piloți de atunci a fost slt. av. Ioan Di Cesare, din Grupul 7 Vânătoare, înzestrat cu aparate Messerschmitt 109 E. După aproape șapte decenii, în primăvara anului 2011, a rememorat astfel primele zile pe frontul de la Volga:

„Făceam misiuni de vânătoare liberă și de sus vedeam trupele germane care atacau ora-

șul. Apoi, făceam însotirea și protecția avioanelor germane *Stuka*, să nu fie atacate de aviația sovietică. Stalingradul era distrus, pentru că era bombardat zilnic. Uneori, când degajam dintr-o luptă aeriană, eram foarte aproape de sol... Zburam deasupra trupelor terestre și dacă vedeam tunuri antiaeriene sovietice, trăgeam în ele. Distingeam linia frontului după casele care luau foc, după ce *Stukas*-urile le bombardaseră. În plus, înainte de zbor, primeam informații cam pe unde se afla această linie”³³.

În aceste zile, Armata 6 germană declară să asaltul general asupra jumătății de nord a orașului iar sovieticii trăiau momente desperate. Pentru a-și putea păstra malul drept al Volgăi, comandanții Armatei roșii au aruncat în luptă Divizia 10 Gardă a generalului de 37 de ani Alexandr Rodimțev, mare unitate care până la sfârșitul luptelor va avea pierderi de peste 90%.

Sporirea eforturilor germane de a obține victoria la Stalingrad la jumătatea lunii septembrie a coincis cu instalarea Grupului 5 Bombardament (He-111) pe terenul Tacinskaia și efectuarea primelor bombardamente³⁴.

Până la 30 septembrie 1942, misiunea esadrilelor române a rămas neschimbată. Bombardierii au lovit obiective din zona de nord a orașului și – mai ales – gara mică localitate Kotluban. Vâنătorii, fie au făcut protecție avioanelor române din Grupul 5 sau a celor germane de tip *Stuka*, fie s-au aflat la vânătoare liberă. S-au realizat 944 ieșiri avion (din care trei sferturi în misiuni de vânătoare) în peste o mie de ore de zbor, în timpul cărora au fost aruncate trei sute de tone de bombe. Au fost obținute 46 de victorii aeriene (41 revenind aviației de vânătoare) dar au fost și pierderi proprii: patru piloți și opt avioane în luptă aeriană, doi piloți și trei avioane în urma bombardamentului inamic. Comandantul român, generalul de escadră aviator Ermil Gheorghiu, și-a împărtit timpul între Tuzov și Tacinskaia, constatănd că aviatorii români „au căpătat experiență și au început să cunoască adversarul”³⁵.

Primele două săptămâni ale lunii octombrie 1942 au fost marcate de o ușoară stagnare a Armatei 6 pe frontul de la Stalingrad. Soldații generalului Paulus au acuzat oboseală, iar comandantul le-a acordat un răgas până pe 14 octombrie. În schimb, riposta sovietică a cres-

cut în intensitate, manifestându-se prin numărul mai mare de contraatacuri locale și de bombardamente asupra aerodromurilor.

Începând cu 1 octombrie 1942, Comandamentul Aviației de Luptă s-a întărit prin venirea Grupului 1 Bombardament (format din două escadrile înzestrate cu bimotoare Savoia-Marchetti 79B) și a Escadrilei 113 Legătură (înzestrată cu Fiesler Storch și Fleet). Obiectivele aviației române au suferit unele modificări. Aviației de bombardament i s-a ordonat să lovească din aer cuiburile sovietice de rezistență, baterile de tunuri de câmp și de antiaeriene și locurile de îmbarcare/debarcare de pe ambele maluri ale Volgăi. De asemenea, avioanele I.A.R. 81 ale Grupului 6 Vânătoare care le însoțeau au bombardat în picaj aceleași obiective, cu bombe de 100 și de 225 kg. În perioada 4-8 octombrie, aviația de vânătoare a părăsit aerodromul Tuzov: Grupul 6 s-a deplasat pe Morozovskaia, Grupul 7 pe Marinovka, iar Grupul 8 a trecut în refacere³⁶.

La 10 octombrie 1942, Comandamentul Aviației de Luptă (care din ziua de 7 își mutase punctul de comandă pe Tacinskaia) și-a luat denumirea de **Gruparea Aeriană de Luptă**, „își ia independența de funcționare și preia, astfel, pe propria răspundere, comanda asupra unităților de aviație din subordine, în cadrul operațiunilor Flotei 4 Aeriene” Pentru coordonarea activității cu aviația germană, a fost dețasat pe lângă statul major al G.A.L. o echipă de legătură pusă sub ordinele lt.-col. Brasser. Doar Grupul 7 VÂNĂTOARE, condus de căpitanul av. Grigore Crihană și înzestrat cu avioane Messerschmitt 109 E, a continuat să primească ordine directe de la comandantul Corpului VIII Aerian german³⁷.

De asemenea, G.A.L. a primit un sector propriu de acțiune și și-a schimbat obiectivele ce urmau a fi lovite, acționând aproape exclusiv asupra căilor ferate care asigurau legătura dintre linia întâi sovietică și spatele frontului. Grupul 8 VÂNĂTOARE (I.A.R.-80) a revenit în luptă începând cu 12 octombrie, de pe terenul de zbor de la Bokovskia, iar Grupul 6 VÂNĂTOARE (I.A.R. 81) a fost redislocat, în același timp, pe un teren proaspăt amenajat lângă Perelasovski³⁸. În sfârșit, transformarea Comandamentului în Grupare Aeriană de Luptă a coincis și cu înrăutățirea condițiilor meteo – ceată – având drept efect anularea unor misiuni (11 și 13 octombrie).

La 14 octombrie 1942, generalul Paulus, comandantul Armatei 6 germane, a ordonat diviziilor din subordine să declanșeze asaltul asupra zonei de nord, având ca prim obiectiv ocuparea fabricii de tractoare „Djerjinski”. A fost un atac bine pregătit; din aer, efortul întregului Corp VIII Aerian a fost concentrat asupra celor trei kilometri de ruine care până de curând fabricaseră temutul tanc T-34. Până a doua zi, germanii au curățat locul de sovietici și au început să acționeze către sud, unde se aflau fabrica de tunuri „Baricada” și metalurgia „Octombrie roșu”³⁹. Armata 6 sovietică a generalului Ciuikov a fost dată peste cap, subunități ale acesteia rămânând izolate; niciodată Armata 6 germană nu a fost mai aproape de victorie. Dar infanteria sovietică au rezistat, grație unui curaj pe care disperarea că nu mai există loc de retragere (era cu spatele la Volga) l-a amplificat.

În plus, Ciuikov a primit întăriri. Această rezistență sovietică a atras în luptă și ultimele rezerve pe care Paulus le mai avea la Stalingrad. A fost exact momentul în care, pe flancuri, în dreptul trupelor române, au început să fie masate puternice unități blindate și motorizate ale Armatei roșii, mișcări pe care și aviația română de informații repartizată Armatei 3 le-a sesizat.

Comandamentul Aero al Armatei 3 române și-a început activitatea la data de 6 august 1942, pe frontul din Caucaz. La momentul înființării avea în subordine trei escadrile de informații, o escadrilă de legătură și nouă baterii de artilerie antiaeriană (două cu tunuri de calibră mijlociu, șase cu tunuri de calibră mic și o baterie de mitraliere AA)⁴⁰. Timp de patruzeci de zile, escadrilele au executat misiuni de recunoaștere de până la 40-50 km în adâncimea teritoriului inamic (193 ieșiri avion/368 ore de zbor). Avioanele de legătură au executat 230 ore de zbor, trans-

IAR 80

**Locotenentii Dan Scurtu,
Tiberiu Stănescu și
Alexandru Șerbănescu din
Grupul 7 Vânătoare**

portând 611 persoane (curieri și răniți). Au fost pierdute patru avioane, cu unsprezece membri ai echipajelor. În schimb, artleria AA românească a fost creditată cu douăsprezece avioane sovietice doborâte sigur și șase probabil⁴¹.

Pe frontul de la Cotul Donului aviația de observație a Armatei 3 a conlucrat cu aviația de recunoaștere îndepărtată a Grupării Aeriene de Luptă. Principalele obiective ale acestor escadrile au fost cercetarea îndepărtată pe direcția Kazanskaia – Filonovskia – Nord c.f. Filonovskia – Rakovka – Olhovka – Salse – Nord Stalingrad și cercetare apropiată în sectorul Ielanskoie – Savastianov – Devkin – Simnianski – Lebsaski – Logovski. În a doua jumătate a lunii octombrie și în prima jumătate a lunii noiembrie a fost semnalată o activitate intensă pe căile ferate și pe aerodromurile sovietice. „Din coroborarea acestor informații, s-a ajuns la concluzia că inamicul grupează forțe importante în fața Armatei 3 și în special în zona Kleťkaia-Serafimovici și zona capului de pod Cebotarev”. Până la retragerea de pe frontul de la Don, Aviația de observație a Armatei 3 a realizat 396 ieșiri/avion și 533 ore de zbor.⁴²

În Stepa Calmucă, Comandamentul Aero Armata 4 a avut în subordine trei escadrile de observație, o escadrilă de legătură și un divizion de artillerie antiaeriană. A supravegheat în special zona din fața Corpurilor 6 și 7 române, semnalând concentrări de forțe blindate și motorizate, nu de puține ori deschinzând foc de

mitralieră sau efectuând bombardament ușor asupra acestora. O sinteză informativă a Comandamentului afirmă că: „În general, fiecare avion care pleca în misiune de cercetare avea la bord încărcătura completă de bombe pentru atacul obiectivelor descoperite în cursul execuțării misiunilor”. Neavând însă o forță semnificativă, Comandamentul Aero al Armatei 4 nu a avut realizări comparabile cu ale Grupării Aeriene de Luptă. Pe parcursul întregii campanii (septembrie-decembrie 1942) a avut doar 94 ieșiri/avion, acumulând 203 ore de zbor. Asupra obiectivelor inamice au fost lansate 222 bombe a 12 kg și au fost trase aproape 17.000 de cartușe de mitralieră de calibrul 7,92 mm.⁴³

Grupul 1 Recunoaștere a intrat în organica Grupării Aeriene de Luptă la 14 octombrie 1942, chiar în ziua în care Paulus a luat cu asalt platforma industrială din nordul Stalingradului. S-a stabilit pe Tacinskaia, având în compunere 15 avioane bimotoare:șapte Bristol *Blenheim* importate în 1940 din Anglia (formau Escadrila 1) și opt Dornier-17, luate de curând de la germani (Escadrila 2)⁴⁴. Două zile mai târziu, Grupul 3 Bombardament ușor a aterizat pe Morozovskia. Era compus din opt avioane poloneze P.Z.L. 23 *Karas*, nouă bimotoare franțuzești Potez 63 și opt aparate românești I.A.R. 37 (trei dintre ele, acuzând defecțiuni tehnice, „au rămas în pană pe traect”)⁴⁵. Faptul că erau 40 de aparate de cinci tipuri diferite demonstrează cât de limitate erau resursele avi-

ației militare române în timpul celei mai mari bătălii la care a decis să participe din proprie inițiativă. Încopirea unor grupuri de aviație din escadrile diferite se situa pe poziții opuse cu recomandările instructorilor Misiunii Aero germane din toamna anului 1940, când armata noastră a preluat doctrina militară a Wehrmacht-ului. Mai târziu, Ermil Gheorghiu va afirma într-un ordin de zi: „Grupul 3 Bombardament ușor a reprezentat o luptă continuă între posibilitățile materialului și dorința de a se face simțit. Rezultatele pe care le-a înregistrat reprezintă un maximum în această privință, născut din elanul personalului și impulsuinea comandanților”⁴⁶.

Acțiunile aeronautei române după declanșarea contraofensivei sovietice

După ce aviația de informații a început să semnaleze încheierea unor dispozitive inamice puternice în fața diviziilor românești, aviația de bombardament a Grupării Aeriene de Luptă a fost folosită prioritar împotriva acestui pericol. În mai multe rânduri, protecția bombardierelor românești a fost asigurată de Grupul 7 Vânătoare, care de la jumătatea lunii octombrie a acționat de pe aerodromul Karpovka.

Condițiile meteo (ceată, ploi și ninsoare) au diminuat riposta aviației militare române. Jurnalul de operații al Grupării face des referire la executarea întârziată, parțial sau chiar la anularea misiunilor. Un al doilea motiv care a afectat forța de soc aeriană a românilor a fost numărul din ce în ce mai mic de avioane disponibile; în prima zi a lunii noiembrie valoarea aviației de luptă era formată din cinci avioane de informații, 29 bombardiere și 42 de aparate de vânătoare (dintre care 17 erau Me-109 și îndeplineau misiuni mai ales pentru germani)⁴⁷.

În jurul datei de 10 noiembrie devenise clar pentru români și germani că un atac în zona Armatei 3 române era iminent. Von Richthofen, comandantul Flotei 4, a preluat personal coordonarea acțiunilor aeriene, subordonându-și direct Gruparea Aeriană de Luptă și dirijând Corpul al VIII-lea pe frontul de la Cotul Donului. O vreme favorabilă care a ținut câteva zile a permis dezlănțuirea unor atacuri aeriene asupra coloanelor și concentrărilor de trupe inamice.

Nu a fost suficient... Chiar dacă „trupele te-

reste proprii manifestă entuziasm față de efectele ce observă”, iar „prizonierii ruși capturați în zilele de 10 și 11 XI. declară că sunt îngroziți de acțiunea aviației...”⁴⁸, declanșarea contraofensivei sovietice la 19 noiembrie a schimbat soarta bătăliei (Operațiunea *Uranus*). Armata 3 a fost dată peste cap din prima zi (comandanții români au acuzat, înainte, în timpul și după bătălie lipsa mijloacelor corespunzătoare de apărare împotriva tancurilor). Subunitățile române au început să se retragă haotic și, în situația dată, la eșaloanele superioare s-a simțit o acută lipsă de informații. Dar, din cauza lipsei de vizibilitate, aviația nu a putut executa misiuni.

Dramatismul s-a amplificat a doua zi, când ofensiva s-a declanșat în sectorul Armatei 4 din Stepa Calmucă, având același efect. Prima dintre contramăsurile luate de generalii români și germani a fost aceea de a crea o nouă linie de apărare undeava în fața trupelor aflate în retragere, folosind ca principal mijloc anti-tanc artleria antiaeriană. Printre cei cărora li s-a ordonat să intre în acest dispozitiv s-a aflat și sublocotenentul Constantin Mihăescu de la Morozovskaia:

„Când sovieticii au rupt frontul, am primit ordin să ne deplasăm către nord, pe un aliniament antitanc. La bateria mea, două tunuri au rămas pe poziție, iar eu am plecat cu celalalte două. Am ajuns la locul indicat printre primii. Un ofițer superior mi-a fixat poziția și, pe măsură ce alții soseau, erau instalati la stânga mea. Eram, deci, în capătul drept al dispozitivului... Apoi au început să curgă militari de-a noștri de pe front. Unii erau cu arme, dar erau și mulți răniți. Treaceau pe lângă noi spre o zonă de regrupare din spatele nostru.

La un moment dat, în capătul stâng al liniei noastre, au apărut și tancurile rusești. Eu eram departe de ele și știam că tunurile mele sunt eficiente doar până la o mie de metri. Am aşteptat și am văzut că cei din stânga au angajat primii bătălia. După un timp au deschis focul și cei din centru și apoi noi, cei din dreapta, care am prins tancurile cam din lateral. Sovieticii au fost respinși... era probabil vreo unitate de cercetare. Între timp, în spatele nostru s-a făcut un nou aliniament și am primit ordin să ne regrupăm acolo. Când am ajuns cu cel două tunuri pe noul aliniament, am fost trimis înapoi la Morozovskaia. Când m-am întors, am aflat

Sublocotenent aviator Ioan Di Cesare

la rasul pământului. (...) Am ajuns la Tacinskaia. Acesta era un aerodrom foarte mare și eu a trebuit să îmi aştept rândul în aer, pentru că erau multe avioane românești și germane care veneau la aterizare.

Când am ajuns la sol, am căutat să stau de vorbă cu aviatorii români. Acolo, pe un viscol teribil, l-am întâlnit pe comandorul Cristescu, pe care îl cunoșteam de la Brașov din 1937. Era comandantul grupului de bombardiere înzestrat cu Savoia-Marchetti 79B. I-am spus de ce am venit și el mi-a zis: *Di Cesare, dacă vrei să te vezi cu Gheorghiu, nu avem decât o soluție. Să luăm mașina pe care o am eu la dispoziție și să mergem la el!*. Mai întâi am mâncat ceva, pentru că nu mâncasem toată ziua, apoi am plecat.

Ne-am dus în centrul localității, la o clădire cu etaj, fostă școală. Acolo era sedul Grupării Aeriene de Luptă, condusă de generalul Ermil Gheorghiu. El ne-a primit și eu i-am explicat pe hartă – asistat de comandorul Cristescu – care era situația la Karpovka și Stalingrad. Gheorghiu i-a cerut lui Cristescu să trimită un bimotor Savoia la Grupul 7 și să ia toți piloții care nu aveau avioane și nu puteau ieși din încercuire. Dar Cristescu a răspuns că nu are niciun avion disponibil, pentru că a doua zi

trebuie să plece în misiune de bombardament undeva în spatele frontului sovietic. Și tot el a sugerat să se apeleze la unitatea de aero-transport. Gheorghiu l-a chemat pe căpitanul Mihail Pavlovscchi, comandantul grupului de transport aerian, care era înzestrat cu Junkers 52. Avioanele acestea făceau legătura cu țara. Aduceau de acasă diverse materiale, inclusiv corespondență, și tot ele duceau ceea ce trimiteam noi. Pavlovscchi a primit ordinul ca a doua zi de dimineață un Junkers 52 să ajungă pe Karpovka și discuția s-a terminat.

Eu am revenit la aerodromul Tacinskaia împreună cu Cristescu. În dimineața următoare, pe un viscol nemaipomenit, - era 25 noiembrie 1942 – au mai venit doi aviatori de la Karpovka. Primul a fost căpitanul german Schmidt, ofițerul nostru de legătură cu Grupul de *Stuka*. Al doilea care a venit a fost căpitanul Dan Scurtu. (...) Trimotorul de transport Junkers 52 se pregătea să plece la Karpovka, așa cum ordonase Gheorghiu. Schmidt s-a urcat în acest avion și a insistat ca piloții români să decoleze imediat, pentru că pe aerodromul Grupului 7 situația era foarte critică.

Tancurile erau ținute la marginea aerodromului de artilierii antiaeriene, dar nimeni nu știa pentru cât timp. Ordinul era să ia în primul rând piloții care nu aveau avioane. Dar, când avionul a aterizat, mulți s-au îngrämat să se urce. În această situație, un pilot român, Constantin Rozariu, a scos pistolul și a tras în aer câteva focuri. El a cerut să se urce întâi piloții, apoi, dacă mai erau locuri, mecanicii sau alți oameni foarte utili pentru misiunile următoare.

După ce s-au urcat cei vizăți și avionul se pregătea să decoleze, s-a întâmplat următorul lucru: oamenii fiind disperați, doi soldați s-au agățat de coada avionului. Unul era cu fața în sensul de mers al avionului și unul cu spatele. Cel care a fost cu fața a fost izbit de curentul de aer și dat jos în momentul în care avionul a luat viteză. A căzut, dar n-a murit. Celălalt a ajuns la Tacinskaia, bineîntelec înghețat. A fost dat jos și dus la un punct sanitar. A supraviețuit...

Tot prin piloții Junkersului 52 și prin neamț s-a transmis ordinul generalului Gheorghiu ca toată lumea să plece de la Karpovka. Primii care au încercat să plece au fost mecanicii, în frunte cu locotenentul Gheorghe Simonetta. Nu au putut să spargă încercuirea și s-au întors. Sigur,

aviatorii care aveau avioane au început să pornească motoarele și să plece spre Tacinskaia. Printre primii care au încercat să decoleze a fost adjutanțul Iolu. Acesta însă, ca să-l salveze pe ofițerul mecanic al grupului, pe Simonetta, a renunțat la parașută. Simonetta s-a urcat în cabină, iar Iolu s-a aşezat în brațele lui. A închis cabina și a pus motorul în plin. Dar tancurile sovietice erau la marginea aerodromului și trăgeau în avioanele care încercau să plece. O rafală l-a lovit pe Simonetta, care a murit pe loc. Din cauza aceasta, Iolu nu a mai putut să controleze cum trebuie și a accidentat avionul. A fost rănit și evacuat cu Junkersul, care încă nu plecase. A fost operat și a trăit și după război. Simonetta a rămas acolo, la Karpovka... Al doilea avion care a avut probleme a fost acela al căpitanului Alexandru Șerbănescu. El era în cabină deja, iar soldatul era urcat pe plan și da la manivelă să-i pornească motorul. Soldatul a fost împușcat și a căzut. Un mecanic a sărit pe aripă, i-a pornit motorul și aşa Șerbănescu a putut să decoleze. Adjutanțul Tiberiu Vinca a scos aparatura radio din *burta* avionului și în locul ei a băgat un mecanic. Pe al doilea l-a înghesuit în spatele scaunului de pilotaj, unde era loc pentru micul bagaj. L-a băgat cu picioarele acolo și i-a ținut corpul cu umerii. Și, în poziția asta chinuită, Vinca a decolat și a ajuns cu ei la Tacinskaia. Ceilalți piloți au decolat, fiecare cu avionul personal, dacă-l avea, sau au venit cu Junkers-ul 52.

Timp de câteva zile mai zbura câte un Junkers de la Tacinskaia la Karpovka. Echipajele lor erau însoțite de oameni de la Grupul 7, care făceau legătura între comandant și cei rămași pe aerodromul de lângă Stalingrad. Au zburat mai ales sublocotenenții Liviu Mureșanu, care era din Cluj și Ion Simionescu, care era din Buzău. Amândoi făceau parte din Escadrila 58. Puiu Mureșanu, cum îi spuneam noi, era un om bine dezvoltat, bine educat și un pilot de vânătoare foarte bun, știu asta pentru că a fost coechipierul meu în perioada lui de antrenament. Cei care au rămas pe Karpovka au reușit, la un moment dat, să treacă prin liniile sovieticilor și să ajungă la Stalingrad, pe aerodromul Pitomnik. După nu mai știu câte zile și nu știu în ce fel, o parte dintre ei au ajuns la Tacinskaia. Printre ei se afla și ordonanța mea, care mi-a adus lada personală. Mi-a cerut scuze că i-a fost foame și a mâncat pâinea pe care a găsit-o în ladă..."⁵⁰

Cu Karpovka și cu alte aerodromuri pierdute, germanii și români au decis păstrarea cu orice cost a aerodromurilor de la Morozovskia și Tacinskaia, care, odată luată hotărârea de a aproviziona din aer trupele din încercuirea de la Stalingrad, devineau neprețuite. Sovieticii au sesizat și ei importanța acestor terenuri de zbor și, neavând încă posibilitatea de a le captura prin acțiuni ale trupelor terestre, le-au supus bombardamentelor aeriene. General-major (r) Constantin Mihăescu a fost rănit într-un astfel de atac:

„Revenisem pe Morozovskia... Vremea era cumplită. Cum supravegheam cerul mai ales către Est, primeam viscolul în față. Ca să se protejeze, nemții foloseau măști. Noi nu aveam aşa ceva și de aceea ne-am tras ciorapii pe cap și le-am făcut găuri în dreptul ochilor. Apoi, către sfârșitul lunii noiembrie, când vremea s-a mai îmbunătățit, au început atacurile aeriene sovietice cu o intensitate foarte mare. În ziua de 30, în timp ce bateria mea deschise focul asupra unor avioane care loveau aeroportul, un alt avion inamic, nici acum nu știu de care era, pentru că nu l-am văzut, a venit razant asupra noastră și a deschis focul. Au fost omorâți cercetașul și transmisionistul, iar eu am fost rănit la piciorul drept.

Am fost evacuat de către soldații mei către un punct de triere a răniților din zona germană. Undeva, în spatele frontului, pe o cale ferată care ducea spre Rostov, era un canton. Acolo erau aduși răniții și erau lăsați în zăpadă. Cât te uitai cu ochii, pe o rază de un kilometru în jurul cantonului, erau numai răniți întinși la pământ. Printre ei circulau mașini sanitare și ii săltau, dar după anumite criterii. De exemplu, tanchiștii aveau prioritate, fiind considerați personal calificat. Apoi, în raport cu trupa, de asemenea ofițerii și subofițerii aveau prioritate. Răniții din mașinile sanitare erau aduși la canton, unde se afla o echipă de medici germani care îi pansa. Pe calea ferată era și un tren care venise plin cu muniție și alimente și care acum era încărcat cu cei pe care deja îi văzuse ră medicii. Am fost și eu urcat într-un vagon și aşa am părăsit frontul. A fost ultimul tren care a plecat din regiunea Stalingrad"⁵¹.

În luna decembrie, Gruparea Aeriană de Luptă, mult subdimensionată, a actionat în

Slt. Constantin Mihăescu

sprjinul trupelor române și germane aflate în defensivă la sud de râul Cir. Aviația de informații a G.A.L. a încetat, practic, să mai existe. Singurul avion operațional de recunoaștere îndepărtată disponibil a fost trimis să ajute aviația de observație a Armatei 3⁵². Aviația de luptă a executat mai multe misiuni de bombardament asupra mecanizatelor Armatei roșii, fiind creditată cu 30-40 de tancuri și 100-120 de autovehicule distruse și cu 13 avioane (11 sigure) doborâte⁵³.

Atacurile în adâncime, pe direcția sud, ale unor corpuși mecanizate sovietice, declanșate în sectorul Armatei 8 italiene la 16 decembrie au pus sub semnul întrebării menținerea de către români și germani a aerodromurilor Morozovskaia și Tacinskaia. În acest context, la 23 decembrie, Gruparea Aeriană de Luptă a primit ordin de la Flota 4 germană să-și mute unitățile pe aerodromul Novocerkarsk, în regiunea Rostovului. Era astfel părăsită zona dramaticei bătăliei a Stalingradului.

În 1943, G.A.L. a devenit Corpul Aerian Român și a continuat acțiunile de luptă din Răsărit. Uzura materialului a fost suplinită prin import de avioane din Germania: bombardiere Junkers 87 și 88, avioane de vânătoare Messerschmitt 109 (varianta G) și avioane de asalt Henschel 129. Cu o forță revigorată, campania răsăriteană, începută în august-septembrie 1942, a fost continuată până în luna august 1944.

III. CONCLUZII

În toamna anului 1942, aeronautica militară română a participat la efortul de război al armatei române în Bătălia de la Stalingrad cu următoarele structuri: **Gruparea Aeriană de Luptă, Regiunea Aeriană Înaintată, Brigada 4 Artillerie Antiaeriană, Comandamentul Aero al Armatei 3 române și Comandanțul Aero al Armatei 4 române**. Primele trei au purtat acțiuni militare în special în zona marelui centru industrial de pe Volga; ultimele două au acționat la Cotul Donului și, respectiv, în Stepa Calmucă.

Inițial, aeronautica militară română nu a dezvoltat acțiuni independente, misiunile acesteia fiindu-i stabilite de comanda Flotei 4. Începând cu 10 octombrie, generalul Ermil Gheorghiu, șeful G.A.L., a preluat și comanda operativă a escadrilelor din subordine.

În bătălia de la Stalingrad, aeronautica militară română a avut următorul rol:

a) de a sprijini unitățile terestre din linia întâi, în mod *direct*, prin obținerea de informații vitale din câmpul inamic și prin atacul pozițiilor adverse și în mod *indirect*, prin atacul asupra comunicațiilor armatelor sovietice;

b) de a interzice inamicului aerian spațiul ocupat de diviziile române și germane.

c) de a aproviza unitățile din linia întâi sau aflate în încercuire și de a evacua răniți.

Din păcate, aviatorii și artiștii antiaeriieni români au fost puși în situația de a face față, cu mijloace mai reduse decât cele din 1941, unui inamic mai puternic decât cel pe care îl înfruntase cu un an în urmă. Când unitățile aero și AA române au intrat în dispozitiv, puterea aeriană sovietică era în creștere în sectorul sudic, iar cea germană se diminuase mult față de luna iunie 1942, când începuse Operațiunea *Blau*.

Stuka pe cerul Stalingradului

În aceste condiții, aeronautica română a avut următoarele rezultate:

Aviația de informații a avut meritul de a sesiza cu o lună înainte concentrarea trupelor sovietice în sectorul Armatei 3 române. Urmare directă a realităților semnalate, aviația de luptă română și germană s-a concentrat efortul asupra acestora. Cum români și germanii nu au avut capacitatea de a întări aliniamentul Armatei 3 (sau pe cel al Armatei 4) cu unități terestre puternice, care să facă față loviturii de la Cotul Donului și din Stepa Calmucă, activitatea informațiilor aero nu a avut un rol determinat privind soarta bătăliei.

O lacună a acestei specialități aeronautice a fost lipsa posibilității de a face recunoașteri pe timp de noapte (lipsă simțită și cu un an înainte, în timpul luptelor din Basarabia și de la Odessa). În consecință, folosind ca timp de zbor doar orele cu lumină, nu a fost în măsură să stabilească activitatea inamicului pe timp de noapte. De asemenea, zburând doar ziua, avioanele de recunoaștere îndepărțată și cele de observație s-au aflat mai tot timpul în pericol de a fi atacate de vânătorii sovietici.

Aviația de bombardament a fost reprezentată de trei grupuri subdimensionate: 1, 3 și 5, înzestrate cu material volant eterogen și constituie în Flotila 2 Bombardament. De multe ori, misiunile planificate au fost anulate din cauza

condițiilor meteo. Cu toate acestea, a executat peste 300 de misiuni, asupra obiectivelor a folosit în special bombe de 50, 100 și 250 kg. (în general, pentru lovirea din aer a țintelor s-au folosit patrule de câte trei avioane). A atacat atât sectoare ale trupelor sovietice din linia înălțată, cât și comunicațiile din spatele frontului.

Aerodromurile inamice au fost mai puțin vizate, întrucât s-a constatat că avioanele He-111 și Savoia-Marcetti 79, specializate în bombardamentul de la înălțime, nu sunt eficiente împotriva unor ținte dispersate și protejate de biute din pământ, aşa cum era dispus la sol materialul volant sovietic.

O nemulțumire permanentă a piloților a reprezentat-o lipsa blindajului în zona echipajelor și a motoarelor, făcându-le vulnerabile mai ales față de artleria A.A. inamică (cel puțin șapte bombardiere românești au fost doborâte de antiaeriana sovietică).

Aviația de vânătoare a fost formată din Grupurile 6 și 8 din Flotila 2 și din Grupul 7 din Flotila 1 (în timpul bătăliei de la Stalingrad, Grupul 7 s-a subordonat operativ Flotilei 2). A fost creditată cu 54 de victorii, dintre care 40 au fost obținute în timpul misiunilor de vânătoare liberă⁵⁴. În campania precedentă (1941), vânătoarea Grupării aeriene de Luptă, formată tot din trei grupuri (5, 7 și 8) a fost capabilă să doboare cel puțin 143 de avioane sovietice. În 1942 condițiile au fost mai dificile: adversarul aerian avea avioane cel puțin comparabile cu cele ale românilor iar condițiile meteo au ținut

mai mult timp la sol vânătorii români. Experimentarea avionului de vânătoare-bombardament I.A.R.-81 nu a dat rezultatele așteptate. După această campanie, avioanele I.A.R. 81 au fost folosite doar în misiuni de bombardament în timp ce pentru misiuni de bombardament în picaj au fost importate Ju-87 Stuka.

Artleria antiaeriană a s-a aflat pe frontul de la Stalingrad cu baterii de calibră mijlociu și mic (o brigadă formată din două regimenter). Divizioanele au fost distribuite în apărarea unor obiective ale Grupării Aeriene de Luptă sau ale trupelor terestre. Artlieriștii antiaerieni români au înfruntat un adversar agresiv, care, spre deosebire de anul anterior, și-a dezvoltat capacitatea de lovirea prin atacuri disciplinate care combinau asaltul (la joasă înălțime) cu bombardamentul greu (de la înălțimi medii și mari). Artlieriștii români s-au dovedit însă suficient de bine pregătiți încât să riposteze eficient, iar când situația a impus-o, să îndeplinească misiuni de apărare împotriva tancurilor.

ANEXĂ

Ordin de Zi Nr. 19

Astăzi, 6 decembrie 1942, împlinindu-se trei luni de când GRUPAREA AERIANĂ DE LUPTĂ participă efectiv cu unitățile sale de bombardament, vânătoare și recunoaștere la sprijinirea și întărirea acțiunii Armatei 3 Române și a Armatei 6 Germane în lupta de pe Don și de la Stalingrad, se citează prin Ordin de Zi pe Grupare toate unitățile în subordine pentru activitatea și rezultatele deosebite pe care le-au obținut.

A. AVIAȚIA DE BOMBARDAMENT

1. Grupul 5 Bombardament

Execută: 105 misiuni de bombardament cu 529 avioane ieșite

Totalizează: 1.136 ore de zbor

Lanseză: 861.584 kg. bombe.

În sectorul Stalingrad distrugă circa 25 tunuri terestre, 15 tunuri a.a., două poziții aruncătoare, două poduri pontoane, o navă și mai multe ambarcațiuni.

Provoacă mai multe incendii și șase explozii puternice.

În bătălia de pe Don distrugă sau avariază instalații de c.f. și material rulant în gările de mare trafic și întrerupe circulația în 13 puncte; distrugă două trenuri și avariază alte trei.

Obține aceleași efecte asupra 400-500 de autovehicule, care de luptă și vehicule hipomobile. Provocă inamicului pierderi mari în personal.

Susține 13 lupte aeriene și obține o victorie.

Grupul 5 Bombardament este unitatea care s-a afirmat cel mai mult printre unitățile de bombardament greu ale Grupării:

– prin măsurile pe care le-a luat de a putea interveni la timp în toate acțiunile care i s-au ordonat;

– prin pregătirea, conștinciozitatea și tenacitatea cu care le-a executat;

– prin faptul că niciodată echipajele sale nu au ezitat să angajă în misiunile cele mai periculoase (acțiunea de la RASPOINSKAJA) și cele din perioada ofensivă inamicului de pe Don, când echipajele au atacat de la 50 și 100 m.

– prin rezultatele pe care le-au probat, în majoritatea cazurilor, prin fotografii aeriene.

2. Grupul 1 Bombardament

Execută: 91 misiuni de bombardament cu 365 de avioane ieșite;

Totalizează: 654 ore de zbor

Lanseză: 369.115 kg. bombe

Distrugă sau avariază instalații de c.f., material rulant în cinci gări de mare trafic și întrerupe circulația în trei puncte prin distrugerea liniilor.

Distrugă sau avariază trei trenuri în mișcare, o remiză de c.f., un pod pontoane, două-trei baterii de artillerie, un atelier reparații care de luptă și 200-300 autovehicule.

Provoacă mai multe incendii, cinci explozii la obiectiv și produce pierderi în trupele inamice.

Susține șase lupte aeriene și obține două victorii.

Grupul 1 Savoia, prin rezultatele obținute, a contribuit cu eficacitate la micșorarea forței combative a inamicului și la întreținerea unei depresiuni morale în rândurile vrășmașe.

Cu personalul și materialul său a întărit efortul comun care se face pentru câștigarea victoriei finale.

3. Grupul 3 Bombardament ușor

Execută: 104 misiuni de bombardament cu 294 avioane ieșite;

Totalizează: 431 ore de zbor;

Lanseză: 91.257 kg. bombe

Distrugă sau avariază 100-150 de autovehicule, care de luptă și vehicule hipo, 6-8 baterii de artillerie, două depozite, o ambarcațiune pe Don, 9 trenuri, o haltă de c.f., o rampă de debarcare și un post de comandă.

Provoacă 14 incendii, șapte explozii puternice și numeroase pierderi în trupele inamice.

Grupul 3 Bombardament ușor a reprezentat o luptă continuă între posibilitățile materialului și dorința de a se face simțit. Rezultatele pe care le-a înregistrat reprezintă un maximum în această privință, născut din elanul personalului și impulsuinea comandanților.

B. AVIAȚIA DE VÂNĂTOARE

1. Grupul 7 Vânătoare

Execută: 277 de misiuni, astfel:

- 85 misiuni de vânătoare liberă și atac la sol;
- 80 misiuni de protecție av. bombardament;
- 92 misiuni de acoperire aeriană cu 805 avioane ieșite și cu un total 837h și 25' zbor.

Susține 15 lupte aeriene și doboară 8 avioane; distrugă trei avioane la teren.

Grupul 7 Vânătoare, prin comandanțul și personalul său pune în evidență noțiunile de energie, promptitudine în execuție, conștinciozitate în îngrijirea materialului.

El se afirma că o unitate care nu a șovăit niciodată când a fost trimis să-și facă misiunea, sau când, izolat de restul grupurilor, este pus într-o situație de mai mare nesiguranță.

2. Grupul 8 Vânătoare

Execută 216 misiuni, astfel:

- 71 misiuni de vânătoare liberă și atac la sol;
- 94 misiuni de protecție av. bombardament;
- 27 misiuni de acoperire aeriană;
- 4 recunoașteri sondă.
- cu 660 avioane ieșite și cu un total de 813h și 15' zbor.

Susține 10 lupte aeriene și doboară 15 avioane inamice.

Grupul 8 Vânătoare își îndeplinește datoria prin contribuția ce o aduce în micșorarea forței aeriene inamice și în posibilitatea de lucru ce o asigură aviației de bombardament, mereu în luptă cu greutățile de ordin tehnic pe care le creează materialul și acțiunea aeriană inamică.

3. Grupul 6 Vânătoare-Bombardieră

Execută 152 de misiuni, astfel:

- 46 misiuni de vânătoare liberă;
- 83 misiuni de protecție a bombardamentului;
- 6 misiuni de acoperire aeriană;
- 17 misiuni de bombardament în picaj și atac la sol, în cursul căror lansează 15.600 kg bombe

Are 391 avioane ieșite și totalizează 530 ore de zbor.

În cursul acțiunilor de bombardament în picaj distrugă 15-20 autovehicule și provoacă inamicului pierderi în personal.

Susține 11 lupte aeriene și doboară 18 avioane inamice.

Grupul 6 Vânătoare-bombardieră se afirmă prin victoriile aeriene obținute și prin libertatea de acțiune pe care o asigură formațiunilor noastre de bombardament.

Grupul a fost la datorie cu toate pierderile suferite din cauza acțiunii inamice și a greutăților de ordin tehnic ce au fost impuse materialului pe terenurile improprii din Cotul Donului.

C. AVIAȚIA DE RECUNOȘTERE

Grupul 1 Recunoaștere

Execută 145 misiuni cu un total de 336 ore de zbor.

Lucrând inițial în profitul Armatei 3 Române, Armatei 6 Germane și Armatei 8 Italiane, reușește, între 15 și 26 octombrie, să determine că efortul inamic se îndreaptă către sectorul Armatei 3.

Concentrându-și după aceea activitatea informativă numai în zona acestei Armată, semnalează în decurs de cînsprezece zile: 7.000-8.000 de autovehicule și cca. 300 tanuri, dovedind că inamicul își concentrează forțe importante în fața Armatăi, în special în sectoarele C. 2 A. (TSCHEBOTAREW – DENIATKIN – KALMYKOWSKI) și C. 4 A. (KLETSKAJA – KARASENSKIJ – PODPESCHENSKIJ).

Precizează dispozitivul de a.c.a. al inamicului și descoperă terenurile de aviație din fața zonei Armatăi.

Aduce documentarea fotografică asupra obiectivelor importante (c.f., zone de concentrare, terenuri de aviație) prin care înlesnește concentrarea aviației de bombardament în condiții optime.

Pe timpul atacului inamic descoperă mișcarea rezervelor și informează asupra linilor atinse de capetele coloanelor.

Doboară trei avioane de vânătoare de tip JAK (Yak – n.a.).

Prin acțiunea sa informativă Grupul 1 Recunoaștere a reușit:

- să orienteze din timp Comandamentul asupra intențiunilor inamicului;
- să semnaleze un număr de obiective importante care au folosit comandamentului G.A.L. în întrebunțarea oportună și eficace a aviației de bombardament.

Echipajele Grupului s-au distins în mod cu totul deosebit prin zborurile lor îndrăznețe, pline de riscuri, executate în condițiuni atmosferice neînchipuit de grele, de la înălțimi ce au variat uneori între 30 și 100 de metri, în zone în care apărarea antiaeriană inamică era eficace atât prin numărul mijloacelor cât și prin precizia tragerilor.

Tin să remarc că fotografiile aeriene și lucrările în legătură cu exploatarea lor, pe care le-a prezentat această unitate, au marcat o evoluție față de modul în care s-a făcut și înțeles până în prezent.

D. AVIAȚIA DE LEGĂTURĂ

Escadrila 113 Legătră

A intrat sub ordinele Grupării Aeriene de Luptă la data de 1 octombrie 1942.

A executat 253 misiuni, astfel:

40 misiuni de Comandament;

85 misiuni de legătură;

121 misiuni de transport;

7 misiuni de depanare.

A totalizat 450h și 30' de zbor.

A transportat 4.500 kg (poștă, coletărie, curieri către P.C.).

A parcurs 67.575 km.

Cu un număr redus de avioane, prin grija ce a pus în întreținerea materialului.

Prin înțelegerea importanței pe care o au legăturile pentru un Comandament, personalul acestei unități a fost totdeauna în măsură să execute misiunile care i s-au încredințat, indiferent de timp și situație.

E. BATALIONUL 1 TRANSMISIUNI-EXPLOATARE

Prin întrebuiențarea judicioasă a tuturor mijloacelor tehnice care i s-au pus la dispoziție a asigurat toate transmisiunile necesare Grupării Aeriene de Luptă, deși această sarcină trebuie să revină în parte și Serviciului de Transmisiuni al Armatei Germane.

A deschis: 40 centrale telefonice;

4 telegrafice

și a întins cca. 800 km. cablu

Prin impulsuinea și energia Comandanților și prin munca fără pregeț a personalului, Batalionul 1 Transmisiuni-Exploatare a făcut ca Gruparea Aeriană de Luptă să fie mereu în legătură cu Comandamentele superioare și cu unitățile din subordine, indiferent de stricăciunile și întreruperile pe care le-au cauzat bombardamentele aeriene inamice.

În această perioadă, de la 6 septembrie la 6 decembrie 1942, când Gruparea Aeriană de Luptă

execuță 1.050 de misiuni, când realizează 4.737 ore de zbor, lansează 1.337.506 kg de bombe și distrugă 50 de avioane inamice, ofițerii statului său major sau remarcat printre-o netăgăduință valoare profesională, printre-un spirit deosebit de inițiativă și printre-o analiză justă a elementelor care mi-au servit la luarea hotărârilor.

Cu toții, ofițeri, subofițeri și soldați au fost la datorie chiar și atunci când PC. al Grupării Aeriene de Luptă a trebuit să lucreze sub bombardamentele aeriene.

Prin aceasta, Comandament și unități participă efectiv în ideea de a-și servi Țara, la atingerea scopului final: obținerea victoriei în care Aviației Române i se va recunoaște o parte de merit și de contribuție.

**COMANDANTUL GRUPĂRII
AERIENE DE LUPTĂ**
General de escadră aviator,
ss. Gheorghiu Ermil

Sursa: A.M.R., Fond Corpul Aerian Român,
Dosar 1, ff. 10-14.

BIBLIOGRAFIE

ARHIVELE MILITARE ROMÂNE:

- Fond Flotila 1 Vânătoare
- Fond Gruparea Aeriană de Luptă
- Fond Jurnal de operații G.A.L.
- Fond Microfilme
- Fond Statul Major al Aerului

ARHIVELE C.N.S.A.S.

- Fond P (Penal)

STUDII ȘI LUCRĂRI DE SPECIALITATE

* * * – *Istoria artileriei și rachetelor antiaeriene române*, Editura Modelism, București, 1996

Avram, Valeriu, *Zburătorii României Mari*, Editura Alpha MDN, Buzău, 2007

Hardesty,Von, Grinberg, Ilya, *Red Phoenix Rising. The Soviet Air Force in World War II*, University Press of Kansas, 2012

Hayward, Joel S. A., *Stopped At Stalingrad. The Luftwaffe and Hitler's Defeat in the East 1942-1943*, University Press of Kansas, 1998

Rogai, Mihai, *Cum a câștigat U.R.S.S. al Doilea Război Mondial sau pe cine nu lași să moară, nu te lasă să trăiești*, în *Istorie și civilizație*, Anul IV, Nr. 30 (martie 2012)

INTERVIURI

* General-locotenent (r) Ioan Di Cesare

* General-maior (r) Constantin Mihăescu

- ¹ Vezi, pe larg, concluziile atașatului aero al României la Berlin, lt-cdor Al. Zaharescu, în raportul pe care l-a întocmit în vara anului 1940 referitor la capacitatea combativă a *Luftwaffe*, Arhivele Militare Române (în continuare, A.M.R.), Fond *Microfilme*, Rola P. II 3. 1185, cadrul 112.
- ² A.M.R., Fond *Flotila 1 Vânătoare*, Dosar 50, f. 356.
- ³ Joel S. A. Hayward, *Stopped At Stalingrad. The Luftwaffe and Hitler's Defeat in the East 1942-1943*, University Press of Kansas, 1998, p. 19
- ⁴ *Ibidem*, p. 180.
- ⁵ Von Hardesty, Ilya Grinberg, *Red Phoenix Rising. The Soviet Air Force in World War II*, University Press of Kansas, 2012, p.5
- ⁶ *Ibidem*, p. 8
- ⁷ *Ibidem*, p. 15.
- ⁸ *Ibidem*, p. 53.
- ⁹ Mihai Rogai, *Cum a câștigat U.R.S.S. al Doilea Război Mondial sau pe cine nu lași să moară, nu te lasă să trăiești*, în *Istorie și civilizație*, Anul IV, Nr. 30, p. 68. Conform acestei surse, până la sfârșitul războiului au fost livrete sovieticilor și 8.218 tunuri antiaeriene.
- ¹⁰ Von Hardesty, Ilya Grinberg, *Op.cit.* pp. 112-113.
- ¹¹ *Ibidem*, p. 114.
- ¹² A.M.R., Fond *Flotila 1 Vânătoare*, Dosar 63, f. 13.
- ¹³ *Ibidem*, Fond *Gruparea Aeriană de Luptă*, Dosar 1. ff. 1-3;
- ¹⁴ *Ibidem*, Fond *Flotila 1 Vânătoare*, Dosar 50, f. 358.
- ¹⁵ *Ibidem*, Fond *Microfilme*, Rola P II 3.1189, Cadrul 15.
- ¹⁶ Joel S. A. Hayward, *Op.cit.*, p. 185.
- ¹⁷ *Ibidem*, p. 188-189.
- ¹⁸ *Ibidem*, p. 195.
- ¹⁹ A.M.R., Fond *Jurnal de operații G.A.L.*, Dosar 3, f. 2.
- ²⁰ Valeriu Avram, *Zburătorii României Mari*, Editura Alpha MDN, Buzău, 2007, pp. 144-145.
- ²¹ Arhivele CNSAS, Fond *P*, Dosar 015409, f. 11.
- ²² *Ibidem*, ff. 13-15.
- ²³ *Ibidem*, ff. 20-28.
- ²⁴ *Ibidem*, f. 30.
- ²⁵ A.M.R., Fond *Statul Major al Aerului*, Dosar 309, f. 38.
- ²⁶ * * * – *Istoria artilleriei și rachetelor antiaeriene române*, Editura Modelism, București, 1996, p. 218
- ²⁷ *Ibidem*, p. 230.
- ²⁸ Interviu cu gl.mr. (r.) Constantin Mihăescu, nepublicat.
- ²⁹ A.M.R., Fond *Statul Major al Aerului*, Dosar 309, ff. 32-35.
- ³⁰ *Ibidem*, Dosar 871, f. 11.
- ³¹ Interviu cu gl.mr. (r.) Constantin Mihăescu (nepublicat, în posesia autorului).
- ³² A.M.R., Fond *Jurnal de operații G.A.L.*, Dosar 3, f. 8.
- ³³ Interviu gl.-lt. (ret.) Ioan Di Cesare (nepublicat, în posesia autorului).
- ³⁴ A.M.R., Fond *Jurnal de operații G.A.L.*, Dosar 3, f. 24.
- ³⁵ *Ibidem*, ff. 20-50.
- ³⁶ *Ibidem*, ff. 60-68.
- ³⁷ *Ibidem*, f. 79.
- ³⁸ *Ibidem*, f. 87.
- ³⁹ Joel S. A. Hayward, *Op.cit.*, p. 210-212.
- ⁴⁰ A.M.R., Fond *Statul Major al Aerului*, Dosar 309, f. 32.
- ⁴¹ *Ibidem*, f. 33.
- ⁴² *Ibidem*, f. 40.
- ⁴³ *Ibidem*, f. 36
- ⁴⁴ *Ibidem*, Fond *Jurnal de operații G.A.L.*, Dosar 3, f. 82.
- ⁴⁵ *Ibidem*, f. 96.
- ⁴⁶ Vezi Anexa.
- ⁴⁷ A.M.R., Fond *Jurnal de operații G.A.L.*, Dosar 3, f. 124.
- ⁴⁸ *Ibidem*, f. 157.
- ⁴⁹ Interviu cu gl.mr. (r.) Constantin Mihăescu (nepublicat, în posesia autorului).
- ⁵⁰ Interviu gl.-lt. (ret.) Ioan Di Cesare (nepublicat, în posesia autorului).
- ⁵¹ Interviu cu gl.mr. (r.) Constantin Mihăescu (nepublicat, în posesia autorului).
- ⁵² A.M.R., Fond *Statul Major al Aerului*, Dosar 311, f. 9.
- ⁵³ *Ibidem*, f. 10.
- ⁵⁴ *Ibidem*, Fond *Jurnal de operații G.A.L.*, Dosar 3, f.

DOSAR: 70 de ani de la Bătălia de la Stalingrad

SFÂRȘITUL UNEI EPOPEI: PROPAGANDA DE RĂZBOI ȘI DEZASTRUL DE LA STALINGRAD

MIOARA ANTON *

Abstract

The end of the 1942 brought significant changes in the evolution of military operations on the Eastern front. The consequences of the fall of Stalingrad on the morale of Romanian-German armies were devastating. The civil and military authorities tried to raise the morale of the troops and keep their faith in a final victory. The motives for defeatism were multiple, these having causes as much in immediate reality as in an institutional tradition: the fractious relations between officers and soldiers; the lack of military equipment; the tense relations with the German allies, especially after Stalingrad; exhaustion of morale and the effects of Soviet and British propaganda.

Propaganda was successful as long as the military operations were successful. The extension of the war, the discriminating treatment applied to Romanian soldiers by the Germans, the Russian winter, and attacks by partisans contributed to the diminution of the troops' confidence in winning a decisive victory.

Keywords: Stalingrad, Romanian propaganda, Eastern front, defeatism

Sfârșitul anului 1942 a adus modificări importante în evoluția operațiunilor militare. Forțele aliate româno-germane au suferit una dintre cele mai grele înfrângeri ale Campaniei din Est, iar efectele căderii Stalingradului asupra moralului armatelor au fost devastatoare¹. În consecință, s-a decis reevaluarea activităților de propagandă și adaptarea tuturor programelor la realitatea creată de eșecul militar pe frontul de Est. În atenția MStM au stat două obiective: neutralizarea propagandei străine (în special a celei britanice și sovietice) și exercitarea unui control strict asupra informa-

țiilor². Combaterea defetismului a devenit una dintre prioritățile autorităților statului, civile și militare.

Îndoială, deznađejde și dezinteres

Biroul 2 informa, în noiembrie 1942, că numărul celor care erau tot mai mult convinși de inutilitatea luptei se afla într-o continuă creștere. Broșurile, conferințele, ziarele nu mai convingeau. Cei care difuzau materialele de propagandă acuzau conținutul mult prea sofisticat al acestora, cerând să se imprime tuturor tipăriturilor un caracter mult mai accesibil. Potri-

* Cercetător științific principal Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”.

vit SSI, dezinteresul pentru luptă al celor care se întorceau pe front avea la bază două cauze: propaganda britanică mult mai credibilă și mai puțin agresivă, permisionarii fiind încrezători în informațiile furnizate de BBC; și propaganda sovietică care descria condițiile deosebit de atrăgătoare ale prizonieratului. Dacă în primul caz, postul britanic insistă asupra sacrificiilor inutile și a scopurilor care nu justificau prezența românească dincolo de linia Nistrului, în cel de-al doilea caz, sovieticii îndemnau la părăsirea luptei și întoarcerea armelor împotriva trupelor germane: „Soldați români! Nu mai ascultați ordinele date de Antonescu și încetați lupta împotriva trupelor sovietice care nu au nimic cu voi. Armele voastre trebuie să se îndrepte contra trupelor hitleriste care v-au cotropit țara!”³.

Apărarea intereselor superioare de stat reclama intervenția Ministerului Propagandei pentru combaterea propagandei adverse. Se preconiza elaborarea unor planuri funcționale, care să convingă populația de necesitatea continuării războiului. Aceasta presupunea publicarea de articole scurte în marile ziare ale vremii, „repetate zi de zi”, plasarea de afișe pe străzile orașelor și în mijloacele de transport în comun; „îndemnuri ingenioase” în cinematografe; predici în biserici; conferințe asupra pericolului rusesc: „Motivele care ne impun să luptăm pe Volga în contra bolșevicilor să cadă zilnic ca picătura în sufletele românilor pentru a învinge indoiala”⁴. Intelectualii, în special literații trebuiau să-și pună condeiul în slujba neamului și să zugrăvească la radio, în ziare sau în reviste realitățile sovietice.

„Răspândirea defetismului” a stat la baza emiterii ordinului general nr. 28, din 14 noiembrie 1942, prin care generalul Constantin Pantazi atrăgea atenția ofițerilor asupra „curentelor defetiste din interior” care conduceau la „destrămarea solidarității naționale și a disciplinei armatei”⁵. El recomanda ofițerilor abandonarea „flecărelui” și o atitudine conformă cu interesele naționale: „Toți șefii sunt obligați să păstreze spiritul de disciplină și de încredere al ofițerilor de sub ordinele lor; să le controleze manifestările sub toate împrejurările, netolerând nici o slăbiciune”⁶. Totodată, Constantin Pantazi consefna în memoriile sale că la Stalingrad moralul trupelor se menținea

cu greutate și nu putea fi întărit cu vorbe sau cu discursuri⁷.

La 16 decembrie 1942, SSI semnală că numărul soldaților permisionari care descriau realitatea dureroasă a frontului era într-o continuă creștere: „Între mai mulți soldați, veniți din regiunea Donului și Stalingradului, se discuta cu groază ceea ce au văzut acolo și comparau viața lor cu cea a celor care stau la București și fac afaceri, lăsându-i pe ei neschimbați luni întregi. [...]. Din cauza barbariilor comise de ruși, ostașii români sunt demoralizați și, atunci când cad prizonieri, se sinucid”⁸.

În decembrie 1942, propaganda sovietică a insistat asupra înfrângerilor repetitive, precum și asupra pierderilor înregistrate de trupele românești. „România Liberă” transmitea la 28 decembrie 1942 că „Antonescu nu a putut ascunde nimic, cum nu a putut ascunde predarea lui Lascăr, Ciobanu și Ștefanescu și a camarazilor lor”⁹. Comunicatele oficiale se refereau numai la pierderile inamicului și la defensiva elastică. Din perspectiva realității frontului, Constantin Sănătescu caracteriza ca fanteziste analizele presei centrale: „14 decembrie 1942: [...] Aștept cu nerăbdare ziarele, care s-au strâns într-un maldăr întreg. Nu găsesc nimic prin ele, din contră, constat că fantezia lucrează la gazetari fără control, căci ziarele vorbesc de atacuri respinse, de încercuirea forțelor ruse, în fine, de toate, numai adevărul nu transpiră deloc”¹⁰.

Dumitru Faranga descria la 22 decembrie starea jalnică a trupelor române: „Mă uitam la frații noștri cum dădeau bir cu fugiții. Arătau tare jalnic. Unii erau fără ranițe, cu echipament de adunătură, cu pături pe cap, sau cască de fier. Mulți nu aveau încăltăminte, iar picioarele erau înfășurate în zdrențe”¹¹. Același memorialist consefna că Radio Londra îi ironiza pe români silici să lupte și să trăiască în condiții extreme: „Și englezii ăștia sunt niște mincinoși. Ei nu știu că noi suntem acum cinci la o pâine și nu patru. A și început să circule printre noi un vers tare nostim: «Cinci la pâine și-n chiloți/Am plecat pe front cu toții»¹². Totodată, megafoanele sovietice îndemnau la dezertare prin promisiuni de premii în valoare de zeci de mii de ruble pentru cei care ofereau informații privind capacitatea de luptă a trupelor române¹³. Generalul Sănătescu se arăta profund dezamăgit de modul în care presa centrală

trata eșecul de pe frontul de Est, aceasta fiind în opinia sa singura vinovată de dezastruț tării fiindcă „s-a complacut în a ascunde adevărul, a nu ține seama de opinia publică și a preamări pe Mareșal”¹⁴.

Relațiile dintre aliații de pe frontul de Est au atins la Stalingrad un punct de cotitură. Înrăutățirea relațiilor dintre cele două comandamente, cât mai ales tratamentul aplicat armatei române, l-au determinat pe Ion Antonescu să adreseze o scrisoare feldmareșului Manstein, prin care respingea acuzațiile germane referitoare la responsabilitatea trupelor române pentru spargerea frontului: „Nimeni de la noi nu și-a îngăduit să păteze onoarea armatei germane cu calificativele cu care este dezonorată sub ochii impasibili și uneori din ordinul ofițerilor germani armata noastră. [...] Soldatul român nu poate fi comandanț decât de ofițerul și comandamentul român. El nu poate fi umilit de un străin, cu atât mai puțin de un camarad de arme, chiar când greșește. El nu poate fi masacrat în atacuri inutile, cum nu au fost masacrata nici diviziile germane nr. 62 și nr. 294. De bravele noastre unități nu poate dispune oricine după bunul său plac, după cum nu se poate dispune de ale dvs”¹⁵.

La rândul său, mareșalul german consemna în memoriile sale că asemenea incidente puteau fi puse pe seama înrăutățirii condițiilor de pe front, dar erau și urmarea impresiei proaste lăsate de multe dintre unitățile românești: „Oricât de bine aş fi înțeles indignarea trupelor germane, care se vedea descoperite în mijlocul luptei de unitățile românești, incidentele de acest fel nu puteau decât să dăuneze cauzei aliate”¹⁶. Reculul mașinii de război germane ridica la nivelul trupei, dar și al ofițerilor numeroase semne de întrebare referitoare la rațiunile deciziei mareșalului Antonescu de a menține trupele pe frontul de Est.

Neliniștea a sporit în urma eșecului de la Stalingrad. Tot mai multe zvonuri indicau căderea sigură a frontului german din Rusia Sovietică. Context în care, MStM a dispus supravegherea atentă a permisionarilor, precum și a corespondenței trimisă de pe front. Panica de pe front nu trebuia să ajungă în țară. SSI-ul informa că trei ofițeri români au afirmat în casa liderului tăranist, dr. Nicolae Lupa, că deși români s-au luptat fără nici o reticență la Stalingrad „ei nu mai concep să treacă o nouă

iarnă în Rusia”. Ei semnalau că se produceau tot mai multe treceri în liniile rusești ca urmare a propagandei sovietice care promitea condiții foarte bune pentru prizonieri: „Aceasta o propagă chiar soldații scăpați și întorși din prizonierat”¹⁷. Potrivit SSI, ofițerii au cerut dr. Lupa să intervină pe lângă Iuliu Maniu pentru a trimite un nou memoriu lui Ion Antonescu, un „demers disperat”, și să avertizeze că situația de pe frontul de Est era dezastrosoasă, iar armata română risca să fie decimată și abandonată de aliatul german¹⁸. Potrivit sursei SSI, permisionarii relatau că trupele române erau profund nemulțumite atât de tratamentul la care erau supuse, cât și de misiunile pe care le primeau, fiind transformate „în elemente de sacrificiu”¹⁹.

Eșecul trupelor româno-germane de pe frontul de Est a fost urmat de scădere rapidă a moralului soldaților. Se informa că soldații, aflați în refacere în spitalele din apropierea linilor frontului, erau avertizați de către „agenții inamici” că trupele rusești nu vor cruța pe nimeni: „Se constată că într-adevăr propaganda dusă de agenții inamicului a prins în rândurile soldaților încrucât s-au găsit în cursul lunii februarie peste 2.000 de ostași numai în Gara de Nord fără bilete de ieșire din spital, ci numai cu fișele de observații medicale”²⁰.

Marele Cartier General era informat asupra tratamentului la care erau supuși prizonierii români de către trupele Armatei Roșii. Unul dintre rapoarte aducea „probe materiale și documente sovietice” care demonstrau că răniții români erau arși de vii: „Cadavrele răniților noștri au fost găsite carbonizate de către trupele noastre după recucerirea terenului pierdut. De asemenea, spitalele de campanie care nu au putut fi evacuate în fața pătrunderii inamicului au fost incendiate, iar răniții arși de vii”²¹. Se preciza că nu exista nici măcar o singură dovadă care să ateste contrariul: „Iată, deci, ce [i]i așteaptă pe luptătorii români care cad în mâinile inamicului”²². Comandamentele Marilor Unități le era recomandat să explique ofițerilor și trupei că era preferabilă o moarte eroică – „indiferent în ce mod” – uneia „în chinuri și mai puțin vitejească”.

Ordinele circulare de la sfârșitul anului 1942 încercau să pună ordine în avalanșa de zvonuri și informații contradictorii. Potrivit SSI, permi-

sionarii și răniții se situau la baza „exagerărilor, denaturărilor și generalizărilor inconștiente”. Sub amenințarea cu trimiterea în fața Curții Martiale, militarii nu aveau voie să vorbească despre evoluția operațiunilor militare, să colporteze informațiile aflate din surse inamice („mai ales când sunt spuse de un militar și lovestc în puterea de rezistență a armatei, pe care dușmanii noștri caută să o destrame”): „MStM a luat întinse măsuri pe teritoriul țării pentru a urmări și descoperi atât pe agenții inamicului, cât și pe militarii care nu vor respecta cu sfîrșenie cele ordonate mai sus”²³.

Secția a II-a a Armatei a III-a raporta, în februarie 1943, că starea morală era îngrijorătoare din cauza înfrângerilor repetate, a forței de lovire a Armatei Roșii, a propagandei sovietice, a lipsei de echipament²⁴, precum și a fracturii dintre ofițeri și soldați, fiind semnalat un dezinteres total al ofițerilor față de trupe, ceea ce favoriza succesul propagandei sovietice.

Mareșalul Antonescu a ordonat intensificarea acțiunilor de „lămurire a maselor și de combatere a șirilor tendențioase”²⁵, iar Cabinetul militar a elaborat, în martie 1943, „Instrucțiunile pentru combaterea propagandei inamice și lămurirea publicului (în special, muncitorii și țărani), despre nevoie de a lupta pe frontul de Est, „alături de germani contra bolșevicilor”, scopul declarat fiind anihilarea propagandei inamice și convingerea opiniei publice interne²⁶.

Măsuri pentru combaterea defetismului

Dezastrul de la Stalingrad a zguduit în egală măsură opinia publică internă și trupele de pe front. O notă a SSI, din ianuarie 1943, informa că o parte a ofițerilor germani era tot mai pessimistă în privința șanselor de victorie, iar incidentele dintre cele două armate, germană și română, erau rezultatul „tensiunilor nervoase” acumulate de-a lungul săptămânilor de lupte.²⁷ MStM a ordonat descoperirea și distrugerea organizațiilor subversive sau a persoanelor izolate, care interesat/dezinteresat lansau zvonuri alarmiste sau defetiste, știri false, sanctiunea mergând până la aplicarea pedepsei capitale, măsura fiind justificată de condițiile de război. S-a interzis ascultarea posturilor de radio străine, în special, a celor britanice: „Propaganda inamică încearcă a propaga defetismul prin ex-

ploatarea urii contra ungurilor, lipsei de simpatie pentru germani, greutățile inerente războiului și nepriceperea de masa populației de a ne bate până la înfrângerea armatei rusești”²⁸.

În ciuda încercărilor de redresare a moralului trupelor de pe front, starea lor de spirit a atins cote îngrijorătoare. Potrivit rapoartelor, soldații de pe Don și Volga își pierduseră orice speranță, iar noii veniți erau „contaminați” de aceeași dezinădejde. Un nou ordin, din ianuarie 1943, prevedea ca grupele de poliție ale marior unități să supravegheze găurile, punctele de triere, pentru a înlătura orice posibilitate de informare a celor care mergeau către Caucaz²⁹. Situația de pe front se agravase. Se raporta că pe Don, Volga și Caucaz sovietici foloseau, în scopuri propagandistice, prizonierii români și germani. MStM a emis un ordin general pe armată pentru depistarea celor întorși din prizonieratul sovietic cu misiunea de a desfășura „propagandă subversivă”.

În februarie 1943, mareșalul Ion Antonescu a ordonat remedierea situației prin: refacerea moralului celor scăpați de la Stalingrad; identificarea celor care difuzau informații false și judecarea lor ca „agenți ai inamicului”; trimiterea de noi echipe de propagandă ale MStM în zonele unde existau probleme³⁰. Propaganda pentru armatele de operațiuni s-a realizat, în martie 1943, prin intermediul radioului (au fost difuzate 30 de emisiuni în limba rusă, 27 de comunicări oficiale militare, 178 de comunicări militare, politice, sociale și economice, 18 preluări din ziare, comentarii ale evenimentelor politice și militare), prin difuzarea de noi broșuri precum „Cuvinte pentru ostași. Instrucțiuni pentru educația morală a soldaților” și a Ordinului circular de amănunt pentru combaterea ideilor subversive³¹. Pentru stoparea răspândirii informațiilor asupra înfrângerilor de pe front, în martie 1943, generalul Șteflea a ordonat declanșarea de acțiuni educative în trenurile permisionarilor și arestarea celor care comiteau indiscreții în legătură cu evoluția operațiunilor militare³².

Anul 1943 a fost unul dintre cei mai importanți din punctul de vedere al organizării acțiunilor de propagandă: spre front s-au trimis numeroase echipe de teatru, caravane cinematografice, radioul și-a mărit timpul de emisie și și-a diversificat subiectele destinate frontu-

lui. Temele radiofonice de contrapropagandă cuprindeau: combaterea regimului comunist; „cruzimile comandanților și politrucilor bolșevici”; răul tratament aplicat prizonierilor de război; pierderile masive ale inamicului.

Literatura scrisă – ziar, broșuri, manifeste – a fost editată în zeci de mii de exemplare și trimisă în liniile frontului. Promisiuni de împroprietărire, acordarea de case pentru ofițeri, pensii pentru invalizii de război și văduve, reintegrarea socială a celor care veneau de pe front erau numai câteva din măsurile stimulative inițiate de autorități pentru cultivarea încrederii în victorie.

Din dările de seamă asupra activității întocmite lunar de Secția Propagandă reiese efortul extraordinar depus de MStM și de Ministerul Propagandei pentru susținerea moralului trupei și al opiniei publice. Potrivit autorităților indiscretia era principala cauză a scurgerii de informații către inamic. Acesta era motivul pentru care MStM a interzis militarilor de orice grad să comenteze în familie, cu prietenii, cunoșcuții sau necunoșcuții, chestiunile legate de armată sau de mersul operațiunilor militare. În numele apărării intereselor naționale a fost interzisă răspândirea zvonurilor. Pentru a testa starea de spirit a celor veniți de pe front, Ministerul de Interne la propunerea Mareiui Stat Major a pregătit agenți speciali pe care i-a plasat în locurile amenajate pentru odihna soldaților. Într-o notă a SSI, din 18 ianuarie 1943, se arata că „militarii care vin de pe front – datorită faptului că nu sunt percheziționați – aduc familiilor și camarazilor lor din țară scrisori în care se desfășoară lucruri și fapte petrecute acolo și care sunt, apoi, difuzate în marea masă a populației. La aceste știri, spiritul inventiv al cetățeanului adaugă elemente care constituie argumentul convorbirilor cotidiene, creând astfel o stare de spirit favorabilă propagandei democratice”³³.

Pentru a stopa scurgerea de informații, Radu Davidescu, șeful Cabinetului Militar al Mareșalului, propunea ca în căminele militare să se afișeze instrucțiuni pentru soldații veniți de pe front. „La București și în alte centre, pe unde sunt în trecere ostași care vin de pe front, este bine să li se dea lămuriri prin viu grai, publicații și chiar scurte filme de propagandă națională, jurnale de război”³⁴.

În opinia Secției a II-a propaganda oficială avea rezultate slabe din cauza caracterului prea savant al materialelor de propagandă. MStM-ul

proiectase propaganda scrisă doar pentru ofițeri, nu și pentru soldați. Ultimii, mare parte dintre ei nu știau să citească, iar ofițerii aveau obligația să explice conținutul materialelor de propagandă. Ceea ce se întâmpla foarte rar sau chiar deloc. Echipele de teatru deși aveau o audiență sporită în rândul soldaților, în foarte multe locuri nu ajunsese să, iar „Poșta radio” și „Ora ostașului” nu erau ascultate. Secția a II-a considera că se cheltuiau prea mulți bani cu un material de propagandă ineficient.

Eșecul de la Stalingrad impunea revizuirea grabnică a modalităților de desfășurare a războiului psihologic. Reevaluarea strategiilor de propagandă s-a datorat anchetelor care au stabilit că soldații erau convinși de invincibilitatea rușilor și nemulțumiți de lipsa armamentului și de comportamentul ofițerilor: „Mulți ofițeri se poartă prost cu ei, îi bat fără rost, nu se intresează de ei, de hrana lor etc.”³⁵

Propaganda prin afirmarea adevărului trebuia înlocuită cu insinuări și „șireticuri”. MStM a primit însă cu rezerve sugestiile Secției a II-a. Soldatul putea verifica faptele: „[...] o propagandă lipsită de adevăr va fi foarte curând demascată de ostașii de pe front, care sunt în situația de a verifica permanent și la fața locului, afirmațiile propagandei”³⁶. Nu era singurul organism care cerea aplicarea de noi metode. Inițiativa a pornit chiar de la Ministerul Propagandei care a indicat părăsirea metodelor agresive. Pentru contracararea efectelor propagandei sovietice, MStM a întocmit, pentru unitățile aflate în linia întâi, o nouă broșură cu caracter popular intitulată Soldat român, ia aminte! Potrivit rapoartelor, difuzarea broșurii a avut rezultate încurajatoare, autoritățile militare cerând suplimentarea tirajului.

„Şireticurile” presupuneau trimiterea de informatori la unitățile al căror moral era scăzut. Inspecțiile oficiale nu ofereau informații complete și reale asupra stării de spirit și a nevoilor trupei. Infiltrarea informatorilor permitea o mai bună cunoaștere și o regândire a strategiilor propagandei în vederea eficientizării lor. Agenții convingeați prin înfățișare, prost îmbrăcați, cu urme de răni, nemâncăți, presupus prizonier sovietic, eliberat, dar care nu fusese tratat conform propagandei sovietice. Ritmul unor asemenea apariții nu trebuia însă accelerat. Pentru demontarea tezelor propagandei sovietice se sugera publicarea unei broșuri, care să descrie experiența din prizonierat

a unui locotenent imaginari, însotită de fotografii care înfățișau soldați sovietici împușcând prizonieri români și germani³⁷: „Ce simplu ar fi ca soldatul nostru să se întâlnească, la întâmplare, cu totul neprevăzut, un camarad, soldat, ca și el, mai prost îmbrăcat și mai nemâncat ca el, care să aibă și urma unei răni bine vizibile care să-i spună: «Cine spune că e bine la ruși e plătit de ei și trimis ca să facă propagandă. Eu am fost la ei și uite cum am scăpat. Ne bate, ne împușcă!» Asemenea agenții să se înmulțească, dar nu prea mulți pentru a nu da de bănuit”³⁸.

La mijlocul anului 1943, Secția I Informații semnala deficiențele pe care le avea propaganda românească pe front. Soldatul nu lupta din convingere, ci din datorie. Folosirea până la saturatie a unor formule și scenarii învechite, determinase ca propaganda să nu mai influențeze trupele. Textele erau prea abstracte, mult prea sofisticate și şablonate, fapt care nu mai dinamiza „sufletul luptătorului”. Excesul de patriotism dusese la indiferență și apatie: „Nu pot răsfoi o publicație de propagandă fără a întâlni declinate în toate felurile expresiile «sângelul român», «de la Nistru până la Tisa», «drepturi istorice»”³⁹. O astfel de propagandă funcționa pentru cazul ungar unde puteau fi exploataate sentimentele maghiarofobe: „[...] Trebuie să evadăm din formele stereotipe de propagandă de cabinet, chiar dacă aceasta este făcută de teoreticieni de mare valoare, care sunt capabili să demonstreze axiomatic, rătăcirile comunismului pe calea dialecticii. Masa nu vrea eforturi intelectuale, nu vrea nici înțelegerea dialectică, ea vrea mură în gură”⁴⁰.

„Metode arhaice” se constatau și în execuția propagandei. Improvizată și neprofesionistă, în comparație cu cea sovietică (atentă până la amănunt). „Sentinela”, deși tipărită în tiraje impresionante, nu se adresa soldaților: „Știm cu toții că soldații noștri, prin educația lor de acasă, nu sunt prea familiarizați cu ziare. Majoritatea lor mai urmărește în ziar o poveste eroică, însă cea mai mică considerație de ordin intelectual îl obosește, așa că propaganda prin presă nu-și atinge scopul”⁴¹. Avertismentele că „propaganda sovietică prinde” erau tot mai frecvente: „Dintre toate relele ce se constată de ceva vreme, cel mai urgent de combătut este acela relativ la bunul tratament al prizonierilor români [...]. Grație unei abile propagande inamice pe front și în interior, acest zvon a prins

destul de mult printre ostași. El trebuie combătut urgent și cu pricepere”⁴².

Evoluția operațiunilor au pus la grea încercare moralul soldaților aflați pe frontul de Est. Evacuările, numărul foarte mare de prizonieri, precum și relațiile încordate cu comandanțele germane au dus la o demoralizare accentuată a trupelor⁴³.

Pătrunderea trupelor sovietice pe teritoriul românesc a complicat misiunea propagandei. Megafoanele sovietice plasate în imediata apropiere a liniei frontului îndemnau soldații să renunțe la luptă, deoarece la Moscova, Grigore Gafencu trata ieșirea României din război. Chiar dacă nu exista nici un oficial român la Moscova, pentru soldatul român nu era important cine anume negocia, ci ce anume negocia: sfârșitul războiului: „La Ruginoasa, frontul românesc este foarte aproape de cel rus și soldații din tranșee joacă rișca cu rușii”⁴⁴. Propaganda a avut succes atâtă vreme cât au existat operațiuni militare de succes. Prelungirea războiului, tratamentul discriminatoriu aplicat soldaților români de către germani, iar na rusească, atacurile partizanilor au contribuit considerabil la scăderea încrederii trupelor în obținerea unei victorii decisive.

¹ Pierderile române la Stalingrad s-au ridicat la 158.854 militari morți și prizonieri. Aleșandru Duțu, *Între Wehrmacht și Armata Roșie. Relații de comandament româno-germane și româno-sovietice (1941–1945)*, București, Editura Enciclopedică, 2000, pp. 98 și urm.; vezi și Adrian, Pandea, Ion Pavelescu, Eftimie Ardeleanu, România la Stalingrad. Versiunea românească asupra tragediei din Cotul Donului și Stepa Calmucă, București, Editura Militară, 1992.

² ANIC, Fond PCM–Cabinetul Militar, dosar 124/ 1943, fila 25.

³ Manifestele sovietice erau tipărite în limbile germană, română, rusă și ucraineană și se adresau, deopotrivă, trupelor aliate germane și române, îndemnându-le la dezertare, cât și partizanilor, cerând activarea rețelelor și provocarea a cât mai multe pierderi invadatorilor. „Buletin de Informație Militară” din 6 decembrie 1942, Idem, Fond PCM–Cabinetul Militar, dosar 363/1942, fila 124.

⁴ Ibidem, dosar 124/ 1943, filele 21, 26.

⁵ Ibidem, dosar 129/1943, fila 34.

⁶ Ibidem.

⁷ Constatin Pantazi, ministru de Război, 1942–1944, *Cu Mareșalul până la moarte. Memorii*, București, Editura Publiferom, 1999, p. 202.

⁸ ANIC, Fond Cabinetul Militar, dosar 124/1943, fila 60.

⁹ *Idem*, Fond PCM-SSI, dosar 27/1942, fila 216.

¹⁰ Constantin Sănătescu, *Jurnal*, Bucureşti, Humanitas, 1993, p. 85.

¹¹ Dumitru Faranga, *Jurnal de soldat, 1942–1944*, Bucureşti, Editura Militară, 2001, pp. 223-224.

¹² *Ibidem*, p. 245.

¹³ Constantin Nicolescu, *Jurnal de campanie*, în www.worldwar2.ro.

¹⁴ Constantin Sănătescu, *op. cit.*, p. 109.

¹⁵ Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile româno-germane 1938–1944*, Bucureşti, Editura Humanitas, 1994, p. 191; Constantin Pantazi, *op.cit.*, p. 213.

¹⁶ Erich von Manstein, *Victorii pierdute. Memoriile de război ale celui mai strălucit general al lui Hitler*, Iaşi, Editura Elit, 2002, p. 292.

¹⁷ ANIC, Fond PCM-SSI, dosar 30/1942, vol .I, fila 13.

¹⁸ Asupra corespondenței dintre mareșalul Ion Antonescu și liderii opoziției din România a se vedea Mareșalul Ion Antonescu, *Epistolarul infernului*, ed. Mihai Pelin, Bucureşti, Editura Viitorul Românesc, 1993; *Iuliu Maniu–Ion Antonescu. Opinii și confruntări politice, 1940–1944*, Cluj-Napoca, 1994.

¹⁹ ANIC, Fond PCM-SSI, dosar 30/1942, vol .II, fila 12. Nota din 20 ianuarie 1943.

²⁰ ANIC, Fond IGJ, dosar 39/1943, fila 69.

²¹ Ordin circular din 30 decembrie 1942 referitor la tratamentul ce se aplică prizonierilor români de către trupele bolșevice. Prizonierilor le era rezervată o soartă asemănătoare, fiind lăsați să înghețe. *Idem*, IGJ, dosar 45/1943, fila 15.

²² *Ibidem*.

²³ *Idem*, PCM-Cabinetul Militar, dosar 129/1943, fila 14.

²⁴ La 29 septembrie 1942, Simion Iuga consefă că „a început să sosească câte ceva din echipamentul de iarna: căciuli, cojocă, pături, flanele și capișoane, dar din cele mai importante nu am primit în raport cu necesarul. Mare problemă prezintă încălțămîntea pentru iarnă. Toți bocancii sunt în parte răi și prea mici. Tot acum au început și ploile, urmate de frig, ceată și îngheț. Simion Iuga, *Jurnal de campanie*, în www.worldwar2.ro.

²⁵ *Idem*, PCM-Cabinetul Militar, dosar 129/1943, fila 55.

²⁶ *Ibidem*, fila 2bis.

²⁷ Nota informativă din 28 ianuarie 1943 semnată „Punctator”. PCM-SSI, dosar 30/1942, vol. II, fila 59; Florin Constantiniu, *The Romanian-German in Confidence Crisis during the Stalingrad Battle in Romania in Wolrd War (1941–1945)*, Bucureşti, 1997, pp. 127-129; Teodor Mavrodiin, Mareșalul

Antonescu întemnițat la Moscova, Pitești, Editura Carminis, 1998, p. 60.

²⁸ ANIC, PCM-SSI, dosar 30/1942, vol. II, fila 59.

²⁹ „Notă informativă din 29 ianuarie 1943”, în ANIC, PCM-Cabinetul Militar, dosar 129/1943, fila 44.

³⁰ ANIC, Fond PCM-Cabinetul Militar, dosar 129/1943, file 43.

³¹ În cursul lunii ianuarie 1943 au fost trimise pe front 3.269 cărți de lectură, 33.154 reviste, 26.000 calendare, 4 000 de portrete și cărți poștale cu regele Mihai și Ion Antonescu, 200 de iconițe și 900 de ziare din Capitală. „Activitatea Sectiei Propaganda din MSTM în cursul lunii ianuarie 1943”, idem, dosar 124/1943, fila 159.

³² *Idem*, dosar 129/1943, fila 53.

³³ *Ibidem*, fila 17.

³⁴ *Ibidem*, fila 21.

³⁵ ”Raportul nr. 25.038 înainta Marelui Stat Major la 30 decembrie 1943, de Secția a II-a din cadrul Armatei a 3-a”, în *ibidem*, cadrul 293; Doina Talașman, Florian Rădulescu, Sectia Propaganda contracarează zvonurile (1943–1944), în „Document”, an VI, nr. 2-3 (24-25), 2004, pp. 41-42.

³⁶ AMR, Fond Microfilm, rola PII 12744, cadrul 288.

³⁷ Efectivele Secției Propagandă urmău a fi suplimentate cu încă cinci echipe de misionari, formate din cadre tinere, cu experiența frontului, și care urmău să activeze în interiorul armatelor de operațiuni, în special pentru combaterea zvonului că în prizonieratul sovietic existau condiții foarte bune. *ibidem*, cadrul 291.

³⁸ *Ibidem*. Constantin Sănătescu consemna în memoriile sale că o astfel de metodă era utilă pentru aflarea a cât mai multe informații despre subiectele comentate de soldați. Constantin Sănătescu, *op. cit.*, p. 86.

³⁹ „Notă informativă nr. 2523 din 23 iunie 1943. Ce se vorbește în Uniunea Sovietică despre România și armata română”, ANIC, Fond PCM-Cabinetul Militar, dosar 324/1943, fila 44.

⁴⁰ *Ibidem*, fila 45.

⁴¹ *Ibidem*, fila 51.

⁴² *Ibidem*, cadrul 292.

⁴³ Parte dintre prizonierii români care beneficiazeră de un bun tratament erau apoi eliberați în liniile românești. Scopul era acela de a convinge asupra intențiilor sovietice și de a demonta temele propagandei românești. Numele lui Carol al II-lea apare în propaganda sovietică de la începutul anului 1944, prizonierii români fiind informați că acesta donase un fond de 20000 de dolari pentru lagărele din Rusia. Notă informativă din 21 ianuarie 1944, în *Idem*, PCM-Cabinetul Militar, dosar 69/1944, fila 13.

⁴⁴ *Ibidem*, vol. I, fila 224.

CONTRIBUȚIA PREOTILOR ORTODOCSI LA SUSTINEREA RĂZBOIULUI DE INDEPENDENȚĂ (1877-1878)

Pr. RADU GABRIEL ICHIM *

Abstract

In order to regain independence from the Ottoman Empire, Romania joined military forces with the Russian Empire. The Orthodox clergy also joined the brave Romanian soldiers, either directly, by taking part in battle, or indirectly, by helping the army with packages and money. Primate Metropolitan Calinic Miclescu played an important role in the war too, praying for those difficult times, as well as bishops Melchisedec Ștefănescu and Atanasie Stoenescu. The latter had a great influence over his subordinate priests, given that it is agreed upon that the clergy from the region of Oltenia played one of the most important parts in these fights. The recognition of Romania as independent by the Great Powers came with the price of trading Bessarabia to Russia in exchange for Dobrogea.

Keywords: Ideal, independence, recognition, army, soldiers, clergy, military priests, monks, treaty

În vara 1876, au intrat în acțiune armatele Serbiei și Muntenegrului pentru apărarea coreligionarilor și fraților de sânge din zona Balcanilor de vest, evenimente ce dovedeau că Europa Orientală era amenințată de noi zguđuri politico-militare.

Era normal ca România să fie cu inima alături de populațiile de aceeași religie, care sperau la o soartă mai bună. Dar rațiunea diplomatică, datorile internaționale și grija proprietelor sale interese îi comandau prudență și o atitudine corectă. Evenimentele aveau să se precipite¹. Moldova și Țara Românească au fost țări vasale Înaltei Porți, până în 1877, fără

a fi integrate efectiv în imperiu, așa cum era cazul provinciilor de la sud de Dunăre. Astfel, ele beneficiau de o autonomie limitată, în schimb unui tribut anual, de mărime variabilă, dar care putea atinge, după anumite surse, până la două treimi din venitul total al acestora².

Diferența de statut față de celelalte provincii creștine din Balcani, vasale în totalitate Imperiului Otoman, se manifesta mai ales în domeniul religios, capitulațiile încheiate cu Principatele stabilind în mod clar că nici o moschee nu avea dreptul de a fi construită pe teritoriul acestora, clopottele bisericilor puteau fi utilizate fără restricții etc., tot atâtea prevederi ce vor

* Universitatea Ștefan cel Mare Suceava.

contribui mai târziu la forjarea mitului „independenței” spirituale sub ocupația otomană³.

Conferința de la Constantinopol din decembrie 1876 avea să se încheie la 20 ianuarie 1877 fără a se ajunge la un rezultat. După încheierea conferinței, Poarta a început negocierile cu Serbia și a încheiat pace la 18 martie 1877. Cu Muntenegru s-a prelungit armistițiul până la 10 aprilie. Protocolul de la Londra din 31 martie 1877 avea să fie respins de Poartă, astfel calea războiului ruso-turc era deschisă.

La 12/24 aprilie, împăratul Alexandru I a dat din Chișinău un manifest către poporul său prin care anunța că a declarat război Turciei. Comandamentul peste armata de operațiuni din Europa a fost încredințat marelui duce Nicolae, fratele țarului; alt frate, marele duce Mihail, a luat conducerea armelor care își desfășurau operațiunile în Asia. La 11/23 aprilie, trupele rusești au început să treacă frontierele române. Europa ceruse reforme și Rusia își lăse mandatul de a le împlini cu armele și de a elibera pe cei supuși opresiunii otomane.

Prima grija, prima datorie a guvernului român trebuia să fie asigurarea autonomiei, chezăsie a individualității politice și naționale a țării, spre a nu da drept altor puteri să decidă pentru România. Ocrotirea drepturilor românești trebuia căutată atât prin negocierile diplomatice, cât și, la nevoie, și după exemplul pildelor străbune, în apărarea energetică și bărbătească cu armele⁴.

La 1/16 aprilie 1877, guvernul român a încheiat cu guvernul Rusiei o convenție prin care se acceptă trecerea trupelor ruse pe teritoriul românesc, iar Rusia se angaja să respecte integritatea teritoriului românesc. La 12/24 aprilie, Consiliul de Miniștri a transmis prefectilor de la județe învecinate cu Rusia de a se abține de la orice fel de raporturi cu comandanții trupelor intrate sau care ar urma să vină, de a declina orice concurs oferit de comandanții ruși de a cere de la organele puterii centrale și a lăsa numai autoritatilor comunale sarcina de a apăra interesele populației față de aceste trupe rusești.

Parlamentul român și-a început lucrările în ziua de 14/26 aprilie. În discursul Tronului se expunea în fața reprezentanților națiunii române grelele împrejurări în care se afla țara: „Armatele imperiale ruse au intrat pe teritoriul nostru fără ca puterile garante să fi protestat. Un război pe care românii nu l-au voit, nu l-au provocat, a izbucnit. Părăsiți de sprijinul altora, ei nu mai au să conteze decât pe sine”⁵.

La 6/18 aprilie, domnitorul Carol I a dat ordinul de mobilizare generală a oștirii pentru a-și îndeplini misiunea ei de apărare. Turci au început să provoace la frontieră acte ostile contra românilor. Poarta notifica agentului diplomatic al României la Constantinopol că înțează orice relații cu reprezentantul român și suspendă funcțiile sale. Poarta trata pe agentul diplomatic român ca pe un funcționar turcesc pe care îl putea destitui. Corpul diplomatic de la Constantinopol a reacționat în consecință atrăgând atenția că reprezentantul român se afla sub protecția dreptului ginților⁶.

Armata română cu contingentele complete chemate sub arme avea un efectiv de peste 50.000 oameni cu 180 guri de foc, iar forțele naționale în întregul lor, cu contingentele neînrolate sub steaguri, cu diferite clase ale milițiilor și gărzilor orașenești, care puteau fi chemate la apărarea teritoriului și căminelor, formau un total de 100.000 oameni⁷.

În luna mai a anului 1877, printr-o telegramă de răspuns trimisă din București, condescerea țării se exprima elogios cu privire la zelul apostolic al înaltului arhipăstор care avea reședință la Craiova, și cu fermă încredere despre destoinicia și devotamentul, patriotismul și spiritul de sacrificiu al păstorilor săi: „Nici-odată urările vitejilor olteni nu mi-au fost mai scumpe decât în aceste mari evenimente prin care trece iubita noastră țară. Istoria națională a înscris în paginile ei devotamentul către patrie și virtuțile militare ale oltenilor. Nu mă îndoiesc că vor arăta și în aceste împrejurări că sunt inimoși fii ai României [...]. Mulțumesc Prea Sfinției Voastre pentru rugăciunile ce înălțăți către Atotputernicul care va veghea și de astă dată asupra țării noastre”. Acest mesaj de încredere era transmis „tuturor protoiereilor eparhiei ca să-l supună vederii preoților, fiecare din districtul său”⁸.

Țarul Alexandru I a venit, la 27 aprilie/ 8 mai, în vizită la principalele Carol I. Țarul era însoțit de către fiii și nepoții săi, de cancelarul principale Gortceakov, de miniștrii și de personalitatele ruse aflate în România. Era fără precedent această vizită a împăratului Rusiei în capitala României. Trupele române au dat în București onorurile suveranului Rusiei; cavaleria română a asigurat escorta țarului. Steaguri române și ruse, alăturate, împodobeau străzile, pietele și casele. Numele lui Carol și al lui Alexandru erau alăturate în

acclamațiile mulțimii ce se afla pe traseul urmat de ambii suverani. Cuvînța și respectul cu care îl întâmpinău autoritățile și cetățenii din toate stările, civilizați și ordinea perfectă, împreună cu aspectul vesel și sărbătoresc al întregului oraș, au impresionat pe înaltul oaspete, „[...] ale cărui simțiri binevoitoare, în acele momente, pentru țara care-l primea atât de călduros, o strâmpă și senilă politică avea să le intunece atât de tare mai târziu”⁹. Țarul cu suita sa avea să se întoarcă în seara aceleiași zile la cartierul general al armatei sale de la Ploiești.

Independența României fusese proclamată în Parlamentul de la București. La 9 mai, noaptea, craiovenii manifestau cu torțe pe stradă. Poporul întreg luase act, cu entuziasm, „de marele fapt românesc” proclamarea Independenței de stat¹⁰. Dar independența nu era recunoscută pe plan internațional.

O nestrămutată credință în izbânda deplină a luptei pentru libertate națională, pentru apărarea drepturilor istorice legitime și a ființei neamului, a însuflat și a unit toate forțele poporului român în momentul hotărâtor pe care l-a reprezentat anul 1877 – anul în care România își cucerea, prin acte de bravură și prin mari jertfe pe câmpul de bătălie, neatârnarea absolută, rupând definitiv cu starea de supunere față de Imperiul Otoman.

Intrarea României în Războiul de Independență a semnificat încheierea unei etape foarte importante pentru cucerirea suveranității statului, suveranitate care trebuia impusă prin război Imperiului otoman¹¹.

Ca și în celealte momente importante din istoria românilor, clerul ortodox nu a rămas deosebit de restul poporului. Mitropolitul primat Calinic Miclescu, la data de 3 august 1877, îl trimite lui Carol I o scrisoare prin care-și arată nemulțumirea deoarece „unul din cele mai mari genii militare ale neamului nostru, recunoaște că români s-au înstrăinat de arme, din cauza oprimării musulmane. Acea suzeranitate a îngrădit drepturile cele mai sacre ale țării”¹². În continuarea scrisorii, mitropolitul îl înștiințeaază pe rege că toți slujitorii bisericești și cetățenii de rând au fost îndemnați să contribuie cu diverse „ofrande” iar mamele își lăsau fiii la „botezul sânghelui”, ca în numele lui Dumnezeu să fie înălțat drapelul țării. Mitropolitul Calinic dă ca exemplu de jertfă pe regină: „[...] iară Înălțimea Sa Doamna, clironomă a virtuților strămoșești, leagă ranele celor ce combat pentru patrie.

Biserica Română la rândul ei, ca una ce totdeauna a luat parte la mariile evenimente nu poate sta indiferentă. Clericii însotesc zi și noapte pe Înălțimea voastră și pe luptători pe câmpul de glorie, cu rugile sale”¹³. În încheiere, mitropolitul îi dă regelui arhiereasca binecuvântare, zicându-i că cea mai fericită zi din viața lui va fi aceea în care îi va mulțumi lui Dumnezeu pentru succesul cu care L-a încununat pe Carol I, rostind cuvintele psalmistului David care spunea: „Acum am cunoscut că a măntuit Domnul pe unsul Său, cu puterea dreptei Sale. Îl va auzi pe dânsul din cerul cel sfânt al Lui”¹⁴ (Psalmi 19;6,7.).

Pentru acele momente, mitropolitul primat Calinic Miclescu rânduiește rugăciuni speciale pentru vremuri de război, invocând ajutorul lui Dumnezeu. Înainte de plecarea la luptă Calinic Miclescu „a avut onoarea să binecuvânteze sabia oferită de armata română, conducătorului său”¹⁵. Exemplul mitropolitului primat a fost luat și de alți ierarhi inflăcărăți. Nu putem să-l omitem aici pe vrednicul de pomenire episcopul Anastasie Stoenescu al Râmnicului Noului Severin, care, la 20 august-1 septembrie 1877, s-a dus la Corabia și acolo, de față fiind domnitorul Carol, primul ministru Ion C. Brătianu a săvârșit o slujbă solemnă cu binecuvântare a armatei, după care armatele române au trecut Dunărea¹⁶.

La Râmnicul Vâlcea, a fost pusă Bolnița episcopală la dispoziția unui batalion militar. Prefectul județului l-a informat pe episcop că armata nu avea arme. Episcopul a adunat bani din întreaga eparchie prin preoți și a cumpărat puști. O parte din preoți își dădeau salariile pentru a veni în sprijinul armatei române¹⁷.

Un important număr de voluntari români au sosit pe front din Banat, Transilvania și Bucovina. Printre voluntari se numără și Constantin Șaguna, nepotul mitropolitului Șaguna, dar și tineri studenți bucovineni. Mai mult, tinerii din Societatea Academică Arboroasa din Bucovina printre care se numărau Ciprian Porumbescu, Constantin Morariu (nepotul mitropolitului Silvestru Morariu), Orest Popescu, Eugenie Sireteanul și Zaharia Voronca – toți studenți la Facultatea de Teologie din Cernăuți –, au organizat o colectă pentru strângerea de fonduri care urmau să fie folosite la înarmarea grupului de studenți bucovineni și bănăteni ce urmau să se înroleze în armata română¹⁸.

Îndemnurile mobilizatoare, pornite din elan patriotic exprimau semnalul acestui mo-

ment, aşteptat și pregătit de veacuri, momentul crucial când trebuia dovedită, tradusă în fapte, hotărârea de luptă și unitatea de voință a nemului românesc: „Este scris neatârnare! Pe a României stea! Veniți toti, cu mic cu mare, Vănchinăți români, la ea!”¹⁹. Cu o patriotică insuflețire și creștinească osârdie clerul ortodox a contribuit, prin cuvânt și faptă, la realizarea unui scump ideal național, dovedind o pilduire dăruire „pentru sfânta Independentă”²⁰.

Mitropolitul primat Calinic Miclescu era deplin conștient de marea importanță a momentului istoric pe care îl trăia acum țara și îndemna clericii să acționeze ca atare. În Războiul de Independență 1877-1878, preoții militari au însoțit trupele române pe câmpurile de luptă, așa cum numeroși călugări și călugărițe s-au pus în slujba Serviciului Sanitar al armatei, ca infirmieri sau brancardieri și de data aceasta, unii prelați, precum episcopul Atanasie Stoenescu al Râmnicului, au exprimat într-un mod remarcabil adeziunea B.O.R. la idealul independenței²¹.

Episcopul Atanasie Stoenescu s-a adresat în mai multe rânduri prin circulare și dispoziții către protoiereii și preoții din eparhia sa, prin convingătoare îndemnuri, către toți slujitorii Bisericii ortodoxe din aceste părți ale țării, pentru a-și „pune toate silințele”, a iniția și organiza acțiuni creștinești și patriotice, spre „a veni în ajutorul acelora care se luptă și suportă sarcinile”²². În adresa din 18 mai 1877, se arată: „Clerul care în toate timpurile grele a fost alătura cu națiunea nu trebuie a rămâne nici de astă dată îndărât, ci prin ofrande de tot felul, și după puțerile sale, să contribuie la ușurarea sarcinilor ce apasă asupra țării [...]. Gravele împrejurări prin care trece Țara noastră în aceste timpuri impune fiecărui român datoria de a veni în ajutorul său, fiecare cu ceea ce va putea”²³.

La 20 mai, înaltul ierarh s-a adresat din nou clerului, arătând că țara noastră a suferit din cauza stăpânirii musulmane și aflându-se acum în momentul hotărâtor al eliberării din această stare, a chemat pe toți la arme și au mers „la fruntarii pentru a lupta [...] spre a-i da țării liniștea și drepturile antice”. Toți preoții și enoriași erau povătuți să facă mereu rugăciuni pentru ca bunul Dumnezeu să înarumeze cu putere de sus brațul ostașilor români. Tot pentru a contribui la depășirea greutăților războiului a fost dată circulara din 2 iulie 1877, în care se spunea: „[...] ne impun datoria de a face necontenite rugăciuni către Atotputerni-

cul Dumnezeu ca să trimite ajutorul Său ceresc ostașilor noștri și tuturor românilor, ca să iasă triumfători din această luptă”²⁴. La 27 iulie, arăta că toți dreptmăritorii creștini sunt obligați a avea această contribuție în calitate de fi ai Bisericii și cetățeni ai Patriei. Ostașii fiind la hotarele țării gata de a intra în luptă, se cuvine să fie permanent încurajați, sprijiniți din toate puterile de întregul popor²⁵.

În acest interval cronologic, imaginea regelui a fost una complexă (de altfel, ea se

va amplifica tot mai mult pe măsura trecerii timpului, sursele ce vorbesc despre Carol I fiind tot mai numeroase). Regele nu se mai află în centrul unei dihotomii bine-rău, neamț rău-voitor-salvator al națiunii, după cum fusese la începutul domniei. Opiniile se nuanțează, unii detractori ai monarhului recunoscându-i acestuia câteva calități, în timp ce dintre apropiatii care îl apreciază, unii își permit să-l critice în câteva ocazii. Liderii politici conștientizează (dacă mai era nevoie) că în urma victoriei din război Carol nu numai că stă ferm pe tron, dar se și bucură de popularitate la nivelul opiniei publice.

Prin urmare, deși imaginea regelui este manipulată în disputele politice, iar unii încearcă să îl sătajaze pentru a fi aduși la putere, devine tot mai clar că autoritatea monarhului este mare, el fiind arbitrul scenei politice.

O atitudine de patriotism sincer, o activitate asiduă și devotată în sprijinul dobândirii drepturilor legitime ale poporului și realizării unității sale depline, acestea au constituit aspectele specifice prin care s-a manifestat participarea efectivă la viața românească a Bisericii Ortodoxe Române²⁶.

Episcopul Atanasie Stoenescu mărturisea: „ca și în toate ocaziunile – unde datoria către țară și religiune ne-a chemat, am căutat ca împreună să unim voința noastră cu a Voastră, rugându-vă ca să nu crățăm nici un mijloc și osteneală, de a veni spre ușurarea greutăților țării și spre ajutorul bravei noastre armate”²⁷.

Alte circulare au fost date la 5 august²⁸ și 14 septembrie în care se descria gravitatea situației în care se afla țara. Un grup de preoți din plasa Loviștea, județul Vâlcea, au donat salariul de pe luna septembrie în folosul armatei: „Văzând că mulți dintre confrății noștri sunt duși la hotarele țării și chiar dincolo de hotare ca să lupte pentru cauza cea mai sfântă a românilor, pentru independentă, lege și dreptu-

rile noastre naționale; pătrunși de sfânta cauză pentru care curge sânge român și considerând că juna noastră armată, prin eroism și bravura dovedită contra inamicului secular a probat lumi că în vinele soldaților români curge sânge adevarat românesc și că vitejii lui Mihai și ai lui Ștefan viețuiesc încă, oferim dară pentru treburile armatei române tot salariul ce ni se cuvine pe luna septembrie”²⁹.

Prin aceste câteva mărturii documentare ale episcopului Râmnicului-Noului Severin din anul 1877, se subliniază preocuparea clerului și dreptmăritorilor creștini pentru îndeplinirea idealului de independență al patriei și suveranitatea României.

În timpul Războiului de Independență, arhimandritul Melchisedec a poruncit ca preoții să strângă ofrande pentru ostașii români, fie pe listele Crucii Roșii, fie pe ale comitetelor formate în acest scop, iar în cazul când nu existau asemenea liste, să le întocmească protopopii. El însuși a făcut câteva daruri însemnate în bani. Ca membru în Senatul țării, episcopul Melchisedec Ștefănescu a luat cuvântul în mai multe rânduri, sprijinind năzuințele Bisericii și ale poporului român. În felul acesta a dovedit cu fapta că „Biserica nu se poate izola de țară; interesele țării nu pot să fie străine Bisericii”³⁰.

Momentele cruciale din viața poporului român au prilejuit și crearea condițiilor pentru înfăptuirea bisericești de însemnatate deosebită. Astfel, declararea independenței de stat a României în 1877 și dobândirea *de jure* a independenței statului român prin lupte și jertfe în războiul rusu-româno-otoman din 1877-1978, au deschis orizonturi organizatorice noi pentru Biserica Ortodoxă Română³¹.

La 16/28 august 1877, suveranul României a trecut prin Turnu Măgurele și Șiștov la Gorni-Studen, cartierul general al țarului. A avut parte de o primire dintre cele mai cordiale și distinse. Voind a dovedi în mod deschis considerația sa pentru înalta căpătenie a armatei românești și stima pentru această armată, care avea să lupte alături de cea imperială, țarul a oferit principelui românilor comanda tuturor forțelor ruse care împreună cu cele române, aveau să acționeze înaintea Plevnei și să formeze, întrunite, *Armata de Vest*.

Căderea Plevnei, la 28 noiembrie/10 decembrie 1877, a însemnat un mare dezastru pentru turci. Aceasta a exercitat o înrăurire decisivă asupra desfășurărilor ulterioare și asu-

pra deznodământului final³². Ulterior, a fost recunoscută independența României de către Marile Puteri, după ce au pus diferite condiții Bucureștiului.

Tratatul de la San Stefano dintre ruși și otomani atingea drepturile și interesele colective ale marilor puteri europene, care nu și-au dat acordul la transferuri de posesiune la gurile Dunării, la stipulații navigația mărilor și treccerea Strâmtorilor, respectarea contractelor comerciale și a intereselor financiare internaționale. Imperiul Austro-Ungar a propus organizarea unei noi conferințe internaționale. Anglia aduna o importantă forță maritimă în Marea Mediterană. Rusia răspunde prin alte înarmări. Trupele rusești din Peninsula Balcanică și din jurul Constantinopolului au primit întăriri. Alături de marile puteri, statele dunărene și balcanice, România, Serbia, Muntenegru și Grecia se pregăteau militar pentru a fi gata a se apăra.

Anticipând derularea evenimentelor, M. Kogălniceanu subliniașe într-un raport prezentat Consiliului de Miniștri la 2/14 ianuarie 1878, necesitatea participării unui delegat român la tratativele de pace.

În această direcție se remarcă cererea adresată de Carol I Marelui duce Nicolae, la data de 28 decembrie 1877/ 10 ianuarie 1878, de a accepta participarea României la negocierile de armistițiu, de asemenea și o telegramă adresată țarului, la 6/18 ianuarie 1878, în care se vorbea de „generoasele asigurări, care păstrează pentru țara mea o valoare mai înaltă, un înțeles mai nobil decât tratatele cele mai formale”³³.

În ciuda protestelor adresate de Carol ducelui Nicolae, la 4 februarie 1878 și ale lui M. Kogălniceanu, care a dus în această perioadă o remarcabilă luptă pentru recunoașterea calității de parte beligerantă³⁴, România nu va fi acceptată de către Rusia la semnarea tratatului de la San Stefano, la 19 februarie/ 3 martie 1878. Același tratament a fost aplicat și Serbiei și Muntenegrului.

La proponerea Rusiei de a se da României la schimb Dobrogea pentru partea din Basarabia restituită României la 1856, Mihail Kogălniceanu a adresat, la 9 martie 1878, guvernelor marilor puteri o notă prin care arăta motivele politice, economice și naționale, precum și considerațiile de interes public european la gurile Dunării, care au determinat națiunea română a se declara împotriva acestui schimb și a-l

respinge. La 15 martie, cancelarul guvernului imperial rus, într-o discuție cu reprezentantul României la Sankt Petersburg, generalul principale I. Ghica, a declarat acestuia, că „cu toate stri- gătele în țară și străinătate în afacerea Basarabiei, hotărârea Rusiei este irevocabilă; că ea nu va duce această chestiune înaintea congresului, căci ar fi o ofensă către Împărat; că dacă altă putere va face aceasta, Rusia nu se va asocia. Ea voiește să trateze această chestiune numai cu România, dacă nu va reuși s-o facă să cedeze, apoi va lua Basarabia cu forță; dacă România va opune împotrivire armată, ea-i va fi fatală”³⁵.

Relațiile româno-ruse devin tot mai încordate fiind pe punctul de a izbucni un conflict militar între cele două părți. Din diferite surse veneau știri despre existența unui plan rusesc de ocupare a României. Unități rusești dislocate pe teritoriul românesc au început să ocupe anumite puncte strategice, încălcând astfel convenția semnată la 4/16 aprilie 1877.

La 1/13 iulie 1878, tratatul de la Berlin avea să înscrie în articolele 43 până la 47, independența României, legând-o de următoarele condiții: egalitatea confesiunilor și credințelor religioase pentru folosirea drepturilor civile și politice; întoarcerea Basarabiei către Rusia în schimbul Dobrogei, limitată printr-o linie pornind la Est de Silistra până la Marea Neagră, la Sud de Mangalia, cu delta Dunării și insula Serpilor. „[...] în cugetul multor din compatrioții noștri rezultatele politice nu le pricinuiesc aceeași mulțumire ca rezultatele militare”³⁶. Este netăgăduit că, o știre victorioasă cu jertfe simțitoare, cu încordări mari și devotamente minunate din partea tuturor claselor sociale, România n-a putut să scutească pierderea unei părți de teritoriu, n-a putut să înlăture strâmbătatea care i s-a făcut la San Stefano și s-a primit la congresul din Berlin [...]. Ea n-a cedat Rusiei, a trebuit să cedeze instanței care și mai mari decât noi sunt siliți să se supună, concertul puterilor europene. Dar a fost nedrept congresul!”³⁷.

S-a recunoscut independența României de către toată Europa, dar nu înainte de a se recunoaște independența Serbiei, în aceeași condiții și cu același anexe de pretenții din partea Europeani, față de România³⁸.

Chiar din a doua zi de după semnarea tratatului, M. Kogălniceanu ia măsuri pentru obținerea recunoașterii nouului statut internațional al României. În baza principiului suveranității

României, el propunea transformarea agențiilor diplomatice și a consulatelor generale din București în legații, ai căror titulari ar avea calitatea de trimiși extraordinari și miniștri plenipotențiari. În virtutea reciprocității, se avansa, totodată, ideea transformării similare a agențiilor diplomatice românești din străinătate.

La intrarea trupelor românești victorioase de pe front în noiembrie 1878 li s-a făcut de către populația din Tulcea o primire grandioasă. Arcurile de triumf pentru primirea armatei române în Dobrogea se lucrau de „iscusitul zugrav Enache Cardaș și de tăpițierul Iohan Jung”³⁹. „Toate aceste tablouri de ornamentarea arcurilor se lucrau pe ascuns, înăuntru Bisericei Sf. Nicolai [...] deoarece în oraș era mare agitație în unele populații de origine străină, cari regretau încorporarea Dobrogei în România [...]. Intrarea în biserică, în timpul lucrului, era îngăduită numai preoților acestui sfânt locaș, consulului român Stoianovici și consulului francez Langlé”⁴⁰. Administrația Dobrogei a fost preluată oficial de autoritățile române la 23 noiembrie 1878, eveniment marcat prin oficierea unui Te-Deum în Biserica Schimbarea la Față din Constanța⁴¹.

Regele Carol I a ținut atunci un discurs, prin care spunea: „Salutați dar cu iubire drapelul român, care va fi pentru voi drapelul libertății, drapelul dreptății și al păcii.

În curând provincia voastră, pe calea constituțională, va primi o organizație definitivă, care va ține seama de trebuințele și de moravurile voastre, care va așeza pe temelii statornice poziția voastră cetățenească. Până atunci autoritățile române au ca întâie îndatorire de a cerceta și îndestula trebuințele voastre, de a îngriji de bunul vostru traiu, de a vă face a iubi țara la a căreia soartă este lipită de a voastră. [...] impoztul asupra chiriei cărciumelor, cafenelelor, băcăniilor, hanurilor, toate acestea se vor preface de la 1 ianuarie 1879 într-o dare bănească mai ușoară și mai dreaptă; iar bedelul (impozit pentru scutirea din armată), darea entizab (taxa de doi și jumătate la sută pe vânzarea vitelor) și taxa pe mori se desfințează cu totul.

Și dar chemând binecuvântarea Celui A-Tot-Puternic, în numele și cu învoiearea Europei, noi luăm astăzi în stăpânire Dobrogea, care vine și este țară română, și trimițându-vă Domneasca Noastră salutare, vă urăm ca această zi să devie pentru această nouă parte a

României începutul unui viitor de pace și înfloare, începutul bunului trai și al înfrățirii între fii acestei țări”⁴².

Sediul Episcopiei Dunării de Jos, care rămânea doar cu județele Covurlui și Brăila, după ce România a fost obligată să cedeze Rusiei județele Cahul, Bolgrad și Ismail, s-a mutat în Galați, unde se aşează titularul eparhiei, episcopul Melchisedec Ștefănescu, împreună cu administrația eparhială.

Noul context teritorial presupunea arondarea Dobrogei unei eparhii din Biserica Ortodoxă Română, fapt petrecut în martie 1879, când prin Decretul domnesc semnat de Carol I⁴³ „districtele de peste Dunăre (Tulcea și Constanța, n.n.), până la o dispozițiuie ulterioară se alipesc la Eparhia Dunării de Jos, pentru a se putea da curs lucrărilor relative la administrația bisericească din acea parte”⁴⁴. Peste doi ani începează situația de provizorat, cele două „districte” dobrogene fiind incorporate jurisdicției canonice și administrative a Episcopiei Dunării de Jos⁴⁵.

În vara anului 1879 episcopul Iosif Gheorghian⁴⁶ al Dunării de Jos a delegat pe arhimandritul Ieronim Ștefănescu, revizor eclesiastic, să facă o inspecție amănunțită a situației bisericești din Dobrogea, pentru a se cunoaște starea bisericilor, a slujitorilor și credincioșilor ortodocși. Arhimandritul Ieronim a întocmit un amplu și amănunțit raport pe care-l înaintea ierarhului la 5 octombrie 1879.

În anul 1878, România era într-o situație grea după război. În aceste împrejurări, Patriarhia Ecumenică de la Constantinopol a socotit că ar fi prilejul potrivit să ceară despăgubiri pentru secularizarea averilor mănăstirești. Guvernul român tot amâna răspunsul. În urma acestui fapt, guvernul de la București împreună cu mitropolitul primat, Calinic Miclescu, au refuzat să mai continue dicutarea cheștiunii secularizării cu Scaunul ecumenic de la Constantinopol.

Patriarhul Ioachim al III-lea (1878-1884) credea că poate sili guvernul să revină asupra deciziei sale, făcând greutăți la trimiterea acțelor pentru recunoașterea celor trei arhierei titulari aleși de Sfântul Sinod și începând să arate oarecare îndoieri și critici asupra legii organice, impiedicându-se de cuvintele ca: denumirea de locotenenți a arhierilor titulari, de binecuvântarea ce se pretindea pentru hiro-

tonia acestor arhierei și mai ales de intitularea Bisericii Ortodoxe Române ca autocefală⁴⁷.

În 1879, mitropolitul primat Calinic Miclescu scria patriarhului ecumenic din Constantinopol: „Principiul cum că cele relative la organizarea Bisericii se schimbă o dată cu schimbările politice este recunoscut în modul cel mai evident de Sinoadele ecumenice și Istoria Bisericească ne dă numeroase dovezi despre respectarea sa”⁴⁸.

¹ T.C. Văcărescu, *Luptele românilor în resebelul din 1877-1878*, Editura F. Göbl Fiii, București, 1887, pp. 2-3.

² Georges Castellan, *Historie de la Roumanie (Istoria României)*, PUF, Paris, 1994, p. 17.

³ Mirel Bănică, *Biserica Ortodoxă Română, stat și societate în anii '30*, Editura Polirom, București, 2007, p. 34.

⁴ T.C. Văcărescu, *Luptele românilor în resebelul din 1877-1878*, Editura F. Göbl Fiii, Bucuresci, 1887, p. 18.

⁵ *Ibidem*, p. 23.

⁶ *Ibidem*, p. 34.

⁷ *Ibidem*, p. 43.

⁸ Arhiva generală a Episcopiei Râmnicului și Argeșului, dosar 4/1977, f. 23. A.N.R., Fond protoieria jud. Gorj, dosar 104/1877, f. 15 r. și 54 v. Apud. † Nestor Voronicescu, Arhiepiscop și Mitropolit, *Desăvârșirea unității noastre naționale – Fundament al unității Bisericii străbune*, Craiova, 1988, p. 277.

⁹ T.C. Văcărescu, *op.cit.*, pp. 84-85.

¹⁰ D.J.A.N. Dolj, *Fond Prefectura Dolj*, dosar nr. 13/1877, f. 24 .

¹¹ N. Adăniloaie, *România independentă*, în „Istoria Românilor”, Academia Română, Editura Enciclopedică, vol VII, tom. I, București, 2003, p. 662.

¹² D.A.N.I.C. București, *Fond „Casa Regală”*, dosar nr. 8/1877, f.1.

¹³ *Ibidem*, f. 1 f-v, f. 2 f.

¹⁴ *Biblia sau Sfânta Scriptură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1991, p. 573.

¹⁵ Razmond Netzhammer Archevque, *Le cas du métropolite Miclesco- Un document longtemps attendu*, Typ Eberhard Kalt-Zehnder.Zoug, Eschenz (Suise), le 16 septembrie 1938, p. 3.

¹⁶ Antonie Plămădeală, *Dascăli de cuget și simtire românească*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981, p. 380.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 381-382.

¹⁸ Alexandrina Cuțui, *Clerul ortodox bucovinean și Unirea din 1918*, Teza de doctorat, coordonator științific, prof. univ. dr. Dumitru Vitcu, Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava, 2011, pp. 52-57.

¹⁹ George Sion, *Steaua României*, în „Românul”, 27 mai 1877, Bucureşti, Apud † Nestor Vornicescu, Arhiepiscop şi Mitropolit, *Desăvârşirea unității noastre naționale – Fundament al unității Bisericii străbune*, Craiova, 1988, p. 275. George Sion (1822-1892) a fost poet, memorialist şi traducător român.

²⁰ Diac. řt. Călinescu, *Către preoții săteni*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an III, nr. 11, august, Bucureşti, 1877, p. 502.

²¹ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1981, pp. 132-133.

²² † Nestor Vornicescu, *op. cit.*, p. 278.

²³ A.N.R., Directia Târgu-Jiu, Fond Prot. Jud. Gorj, dosar 104/1877, f. 2. Circulara din 18 mai 1877.

²⁴ Arhiva generală a Episcopiei Râmnicului şi Argeşului, dosar 14/1877, f.110.

²⁵ † Nestor Vornicescu, *op. cit.*, p. 279.

²⁶ *Ibidem*, p. 8.

²⁷ Vocea Clerului, an I, nr. 23 din 4 septembrie, Bucureşti, 1877, p. 184.

²⁸ Scrisoarea Epsicopului Atanasie Stoenescu din 5 august 1877 către „Comitetul doamnelor craiovene” constituit pentru ajutorul ostașilor răniți. Vezi colecția muzeală a Arhiepiscopiei Craiovei de la mănăstirea Jitianu. Apud † Nestor Vornicescu, *op. cit.*, p. 280.

²⁹ † Nestor Vornicescu, *op. cit.*, p. 280.

³⁰ Episcopul Melchidesec a făcut această declarație la Sankt Petersburg. Mircea Păcurariu, *Mitropolia Moldovei și Episcopiile ei (până la 1918)*, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1981, p. 171.

³¹ Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 133.

³² Dumitru Vitcu, *Prin „Paradisul Orientului” în vreme de război (1877-1878)*, în „Prin labirintul istoriei-stat, societate şi individ în perioada construcției naționale”, Iași, Editura Junimea, 2009, p. 138.

³³ N. Iorga, *Politica externă a regelui Carol I*, Editura Glykon, Bucureşti, 1991, p. 272.

³⁴ Mihail Kogălniceanu adresează o serie de note circulare agenților diplomatici români din străinătate; la 16 februarie 1878, printr-o scrisoare îi cere ministrului Afacerilor Externe al Imperiului otoman recunoașterea independenței; la 25 martie 1878, îi trimite lui Vârnava Liteanu, reprezentantul diplomatic român la Viena, o notă în care îi cere să nu se lase intimidat de afirmațiile lui Bismarck.

³⁵ T.C. Văcărescu, *op. cit.*, pp. 571-572. Vezi *Blue-Book*, nr. 20 din 1878, Turkey.

³⁶ Potrivit art. 46 din Tratat, „Insulele care formează Delta Dunării precum şi Insula Ţărmilor, sangeacul de Tulcea cuprinzând districtele (cazalele) de Chilia, Sulina, Mahmudie, Isaccea, Tulcea, Măcin, Babadag, Hărsova, Chiustenge, Megidie sunt întocate cu România. Principatul mai primeşte, afară de

acestea, ţinutul situat la sudul Dobrogei până la o linie care, plecând de la răsărit de Silistra, răspunde la Marea Neagră, la miazăzi de Mangalia”. Cf. *Tratatul de Pace de la Berlin, încheiat în 13 iulie 1878*, Iași, 1878, p. 39; C. Hamangiu, *Codul general al României*, ediția a doua, vol. II, Bucureşti, 1907, pp. 410-412; Nicolae

³⁷ Ciachir, *Războiul pentru independența României în contextul european (1875-1878)*, Editura Științifică și Enciclopedică, Bucureşti, 1977, pp. 264-278.

T.C. Văcărescu, *op. cit.*, pp. 587-588.

³⁸ N. Iorga, *op. cit.*, p. 312.

³⁹ Brutus Cotovu, *Întemeierea și dezvoltarea orașului Tulcea*, în „Dunărea de Jos”, an II, nr. 1, Galați, septembrie 1909, p. 20.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 21.

⁴¹ Gh. Dumitrașcu, *Aspecte ale situației Dobrogei în perioada noiembrie 1878-mai 1883. Activitatea primului prefect de Constanța*, Remus N. Opreanu, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie A. D. Xenopol”, vol. XVIII, Iași, 1981, p. 293.

⁴² 1866-1896, *Trei-deci de ani de domnie ai Regelui Carol I*, - Cuvântări și acte, vol. I (1866-1880), Ediția Academiei Române, Institutul de arte Grafice Carol Göbl, furnizor al Curții Regale, București, 1897, p. 516.

⁴³ *Monitorul Oficial* nr. 64, 1879. Decretul nr. 633 din 16 martie 1879.

⁴⁴ Diac. Anghel Constantinescu, *Monografia Sfintei Episcopii a Dunării de Jos*, Bucureşti, 1906, pp. 123-124; pr. Eugen Drăgoi, *Aspecte ale vieții bisericesti din Episcopia Dunării de Jos în anii 1864-1886*, în „Monumente istorice și izvoare creștine”, Editura Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de Jos, Galați, 1987, p. 284.

⁴⁵ *Monitorul Oficial*, 12 februarie 1881. Legea nr. 293 din 7 februarie 1881; Diac. Anghel Constantinescu, *op. cit.*, pp. 126-127; pr. Eugen Dragoi, *op. cit.*, p. 284.

⁴⁶ Mitropolitul Iosif Gheorghian (din botez Ioan Gheorghian) (1829-1909) s-a născut în orașul Botoșani, în familia unui preot. A studiat la Școala de la Biserica „Trei Ierarhi” și la Academia Mihăileană din Iași și a urmat diferite cursuri la Sorbona. La 19 iunie 1865, este numit Episcop al Hușilor, unde a păstorit până la 24 martie 1879, când a fost ales Episcop al Dunării de Jos, cu reședința la Galați. În această calitate, reorganizează viața bisericească din Dobrogea, revenită la România (1878). La 22 noiembrie 1886, a fost ales Mitropolit Primat al României, La 29 martie 1893, Mitropolitul Iosif Gheorghian (1886-1893) este obligat să-și dea demisia, în urma refuzului său de a accepta *Legea clerului mirean și a seminarilor*, propusă de Take Ionescu.

⁴⁷ Manual *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Bucureşti, 1958, p. 528.

⁴⁸ † Nestor Vornicescu, *op. cit.*, p. 8.

HENRI-MATHIAS BERTHELOT (1861-1931) DU CULTE DE L'OFFENSIVE À LA STRATÉGIE GLOBALE

General-maior (r) MIHAIL E. IONESCU *

En utilisant un titre incitant, monsieur Jean-Noël Grandhomme, professeur à l' Université din Strasbourg, nous surprend en proposant une monographie, on pourrait dire exhaustive, du général Henri-Mathias Berthelot. Le livre en question, contenant près de mille pages est dédié à la memoire du colonel Jean Nouzille (1926-2007), un ancien ami et collaborateur de notre institut, depuis le temps du debut de son existence sous la forme du Centre d'Etudes et de Recherche d'Histoire et de Theorie Militaire, durant les années 80 du siecle précédent. Le livre bénéficie d'une préface écrite par Catherine Durandin, un tres connu professeur à l'INALCO et un historien consacré de la Roumanie moderne et contemporaine.

Dans son introduction tellement émouvante pour un roumain, Jean-Noël Grandhomme trace l'itinéraire de ses voyages à travers la Roumanie, en tant qu'enfant durant la periode de debut de Ceausescu, et son initiation spirituelle dans l'histoire moderne et contemporaine du peuple roumain, dans La Grande Guerre de 1914-1918, episode dans lequel il decouvrira le personnage du général, chef de la mission militaire française sur le front de l'est, dans notre pays.

On doit souligner des le debut qu'au moment de l'arrivée de la mission française c'estait une periode très difficile pour les roumains. L'effondrement du front roumain a mis en lumière d'une manière visible la signification du principe du leadership, selon une

ancien expression roumaine – „l'homme le plus apte au moment nécessaire.” Parceque l'entrée en guerre de la Roumanie, quoique prise en considération, a quand même surpris le Grand Quattier General du Kaiser, à Pless. Bien que l'avancée roumaine en Transylvanie fut plutôt timide, hésitante , le réel danger de l'affaiblissement du front de l'Est a poussé le commandement allemand à prendre la mesure extrême d'envoyer contre le nouveau ennemi même l'ancien chef du Grand Etat Major allemand, le général Erich von Falkenhayn, ayant la mission précise de résoudre la situation. Ce qui suivit est bien connu: il utilisa ses troupes et la coopération, efficace quoique a grande distance, avec le vainqueur des serbes, le maréchal Mackensen, et ainsi le nouveau commandant de la Transylvanie a réussi finalement a repousser les troupes roumaines sur la ligne des Carpates, dans les cols des montagnes, au delas de ceux-ci, en leur provoquant la déroute et la retraite vers l'Est.

Dans ces conditions, le commandement allié a agi de façon symetrique, en envoyant sur le front roumain un des plus reputés généraux français, l'adjoint du maréchal Joffre dans la bataille de Marne, celle qui avait changé le sort de la guerre en 1914. C'est aussi significatif pour la gravité de la situation et pour comprendre le rôle du leader sauveur, le fait que le Roi Ferdinand I de la Roumanie avait offert à Berthelot le commandement de l'Armée

* Directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

roumaine. Allors, celui-ci acceptera seulement la rang de conseiller du roi, mais cela n'empêcha pas qu'il devienne dès ce moment le facteur décisif dans la politique militaire roumaine.

Mais permettez moi, avant d'envisager le problème du leadership dans la conduite de la guerre, de passer en revue l'activité riche, prodigieuse de l'auteur et d'insister sur son magnifique ouvrage. Jean-Noël Grandhomme était déjà bien connu pour son importante monographie *Le général Berthelot et l'action de la France en Roumanie méridionale (1916-1918)* publié à Vincennes et ayant reçu le grand prix Nicolae Iorga de l'Academie Roumaine en 2001. On lui doit aussi *La Roumanie dans la Grande Guerre et l'effondrement de l'armée russe*, Paris, 2000 de même que la collaboration au volume collectif *Français et Roumains dans la Grande Guerre*, Ivry-sur-Seine, 2008, à côté de nombrueux études publiées dans des revues françaises et étrangères, parmi lesquels je vais mentionner aussi notre Revue d'Histoire Militaire.

Pour ce qui est de la reconstitution de la vie du général Berthelot, il s'agit d'une activité très détaillée, mais aussi de la redécouverte de l'histoire générale et locale de la France démocratique, de la fin du Second empire jusqu'au milieu de l'entre deux guerres, ayant bien sûr au centre la Première Guerre Mondiale.

Henri-Mathias Berthelot, né en 1861, le fils d'un gendarme de la Vallée de Loire, d'origine rurale, vécu ses premières années dans l'empire libéral. Entré dans l'armée en 1879, il va se faire une carrière au sein de cette „génération de la revanche”. En 1883 il sera diplômé du Saint Cyr, ensuite ce sera l'activité militaire en Algérie et le baptême du feu durant la campagne de Tonkin, pendant la guerre entre la France et la Chine. Il retourne en France pour se trouver en pleine crise boulangiste, ensuite il sera admis au printemps de 1888 à l'Ecole Supérieure de Guerre. Après avoir fini ses études dans l'Ecole Supérieure il sera envoyé dès 1893 à l'Etat Major de la XIIème Division de Reims où il avancera „à l'ombre du général Brugère”.

A cette époque, la France connaît une période de terreur anarchiste, de profondes transformations démocratiques, radicales, de tentatives de changement, telles que l'Affaire Dreyfuss, mais aussi d'euphorie générée par les commencements de l'Entente, suite à l'alliance

conclue avec le Tsar Alexandre le-III-e. Berthelot sera parmi les quelques officiers français ayant eu l'occasion de visiter les Etats Unis d'Amérique, membre d'une haute mission militaire, à l'invitation du président Theodore Roosevelt qui voulait cultiver l'amitié entre les deux républiques et le souvenir, en partie oublié de la collaboration franco-américaine dans la guerre de l'indépendance.

En 1903 il va exercer son premier vrai commandement à la tête du 20e bataillon de chasseurs alpins pedestres à Baccara, la ville du cristal, sur le Meurthe, qui a ce temps là se trouvait près de la frontière avec le Reich, donc “devant l'ennemi héréditaire”. Peu de temps après, la guerre russo-japonaise va introduire, d'une manière autoritaire, dans l'armée française le culte de l'offensive. Allors, Berthelot, colonel en 1911, deviendra un des exponents de cette doctrine. La crise de l'Agadir va provoquer une dispute autour des idées du chef de bataillon de Grandmaison concernant l'importance des troupes professionnelles (troupes de métier) pour l'application de l'offensive. Cela ne va pas rester sans influence sur les conceptions de Berthelot, mais aussi sur le développement de l'aviation militaire à laquelle il prévoyait un grande avenir... à condition qu'elle soit utilisée pour l'offensive! En même temps, il commence à être de plus en plus attaché au généralissime (des 1912) Joffre qu'il avait connu pendant la campagne de Tonkin. Avec son patron, il a effectué en 1913 une visite en Russie, pour participer aux manœuvres de l'armée russe, visite extrêmement importante pour l'harmonisation des conceptions militaires et des plans de guerre des deux alliés. Les opinions françaises sur le potentiel de l'armée russe sont très significatives – 1 300 000 soldats dans l'armée de terre, plus que la Triplice, y compris la Roumanie, 4 000 000 réservistes instruits, 900 000 milices et encore 8 000 000 à l'âge où ils étaient capables de porter des armes. 27 corps d'armée se trouvaient en Europe, cinq et demi en Sibérie, 3 dans le Caucase et 2 dans le Turkestan.

Les impressions, le mémoire de Berthelot *Observation sur l'armée russe* reconnaissent les qualités mais aussi les vulnérabilités de cette force, ce qui ne va pas rester sans importance pour sa future action en Roumanie.

En novembre 1913, choisi par Joffre pour ses hautes qualités intellectuelles, mais aussi pour la ressemblance de leurs caractères (tempéraments), Berthelot deviendra le sous-chef de l'Etat major de l'armée française, et dès le mois de décembre la même année aussi général de brigade. Depuis ce moment là, sa personne sera intimement liée au commandement suprême de l'armée et bientôt de la guerre.

En utilisant de nouveaux documents, le professeur Grandhomme va prouver l'absence des appréhensions françaises concernant l'imminence du déclenchement de la guerre, y compris au plus haut niveau, jusqu'au milieu de la dernière décennie du mois juillet 1914, ce qui de nouveau soulève la question de la responsabilité de la guerre.

Qu'il nous soit permis d'insister sur le second parti du livre – „1914-1916. Des sanglantes illusions au pragmatisme” –, même si, évidemment, la grande expérience du général Berthelot se formera durant ces années de guerre, y compris celle de commandant direct des troupes sur le front (depuis décembre 1914 en Champagne et ensuite à Verdun), une expérience qui le sera tellement utile en Roumanie. Il me semble qu'en lisant ces pages on peut déceler aussi une „sourdine” appliquée aux théories de l'offensive à outrance préchées par le général Grandmaison et par son adepte, Berthelot.

Une nouvelle vision sur les années 1916-1919 est proposée par le professeur Grandhomme, puisque la troisième partie de son livre porte le très significatif titre „La «stratégie périphérique» voie détournée de la victoire”.

L'histoire de la mission Berthelot en Roumanie, qui avait constitué jadis le sujet de la thèse doctorale du professeur Grandhomme, se trouve maintenant enrichie par d'autres sources nouvelles, parmi lesquels le journal et les mémoires inédites du général Pétain. Mais ce qu'il est important à souligner c'est l'affirmation ici, à la place du culte de l'offensive et de la percée – qui avaient relevées leurs limites sinon même l'échec sur le front français – d'une stratégie globale, de l'action par la périphérie moins bien défendue, ainsi donc le centre – la France, la Belgique – pouvant être libéré.

Une discussion complexe concernant le nouveau concept a eu lieu dans les cercles militaires de ce temps là en France et en Grande Bretagne, et la révélation historiographique d'aujourd'hui me semble changer même la re-

constitution et l'évaluation de l'effort de guerre de la Roumanie.

L'analyse de la situation de la Roumanie qui nous est proposée par les facteurs militaires de décision français est certainement intéressante, mais d'une manière surprenante elle omet ici un élément essentiel, la Russie. Lors de la désignation du chef de la mission militaire française on apprend, pour la première fois, la réserve du président du Conseil roumain, Ion I.C. Brătianu, portant sur le choix d'un général „de l'école de Sarrail”, donc d'un général politique.

Ainsi donc, en tenant compte des multiples qualités, diplomatiques et militaires, nécessaires pour faire face sur le terrain, l'ancien commandant du corps 32 d'armée, le général de division Berthelot a été finalement préféré par Joffre.

Afin de reconstituer l'histoire de la mission militaire française en Roumanie, je suis très content de remarquer aussi le recours fait à la seule étude roumaine solide, due au regretté fondateur de notre Institut, le général Eugène Bantea, le magistre de nos premières études d'histoire militaire.

L'itinéraire du général Berthelot et de ses hommes à travers l'Angleterre, la Norvège, la Suède, la Finlande et la Russie est reconstitué dans toutes les détails, la rencontre avec le tsar et les mots de celui-ci: "Dites au roi Ferdinand que je suis derrière lui avec mes armées, toutes mes armées, et que je le soutiendrai jusqu'à mon dernier homme et mon dernier kopeck", sont mémorables, même si contredites bientôt par le général Alexeiev, de facto le général en chef des armées russes.

Allors, je ne vais pas insister sur les événements d'après l'arrivée de la mission militaire française en Roumanie; les faits sont de nos jours, enfin, mieux connus surtout grâce à la thèse doctorale de monsieur le professeur Grandhomme. Ce qu'il faut souligner quand même s'est que le général Berthelot a gagné la sympathie, voire même l'amitié du ministre de la France à Bucarest, le comte Saint-Aulaire, de la reine Marie, de Nicolae Iorga, et, sûrement le plus important, mais aussi le plus difficile, du roi Ferdinand, en ayant le pouvoir de leur insouffler à eux et ensuite à tous, l'espérance dans la victoire, la croyance dans l'offensive.

Allors effectivement le général Berthelot deviendra le chef d'état major du roi, le vrai

commandant de l'armée roumaine. Dès le milieu d'octobre 1916 il fait face à Falkenhayn dans les cols des Carpates et affronte Mackensen sur le Bas Danube et au Dobroudja. Dans les opérations de défense de l'Oltenie, de la Valachie et de la Dobroudja, le général Berthelot eut l'occasion de constater "l'inefficacité russe". Dans la vision de Alexeiev, du commandement russe, déjà communiquée au général français, puisque la défense devait se faire sur la ligne de la rivière Siret, la perte du terrain n'était pas importante "dans leur tradition nationale", ainsi que monsieur Grandhomme conclut. Ainsi donc, en ayant à sa disposition seulement les forces fatiguées et découragées de roumaines le miracle de la Marne ne put pas être répété sur la rivière Arges, ainsi donc le nouveau commandant en chef de toutes les forces ennemis en Roumanie (y compris des forces de Falkenhayn) le maréchal Mackensen fut capable d'entrer le 6 décembre 1916 à Bucarest.

Il faut insister sur la remarque du général Gurko vis à vis de la responsabilité de Berthelot au moment de la retraite vers la Moldavie: "Un Napoléon, aidé d'une douzaine de Moltke n'aurait pas mieux réussi". D'ailleurs, ainsi qu'on apprend de la lecture des documents du SHD, après l'abandon (cession) de la Dobroudja les officiers russes considéraient la ligne du Prut comme étant la plus avantageuse pour la défense, ce qui pourtant signifiait la disparition de la Roumanie.

Le miracle s'est produit finalement grâce au général Berthelot et aux hommes de sa mission: la création en Moldavie au printemps de 1917 d'une nouvelle armée roumaine - monsieur Grandhomme préfère "la restructuration de l'armée roumaine" mais aussi "le propos n'a rien d'exigé".

Les recherches produites suite à un projet scientifique (un „grant“ comme on dit en anglais) gagné par notre institut et consacrées à la question de la réforme dans l'armée roumaine, ont mis en évidence clairement le fait que, après quelques mois, à l'aide du général, des officiers et de tous les militaires français, il fut possible de créer une vraie armée de guerre, bien sûr, selon le modèle français, performant, en ayant à sa disposition des armements souvent renouvelés, même s'il arrivait avec un certain retard de France.

Une des tâches fondamentales accomplies par le général Berthelot, en parfait accord avec

le comte Saint-Aulaire, fut celle de choisir les cadres de commande. Sa mission a eu même plus de succès qu'en France, où l'élimination des „généraux politiques“ avait rencontré des obstacles sérieux, l'exemple le plus grave étant le très long maintien du général Sarrail.

Le second miracle - mais ne fut-il pas, le peuple roumain, un vrai miracle?, selon le professeur George Brătianu - le second miracle a été la campagne militaire de l'année 1917.

Des nouveaux documents en provenance du SHD montrent les grandes difficultés dans la réalisation de ces miracles dues en partie au défaillances roumaines, mais, dans une perspective plus large, à la situation interne et à la crise du commandement suprême russe, encore impossible à connaître exactement à cause de l'inaccessibilité des archives primaires de Moscou.

Ce qui suivit est bien connu. La chute de la Russie, la paix demandée par les nouveaux maîtres du Kremlin, les bolcheviques, et son effet similaire sur la Roumanie, en dépit des efforts désespérés du général Berthelot.

De nouveau nommé commandant sur le front français, il a eu la chance de revenir en Roumanie pour reprendre ici la guerre et pour repousser le maréchal Mackensen et ses forces. Le cycle du leadership s'arrête ainsi à la fin de l'année 1918. La continuation de la seconde mission du général Berthelot en Roumanie a eu du succès spécialement pour le peuple roumain à cause de l'accomplissement de l'unification nationale. Avec le ministre de la France à Bucarest, le comte Saint-Aulaire, le général Berthelot s'averrait être, ainsi que le général Gurko l'avait dit, "plus Roumain que les Roumains".

En effet, le général Berthelot et sa mission ont réussi à éléver aux plus hautes niveaux pas l'amitié mais bien la fraternité franco-roumaine, un capital qui devait être bien gardé. C'est donc le mérite de monsieur Grandhomme, lui-même un militant de cette lien de fraternité, de nous avoir rappelé ce précieux héritage par son merveilleux livre.

Une petite mention: les mémoires du général Berthelot, utilisées ensuite par Glenn Torey, j'ai eu l'occasion de les connaître dès l'année 1984, à l'occasion de mon voyage aux Etats Unis d'Amérique et de les utiliser déjà dans le traité *L'Histoire militaire du peuple roumain*.

ION I.C. BRĂTIANU ȘI REINTRAREA ROMÂNIEI ÎN RĂZBOI ÎN TOAMNA ANULUI 1918

MARIA GEORGESCU *

Abstract

An emblematic figure of the Romanian political elite, Ion I.C. Brătianu (1864-1927) dominated the political stage, taking into his hands Romania's destiny during critical and defining moments. During the difficult years of the First World War, he led the country with conviction, assuming the consequences of his actions. Among these decisions, Romania's reentry into the war, in 1918, had tremendous consequences for the country.

Keywords: Ion I.C. Brătianu, First World War, Romania, Entente

Figură emblematică a elitei politice românești, Ion I.C. Brătianu (1864-1927) a dominat scena politică, asumându-și responsabilitatea gestionării destinelor României în momente critice, definitorii, ce i-au marcat evoluția istorică. În anii grei ai participării armatei române la Primul Război Mondial a fost la cărma țării, asumându-și cu convingere și responsabilitate deciziile cu toate consecințele bune sau rele. A diriguit din umbră soarta țării și după părăsirea puterii în ianuarie 1918, implicându-se cu aceeași forță și dăruire pentru reintrarea în luptă a armatei române alături de Antanta, mai ales în situația extrem de dificilă a României datorată condițiilor oneroase ale păcii de la București (24 aprilie/7 mai 1918) impuse de Puterile Centrale. În acest scop liderul liberal a întreprins o serie de acțiuni pe plan extern, dar și în țară, susținut de regele Ferdinand și de regina Maria, dar și de colaboratori de nădejde, dintre care cei doi cununați prințul Barbu Știrbei și colonelul Radu R. Rosetti.

Printre cele mai importante și eficiente acțiuni demarate de Brătianu a fost misiunea în Occident a colonelului Radu R. Rosetti, trimis să ia contact cu o serie de personalități ale vieții publice pentru a informa corect despre situația României aflate sub incidență păcii cu Puterile Centrale și a asigura pe Aliați că trupele române vor reîntra în luptă o dată ce împrejurările o vor permite¹. În acest sens Ion I.C. Brătianu a trimis o serie de instrucțiuni², notate sub dictare de colonelul Rosetti, ce trebuiau înmânate lui Victor Antonescu, membru marcant al Partidului Național Liberal, care îndeplinise funcția de ministru plenipotentiar la Paris (10 octombrie 1917-25 martie 1918), dar fusese înlocuit de guvernul Marghiloman. Victor Antonescu urma să fie considerat în continuare reprezentant real al României la Paris, în conformitate cu acordul Regelui pe care Ion I.C. Brătianu îl obținuse. Ca urmare, Victor Antonescu era însărcinat „a vorbi în numele Regelui care e obligat a avea o atitudine oficială care

* Profesor univ., Universitatea din Pitești.

nu corespunde nici sentimentelor, nici urărilor sale”, iar acest fapt trebuia să fie făcut cunoscut la Paris.

După o prezentare a situației interne, instrucțiunile lui Brătianu precizau că foștii reprezentanți ai României, precum Victor Antonescu, dr. C. Angelescu, George Danielopol, Ludovic Mrazek, ale căror misiuni au fost retrase în noua situație a țării, „trebuie de fapt să reprezinte pe lângă Aliați interesele permanente ale statului român” și „să joace, în capitalele occidentale, rolul pe care l-au avut exilații români de la 48 până la 56, în secolul trecut”. În acest scop, aveau sarcina să lămurească situația țării și să organizeze propaganda astfel ca la Congresul de pace România să nu rămână izolată. Erau dezvoltate detaliile acestei propagande și subliniată importanța explicării în Vest a condițiilor deosebit de înnobitoare ale păcii de la București, analizată în trăsăturile ei generale.

„În ce privește sufletul României adevărat”, instrucțiunile lui Brătianu subliniau că „atitudinea ei până la pacea generală va fi ca și cea de până acum: 1) Își păstrează neclintită încrederea în victoria Aliaților și a drepturilor civilizate. 2) Va menține neștirbite simțămintele față de Aliați, nesolidarizându-i cu toate suferințele ce ne-au venit din partea rușilor aliați. 3) Va suferi, dar va lupta în ascuns și prin toate mijloacele, pentru ca în ziua liberării teritoriului, să înlăture în ceea ce o privește toate mijloacele de încătușare pe care i le impune astăzi vrăjmașul. Va avea desigur timpuri foarte grele de trecut, nu numai din punct de vedere moral, dar și material, prin ocuparea care de fapt se prelungeste și prin foamea ce se vedește în cursul acestui an de secete și în urma jafurilor germane. Dar pentru întreținerea acestei rezistențe ne trebuie un singur lucru: nădejdea asigurată că Aliații înțeleg situația grea prin care trecem și că avem întreaga lor simpatie și încredere, că vom avea și că avem deja tot ajutorul lor pentru a repara rănilor și a culege roadele jertelor noastre”.

Aceste instrucțiuni ale lui Brătianu către Victor Antonescu, copiate de colonelul Rosetti cu o penită topografică pe o hârtie de 15/25 cm, precum și o scrisoare a reginei Maria către

vărul său, regele George al V-lea al Marii Britanii, au fost ascunse în partea metalică a bretelelor ofițerului mesager și au ajuns cu bine în mâna destinatarilor.

Periplul diplomatic semioficial al colonelului Rosetti la Paris și Londra din însărcinarea lui Brătianu avea scopul de a pregăti reintrarea României în război și s-a derulat cu succes în perioada iunie-august 1918³. Prima destinație a fost Ambasada Franței de la Berna, unde a solicitat pe ambasador - un „cunoscut de-al lui Brătianu” – să intervină pentru publicarea raportului Comisiei elvețiene ce constatașe răul tratament al prizonierilor români în lagărele din Bulgaria. A urmat Parisul, unde a transmis lui Victor Antonescu instrucțiunile lui Brătianu. În capitala Franței a reușit să ia contact cu o serie de personalități ale vieții publice precum: matematicianul Paul Painlevé, ministru de război (martie-noiembrie 1917) și prim-ministru (septembrie-noiembrie-1917) care s-a interesat de soarta României și s-a declarat pentru un atac decisiv prin Balcani; Auguste Gauvain, redactor pentru politica externă la „Journal des Débats” și cunoșător al problemelor din Europa de Sud-Est; C. B. Thomson, șef al Biroului Operațiilor la Secția engleză a Consiliului Interaliat de la Versailles. În timp ce Gauvain se arăta favorabil revendicărilor noastre față de Austro-Ungaria, dar era rezervat în privința lunării Banatului întreg și a reluării Cadrilaterului, Thomson socotea că chestiunea granițelor va fi hotărâtă de oameni politici și de experti. De aceea l-a sfătuit pe Rosetti să intre în contact cu experți de la Ministerul Propagandei de la Londra (Crewe House). Totodată, Thomson i-a făcut cunoștință cu generalul sir Hereward Wake, șeful Secției Informații, cu care a avut o lungă convorbire privind potențialul armatei române în cazul în care ar reintra în acțiune și caracteristicile teatrului de operații din Balcani. Atât Gauvain cât și Thomson considerau că „părăsiți și chiar atacați cum am fost de ruși, nu puteam decât să primim pacea impusă de adversar”⁴.

La Londra, acțiunea colonelului Rosetti s-a derulat „conform indicațiilor lui Ion I.C. Brătianu”. Ea a constat: „în a arăta că deși nevoită să facă pace, România și suveranii săi erau din

inimă cu Aliataii și vor reîntra în acțiune îndată ce ar fi cu puțință; în a arăta liniile mari ale Tratatului de la București și a destăinui cele spuse de delegatul german Kriegge lui P. Misir și anume că condițiunile tratatului aceluia ce le socoteam, noi români, ca fiind prea grele, nu erau nimic pe lângă cele ce se pregăteau pentru Aliatai⁵.

Colonelul Radu R. Rosetti a fost primit în audiență de regele George al V-lea căruia i-a remis acreditivul reginei Maria. Suveranul britanic i-a declarat simpatia pentru România și pentru cauza ei și a sfătuit ca președintele SUA Woodrow Wilson să fie convins de temeinicia cauzei românești, „căci el va fi factorul hotărâtor la încheierea păcii”. De asemenea, a fost bine primit și de ministrul afacerilor străine, lord Arthur Balfour, cu care a discutat despre derularea războiului, acesta arătându-se interesat de părerile diplomatului german Kriegge și i-a confirmat rămânerea la post în România a ministrului sir George Barclay, ceea ce își dorea Brătianu. În aceeași zi a avut o întrevedere la War Office cu lordul Alfred Milner, ministru de război. „Acesta a fost cu totul categoric în afirmațiunile sale, spunându-mi – scria Rosetti - să asigur pe Ion I.C. Brătianu că războiul va fi dus până la sfârșit și că nu va fi încetat până ce România nu va fi reîntregită și idealurile sale realizate”⁶.

La Foreign Office s-a întâlnit pe rând cu câțiva oficiali sir Ronald Graham, sir George Clarke și lord Hardinge, care și-au exprimat părerea de rău pentru situația României și simpatiile lor pentru ea. Ulterior s-a văzut de mai multe ori cu sir William Tyrell, șef la Political Intelligence Department și a luat masa cu A.W.A. Leeper, șeful Secției române a Foreign Office-ului.

S-a regăsit la Londra și cu Griffiths Evans, membru al Misiunii militare engleze în România, cu care se cunoștea din țară, plănuind împreună organizarea unor conferințe despre România.

Conform sfatului lui Thomson a avut diverse întrevederi la War Office, Secția Informații, unde a lăsat un memoriu despre armata română, iar la cererea lui Leeper a alcătuit memorii asupra unor părți ale tratatului de la București

pe care le-a făcut să circule în sferele guvernamentale; a trimis copii și doctorului Ioan Cantacuzino la Paris, pe care Brătianu îl nominalizase alături de Victor Antonescu să conducă acțiunea de propagandă în Franța.

O foarte lungă întrevedere a avut la Ministerul Propagandei cu redactorul șef al ziarului „The Times”, H. Wickham Steed, cu publicistul Seton Watson (Scotus Viator), cu colonelul Baker și cu diplomatul român George Moroianu, atașat al Ministerului englez de Externe pentru problemele românilor mai ales din teritoriile aflate în monarhia bicefală. Rezumând situația cauzei române în Anglia, Wickham Steed a conchis că „cercurile diriguitoare și masa populației sunt favorabile României”, iar „poporul englez se simte răspunzător de nenorocirile României și va ține angajamentele luate. Tratatele se vor executa cu mici modificări”

Reîntors la Paris (25 august 1918 st. n.), colonelul Rosetti a urmărit în continuare obiectivele misiunii incredințate de Brătianu. Pentru aceasta, în septembrie 1918, a demisionat din armata română pentru a se înrola în armata franceză, fiind încadrat inițial la statul major al Armatei 5, comandanță de generalul Henri Mathias Berthelot, fostul șef al Misiunii militare franceze (cu care colaborase la Marele Cartier General român în 1916 și de care era legat printr-o sinceră prietenie ce va dăinui în timp). Din octombrie 1918, colonelul Rosetti a făcut parte din Armata Aliată de Dunăre, sub ordinele aceluiași general Berthelot, cu care s-a deplasat la Salonic. Armata de Dunăre fusese constituită de Aliati cu intenția de a fi introdusă în acțiune spre a realiza jonctiunea cu trupele române la momentul oportun. Colonelul Rosetti a servit ca ofițer de legătură între Comandamentul militar francez și factorii politico-militari de răspundere de la Iași, care pregăteau reîntrarea în luptă a armatei române împotriva Puterilor Centrale și care aveau nevoie de informații sigure și de la sursă.

Legătura cu Ion I. C. Brătianu s-a realizat în condiții dificile, colonelul Rosetti reușind cu greu să-i transmită informații. Abia la 2/15 octombrie 1918, a prins „o ocazie unică” spre a-i face lui Brătianu „o dare de seamă asupra însărcinărilor ce mi-ai dat și a situației atât ge-

nerală și militară, cât mai ales a cauzei române în țările Înțelegerii⁷ și a-i comunica că trebuie să treacă la acțiune⁷. Ocazia se datora aventuroasei misiuni a lui Victor Antonescu, cu avionul la Iași, la cererea lui George Clemenceau care voia să ia contact direct cu Brătianu. Primul-ministrul Franței solicita pe liderul liberal să urgenteze reintrarea României în război, ceea ce reprezenta și dorința regelui și a taberei antantiste conduse de Brătianu în secret și cu tenacitatea ce îl caracteriza. Cu acest prilej și la solicitarea lui Berthelot, colonelul Rosetti a mai transmis prin Victor Antonescu mesaje reginei Maria și lui Barbu Știrbei, ambii implicați alături de Brătianu în acțiunea de revenire a României alături de Alianță⁸.

„Am văzut toate persoanele pe care m-ai însărcinat să le văd, toate mi-au dat asigurări formale pentru cauza noastră și m-au însărcinat să te salută în numele lor”, scria colonelul Rosetti lui Brătianu. Totodată, îi prezenta un amplu raport atât despre situația generală, subliniind că popoarele și guvernele Înțelegerii (mai puțin Italia) vor continua războiul până vor zdobi Germania și erau „bine dispuse față de România”, precum și despre situația țării și a cauzei române (în America necunoscută, în Anglia excelentă, în Franța la fel, „de unde ni se va da tot ajutorul” spre „a înfăptui **noi** Marea Unire”, Italia în schimb „ne dă vorbe bune, dar nu ne susține”); în privința lui Brătianu, acesta era văzut bine, „ca întruchipând aspirațiile noastre”⁹.

Pentru a-l ține la curent pe Brătianu cu situația frontului din Balcani și a se putea organiza în bune condiții reintrarea armatei române în luptă, colonelul Rosetti a întocmit ulterior o serie de rapoarte și note despre diferite probleme (legate de Dobrogea, de viitoarea conferință de pace, de reorganizări politico-administrative și militare interne, de necesitatea unor misiuni la Washington, la Sofia sau la Marele Cartier General sărb ș.a.). Aceste informații erau transmise prin diverse canale; unele - direct prin locotenentul Robert de Flers, scriitor și diplomat francez, corespondent de presă în România în anii 1917-1918; altele - indirect, trimise fie lui Barbu Știrbei, la care ajungeau prin Robert de Flers sau prin Griffiths Evans,

fie lui Saint-Aulaire, cu specificarea: „colonelul Rosetti vă roagă să transmită ceea ce urmează lui Brătianu”, iar uneori și reginei¹⁰.

Între timp în țară, Brătianu începuse să acționeze deja cu destulă promptitudine. Fostul președinte al Consiliului de Miniștri se buzia pe derularea ostilităților și pe apropierea Armatei de Orient pentru a reintra în război. Această intervenție repunea în vigoare angajamentele luate cu Alianții, iar pacea de la București rămânea fără valoare. La 24 septembrie/7 octombrie 1918 a avut loc o întâlnire discretă între Brătianu și miniștrii aliați. Germanii constatau deja că Brătianu redevinea „omul zilei”, curtat de Antanta¹¹.

Marele Stat Major definitivase încă din septembrie 1918 un proiect de operație pentru reintrarea în război. Brătianu a luat legătura în mare taină cu generalul Constantin Prezan, fostul șef al Marelui Cartier General român în anii războiului, care se retrăsese la moșia sa de la Schinetea, județul Roman, după pensionarea din aprilie 1918, solicitându-i colaborarea. Tot în mare secret, Brătianu a adus în preajma șilor dintr-o garnizoană îndepărtată și pe Ion Antonescu, „spre nemulțumirea lui Marghiloman care nu pricepea nimic”. Se refăcea astfel tandemul ce a funcționat în anii 1916-1918 în Marele Cartier General. Cei doi au prezentat la 9/22 octombrie 1918, un memoriu regelui Ferdinand, în care analizau posibilitățile de mobilizare a armatei pentru reintrarea României în război¹².

La 16/29 octombrie 1918, Brătianu a trimis un mesaj către Clemenceau, încredințat lui Robert de Flers, plecat de la Iași în misiune pe frontul din Balcani, cu avionul pilotat de același Noël care-l adusese și pe Victor Antonescu la Iași. În scrisoare, Brătianu sublinia „legăturile indisolubile” ce uneau din nou România de „cauza nobilă” a cărui „mare reprezentant” era președintele Consiliului de Miniștri francez, fiind convins că realizarea celor mai „dragi aspirații” ale poporului român era aproape. Regele adăuga și el salutările sale. În același sens, Ferdinand I telegrafiase și președintelui Franței Raymond Poincaré¹³.

Prăbușirea frontului balcanic și prezența trupelor aliate la Dunăre reprezentau premi-

se pentru grabnica intrare a armatei române în acțiune. Acest lucru era cerut cu insistență și de generalul Berthelot, care prin Robert de Flers, reîntors după multe peripeții cu avionul la Iași, arăta necesitatea de a se trece urgent la acțiune. Demersuri similare făceau și miniștrii aliați de la Iași.

La 24 octombrie/6 noiembrie 1918, regele a cerut demisia guvernului Marghiloman, care a fost înlocuit cu unul condus de generalul Constantin Coandă. „Succesiunea lui fusese din vreme rânduită” de liderul liberal. Deși „logica și dreptatea cereau să vie Brătianu”, după cum nota I.G. Duca - nu era totuși recomandabil ca acesta să apară în prim planul vieții politice deoarece era pus sub acuzare împreună cu guvernul său.

Guvernul Coandă a fost un guvern de tranziție „la discreția absolută a lui Brătianu”, ale cărui indicații au fost urmate de noul prim-ministru cu strictețe. Printre primele măsuri a fost anularea actelor și măsurilor luate de guvernul Marghiloman, dar cea mai urgentă sarcină era decretarea mobilizării și reintarea în război, mai ales că acesta se apropia de sfârșit, iar România trebuia să se afle în tabăra aliaților săi¹⁴.

La 26 octombrie/8 noiembrie 1918 de la Târnovo, colonelul Rosetti transmitea la Iași, prin TSF, lui Saint-Aulaire, că armata aliată va trece Dunărea în acea noapte, iar chemarea la arme a românilor era lansată. Regina și Brătianu trebuiau anunțați. Mesajul era: „În interesul suprem al cauzei românești și pentru a ușura mișcarea trupelor aliate, este absolut necesar ca România să schimbe guvernul [ceea ce deja se făcuse], să mobilizeze imediat armata și să lanseze chemare la revoltă a populației din Muntenia. Gloria României și a dinastiei depinde de rapiditatea cu care se ia această decizie!”¹⁵

Într-adevăr la 26 octombrie /8 noiembrie 1918, primele elemente ale armatei de Dunăre ajunseseră la marele fluviu, pregătindu-se să treacă la nord de el. În aceeași zi, la Iași, a avut loc o întâlnire la care au participat Ion I. C. Brătianu, generalul Constantin Coandă, contele de Saint-Aulaire, generalul Pierre Henry Lafont, atașatul militar francez, generalul Con-

stantin Prezan, Nicolae Mișu, fostul ministru la Londra, locotenent-colonelul Ion Antonescu. Tema discuțiilor lungi și contradictorii a fost reintarea României în război. Francezii stăruiau pentru o grabnică reintare în acțiune, aducând drept argument iminența semnării armistițiului. În schimb, generalul Prezan a arătat greutățile foarte mari ce stăteau în fața mobilizării. În pofida intervenției lui Prezan, regele Ferdinand și Brătianu au luat decizia ca România să reentre în acțiune, pregătindu-se documentele în acest sens¹⁶.

Astfel, la 27 noiembrie/9 noiembrie 1918, guvernul român a adresat trupelor de ocupație din România un ultimatum, cerându-le ca în 24 ore să părăsească teritoriul României. Prin Înalțul decret nr. 3179 din 27 octombrie /9 noiembrie 1918 s-a hotărât mobilizarea armatei române.

La 28 noiembrie/10 noiembrie 1918, guvernul român a remis reprezentanților Antantei la Iași un memoriu privind sacrificiile de război ale României și reluarea colaborării cu aliații¹⁷. În noaptea de 28/29 noiembrie/10/11 noiembrie 1918, armata română a reînceput operațiile militare împotriva Puterilor Centrale. Armistițiul de la Compiègne (11 noiembrie 1918) între puterile Antantei și Germania, găsea România alături de Aliați.

Obiectivele lui Brătianu nu s-au oprit aici, mai erau necesare: „realizarea întregirii neamului; validarea convențiilor din august 1916; interesul european, în general, și al Angliei și Franței, în special, ca la gurile Dunării să existe un stat destul de puternic spre a asigura ordinea și pacea”¹⁸, interese naționale în slujba căror s-a angajat în continuare întreaga conducere politică și militară a țării, susținută de întregul popor.

Ion I. C. Brătianu a fost un om politic și de stat pregătit și motivat să conducă țara cu demnitate și curaj, având toate calitățile native cultivate în acest sens de nu mai puțin celebrul său tată, Ion C. Brătianu (1821-1891), de la care a moștenit harul politic și diplomatic. Rafinat prin cultură și exercițiu politic, a analizat și prognozat cu realism și cumpătare situația imediată și de perspectivă a societății

românești în contextul geopolitic al vremii. În mediile politice și militare din Franța și Marea Britanie: „Aproape toată lumea e unanimă în a recunoaște că e cel mai capabil și chiar singurul nostru om de stat, dar nu toți au încredere în sistemul său de guvernare și mai ales în oamenii de care se înconjura”¹⁹ – nota colonelul Rosetti.

Orgolios și ambicioz, introvertit și arrogант, inflexibil și autoritar, acest „rege neîncoronat al României” a fost iubit, invidiat și urât în egală măsură, atât de contemporani, cât și de urmașii săi. Cu calități și defecte, meritele sale sunt incontestabile în construcția României contemporane.

¹ Vezi pe larg, General Radu R. Rosetti, *Mărturisiri (1914-1919)*, Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Maria Georgescu, Editura Modelism, București, 1997, p. 233-235.

² *Ibidem*, p. 238-241 (Instrucțiunile dictate de Brătianu sunt reproduse în întregime).

³ *Ibidem*, p. 242-262.

⁴ *Ibidem*, p. 245.

⁵ *Ibidem*, p. 246.

⁶ *Ibidem*, p. 247.

⁷ General Radu R. Rosetti, *op. cit.*, p. 267-269; Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Ma-

nuscrise, Arhiva General Radu R. Rosetti, IV, varia 10, supliment, f. 6-7.

⁸ I.G. Duca, *Memorii*, vol. 4, *Războiul partea a II-a (1917-1918)*, Editura Machiavelli, București, p. 164; General Radu R. Rosetti, *op. cit.*, p. 266.

⁹ General Radu R. Rosetti, *op. cit.*, p. 267-268; Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Manuscrise, Arhiva General Radu R. Rosetti, IV, varia 10, supliment, f. 6-7.

¹⁰ Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Manuscrise, Arhiva General Radu R. Rosetti, IV, varia 10, f. 10-19; 29-30; supliment f. 5-9.

¹¹ Jean-Noël Grandhomme, *Le Général Berthelot et l'action de la France en Roumanie et en Russie Méridionale (1916-1918)*, Chateau de Vincennes, 1999, p. 846.

¹² Petre Otu, *Mareșalul Constantin Prezan. Vocea datoriei*, Editura Militară, București, p. 250; I.G. Duca, *op. cit.*, vol 4, p. 165.

¹³ Jean-Noël Grandhomme, *op. cit.*, p. 850.

¹⁴ I.G. Duca, *op. cit.*, vol 4, p. 170.

¹⁵ Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de Manuscrise, Arhiva General Radu R. Rosetti, IV, varia 10, f. 19.

¹⁶ Petre Otu, *op. cit.*, p. 253.

¹⁷ Desăvârșirea unității național statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională. 1918. *Documente interne și externe, august 1918-iunie 1919*, vol. III, Editura Științifică și Enciclopedică, București, p. 50.

¹⁸ General Radu R. Rosetti, *op. cit.*, p. 294.

¹⁹ *Ibidem*, p. 260.

CONSIDERAȚII JURIDICE PRIVIND PARTICIPAREA FORȚELOR ARMATE ROMÂNE LA MISIUNI ÎNTERNAȚIONALE

Lt. col. Dr. IULIANA-SIMONA ȚUȚUIANU *

Abstract

Romania, as a North Atlantic Treaty Organization and the European Union member, has increased its international participation in preventing and solving crisis and conflicts and in fighting against international terrorism. This Paper tackles some relevant legal issues related to the Romanian armed forces' participation in missions outside the national territory.

Keywords: multinational operations; Romanian military doctrine; use of force; collective defense; military counseling

Misiunile ce revin armatei în statul de drept au o serie de fundamente de natură socială, psihosocială or juridică. Dacă determinările sociale și cele psihosociale reflectă cultura națională a statului respectiv, fundamentele juridice implică, într-o analiză temeinică, aspectele referitoare la necesitatea socială a existenței armatei, utilizarea adecvată a forței în caz de agresiune armată și participarea cu trupe la misiuni în afara granițelor naționale.

Fundamentul juridic al existenței armatei – ca instituție a statului cu misiuni specifice în domeniile securității naționale și apărării – este reprezentat de prevederile Constituției statului român referitoare la armată și la obligația cetățenilor de a-și apăra, la nevoie, țara. Caracterul legitim și legal al utilizării forței în îndeplinirea misiunilor armatei este probat, înainte de toate, prin textul Constituției.

Armata este instituția statului abilită prin lege să întrebuițeze forța pentru a-și înfăptui

rolul de garant al suveranității naționale. Misiunile sale au, deci, acoperirea juridică necesară și suficientă. În afara prevederilor constituționale, activitățile armatei sunt reglementate prin acte normative - legi organice, hotărâri de guvern, ordine ale ministrului apărării naționale, regulamente militare, dispoziții ale șefului Statului Major General, instrucțiuni – care explicitează și detaliază prevederile constituționale.

Baza legală a participării unor structuri ale Armatei României la misiuni în afara frontierelor naționale este desemnată de legile speciale adoptate de Parlamentul țării, cât și de tratatele și convențiile internaționale la care România este parte.

Astfel, Legea 121/2011 privind participarea forțelor armate la misiuni și operații în afara teritoriului statului român conține 29 articole care reglementează condițiile în care forțele armate ale României participă la misiuni și

* Cercetător științific, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

operații în afara teritoriului statului român. În articolul 2, se precizează faptul că „misiunile și operațiile la care participă forțele armate în afara teritoriului statului român sunt: a) de apărare colectivă în cadrul Organizației Tratatului Atlanticului de Nord sau de asigurare a securității statelor membre ale Uniunii Europene; b) de răspuns la crize; c) de pace; d) de asistență umanitară”.¹ Aceste misiuni și operații pot fi desfășurate sub mandatul Organizației Națiunilor Unite sau al Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa, sub conducerea Organizației Tratatului Atlanticului de Nord sau a Uniunii Europene, în cadrul unor coaliții, precum și la solicitarea statului afectat.

Capitolul III al aceleiași legi detaliază procedura de încheiere a înțelegерilor tehnice (cuprindând elementele de detaliu privind participarea forțelor armate la misiuni și operații în cadrul unor forțe internaționale sau în cadrul unor unități ale altor state) și modul în care se realizează transferul de autoritate (acțiunea prin care România predă controlul, la nivel operațional și/sau tactic, al forțelor sale participante într-o anumită misiune sau operație comandantului/comandamentului care conduce misiunea sau operația respectivă).

Dimensiunea extinsă a apărării naționale permite internaționalizarea acestea și, implicit, migrarea spre unele formule colective, comune, de asociere. Alianțele, coalițiile și parteneriatele militare sunt entități menite să gestioneze domeniul securității internaționale în fața unor provocări diverse, de la lipsa unor capabilități militare corespunzătoare la nivelul multor țări aliate, la dezbaterea privind asumarea „corectă” a riscurilor de securitate și a sarcinilor aferente.

Constituția României stabilește și reglementează rolul armatei, asigurând, din punctul nostru de vedere, și cadrul legal suprem pentru apărarea colectivă: „Armata este subordonată exclusiv voinei poporului, pentru garantarea suveranității, a independenței și a unității statului, a integrității teritoriale a țării și a democrației constituționale. În condițiile legii și ale tratatelor internaționale la care România este parte, armata contribuie la apărarea colectivă în sistemele de alianță militară, participă la acțiuni privind menținerea sau restabilirea păcii”.²

Apărărarea națională, atribut al statului român, a devenit indisolubil legată de apărarea colectivă, dat fiind statutul de membru al NATO și obligațiile asumate față de aliați. De menționat faptul că apărarea colectivă nu substituează apărarea națională, nu diminuează și nu diluează în niciun fel responsabilitățile statului de drept ci, dimpotrivă, le consolidează într-o dimensiune post-Westphalică a suveranităților naționale interdependente. Noile realități geopolitice demonstrează faptul că nu există și nu poate exista apărare națională în afara angajamentelor colective, în afara unor responsabilități internaționale.

Carta ONU susține și încurajează „*dreptul inherent de autoapărare individuală sau colectivă în cazul când se produce un atac armat împotriva unui stat membru al Națiunilor Unite*”.³ În prezent, centrul de greutate al apărării colective - definită minuțios în documentele NATO și în cele ale Uniunii Europene (respectiv, apărarea comună) - se mută treptat în zona securității colective, vizate fiind, în mod priorită, strategiile de distrugere a centrelor generatoare de terorism, de crize și conflicte, precum și strategiile de descurajare a înarmării și agresiunii armate.

Experiența dobândită de Armata României în acțiunile multinaționale desfășurate în ultimii ani scoate în evidență un spectru larg de misiuni pe care aceasta poate să le îndeplinească. Misiunile din teatrele de operări din Balcanii de Vest, Irak și Afganistan constituie dovezi de netăgăduit ale angajamentului plenar al țării noastre la eforturile comunității internaționale pentru combaterea noilor amenințări la adresa securității. Armata noastră participă la toate misiunile specifice acțiunilor militare post-conflict, pentru refacerea unor structuri și infrastructuri, pentru stabilizarea unor zone și pentru reconstrucția unor capabilități guvernamentale, centrale și regionale. O gamă extinsă de misiuni care apropie foarte mult conceptele de apărare națională, apărare colectivă, securitate comună, securitate cooperativă, etc. Rolul Alianței Nord-Atlantice și cel al UE, în acest proces de asigurare a securității, stabilității și apărării spațiului european și euro-atlantic se accentuează, dar nu împotriva entităților statale, ci în folosul acestora.

Apărarea națională și apărarea colectivă, două concepe care marchează două epoci istorice – cea a realizării și consolidării statelor de drept și cea a globalizării, care solidarizează statele de drept – sunt, în același timp, complementare, interdependente și pe deplin justificate. În acest context, gama misiunilor ce revin Armatei României își largeste spectrul, se modernizează și se adaptează permanent deciziilor politice ale statului. Rezultanta acestui proces o constituie transformarea Armatei în vederea asigurării “credibilității apărării teritoriului național, îndeplinirii angajamentelor asumate în cadrul apărării colective și participării la misiuni internaționale, în conformitate cu prioritățile și cerințele politicii externe și de securitate”⁴.

Conducerea politică a operațiilor militare multinaționale este cea care impune, prin mandatul încredințat forței militare, realizarea obiectivelor și în același timp direcționează operațiile militare multinaționale de la nivel strategic la nivel tactic. Există trei opțiuni pentru comanda și controlul unei forțe multinaționale: *comanda paralelă*, atunci când națiunile își păstrează controlul asupra forțelor dislocate; *comanda națiunii conducătoare*, națiunea care furnizează majoritatea forțelor și resurselor desemnează, de obicei, comandantul forțelor coaliei; și *optiunea de alianță regională*, caz în care comanda și controlul depind de voința și abilitatea națiunilor dintr-o zonă de a realiza un efort de coalitie (în acest ultim caz aranjamentele sunt cel mai adesea condiționate de poziția de lider regional a unui stat și de influența exercitată de acesta).

Doctrina militară românească consideră comanda și controlul drept părți componente ale managementului militar și elemente de bază ale artei și științei militare. În practică, aceste funcții reprezintă o entitate, întrucât comandanțul nu poate comanda efectiv fără control și nu poate exercita controlul fără comandă. Forțele militare, indiferent la ce nivel ne raportăm (tactic, operativ sau strategic) sunt conduse de comandanți. „*Comandanțul este acel militar căruia i s-a conferit autoritatea de a conduce, coordona și controla o structură militară. În această calitate, el își exercită autoritatea în scopul planificării, organizării, conducerii și controlului eforturilor subordonaților și al utilizării resurselor umane, materiale, financiare,*

informaționale alocate pentru atingerea obiectivelor militare stabilită”⁵. Dar, este comandanțul un lider? Termenii sunt sinonimi sau diferă prin conținut? În numeroase analize și studii referitoare la o posibilă distincție între termeni, se consideră că un comandanță incumbă și calitatea de lider, dar liderul nu este în mod obligatoriu și comandanță.

Leadershipul are un rol important la toate eșaloanele, are la bază autoritatea conferită de lege, ilustrând valoarea deosebită pe care societatea o acordă primordialității dreptului. Această primordialitate face ca legea să fie mijlocul prin care ordinea socială este stabilită și în virtutea căreia liderii militari trebuie: să cunoască, să respecte și să aplique legea; să instruiască ceilalți membri ai forței militare cu privire la obligațiile ce le revin în virtutea legii; să promoveze dreptul în calitatea lui de importantă valoare socială; să acționeze în vederea menținerii disciplinei și să vegheze la respectarea legii în entitatea militară pe care o conduc. Darea și executarea ordinelor este parte componentă și strict necesară în exercitarea actului de comandă și a autorității, pentru că ordinul este mijlocul prin care se duce la îndeplinire o sarcină sau o misiune. Este imperios necesar ca raportul dintre cel care transmite ordinul și cel care-l primește să fie astfel reglementat încât să se evite confuziile, mai ales în condițiile îndeplinirii unei misiuni în cadrul operațiilor militare multinaționale.

Aspectele de ordin juridic joacă un rol esențial în procesul de luare a deciziei și pe parcursul derulării unei operații militare multinaționale. Legitimitatea acesteia din urmă are la bază legislația internațională și este fundamentalul înțelegerei clare a bazelor legale ale operației la toate nivelurile de participare cu forțe ale națiunilor contributoare. Legislația internațională include posibilitățile și limitările operației în ansamblu, precum și aspectele referitoare la neutralitate, utilizarea armelor, identificare tițelor, crimele de război, auto-apărarea, respectarea mediului înconjurător, etc. În acest sens, Statul Major General al Armatei Române urmărește ca tot spectrul operațiilor militare multinaționale să se desfășoare sub controlul actelor normative internaționale și legilor naționale ale statelor participante și, după caz, al legilor țării gazdă. În funcție de

cadrul juridic, alianța sau coaliția trebuie să-și stabilească parametrii în care pot acționa forțele militare.⁶

În armata României, comandantul forțelor angajate în acțiuni militare este investit cu responsabilitatea respectării dreptului conflictelor armate. Multitudinea și dinamica schimbării normelor juridice în materie de drept public internațional, faptul că numeroase norme juridice lasă la latitudinea comandanților aprecierea oportunității aplicării lor, impune asistența juridică a factorilor de răspundere.⁷

După 1990, în România s-au instituit compartimentele juridice în cadrul comandanțamentelor marilor unități tactice și operative. Experiența participărilor armatei române la misiunile militare internaționale de menținere sau impunere a păcii a demonstrat utilitatea consilierilor juridici la nivelul unităților (subunităților) militare. Aceștia au obligația să coordoneze pregătirea, în domeniul dreptului umanitar internațional, a militarilor din compunerea marii unități (unității), precum și să aprofundeze cunoștințele militare și tehnica de lucru pe care ofițerii de comandă și de stat major le aplică pentru planificarea, organizarea și conducerea acțiunilor de luptă. Pe scurt, obiectivele asistenței juridice pe timpul conflictelor armate sunt: asigurarea îndeplinirii misiunilor fără încălcarea normelor de drept; realizarea concordanței dintre necesitățile militare și restricțiile impuse de reglementările juridice specifice (interne și internaționale) în vigoare; realizarea proporționalității dintre mijloacele și metodele folosite și necesitățile militare; prevenirea exceselor și represaliilor pe timpul ducerii acțiunilor militare. O competență asistență juridică pe timpul conflictelor armate oferă comandanțului, statului major, comandanților de unități, convingerea că acțiunile militare desfășurate sunt legitime și nu vor fi sancționați pentru comiterea unor crime de război. Consilierul juridic intervene nu doar în rezolvarea spețelor unde se încalcă normele de drept intern și internațional, ci și în stabilirea obiectivelor, alegerea mijloacelor de luptă și determinarea procedelor și măsurilor necesare îndeplinirii misiunii.

Legat de misiunile actuale și de efectivele desfășurate, Consiliul Suprem de Apărare a Țării a decis, în ultimii doi ani, scăderea nu-

mărului de militari care participă la misiuni internaționale și creșterea numărului de militari aflați în țară, dislocabili la ordin. Astfel, la nivelul Ministerului Apărării Naționale, forțele dislocate în teatrele de operații au scăzut, în anul 2012, cu 106 militari față de anul 2011, iar forțele aflate în țară, dislocabile la ordin, au crescut cu 308 militari, față de 2011. Ministerul Administrației și Internelor a pus, anul acesta, la dispoziția Uniunii Europene, OSCE, NATO și ONU, un număr de 357 de militari, care acționează în teatrele de operații din Afganistan și Balcanii de Vest.

Principala misiune externă a Armatei României rămâne Afganistanul – ISAF (International Security Assistance Force), unde acționează 1938 de militari români: infanterie, logistică și forțe speciale. Militari români, cu efective reduse (71 persoane), sunt prezentați și în misiunea multinațională din Bosnia și Herțegovina – EUFOR ALTHEA –, condusă de Uniunea Europeană. În Balcani, misiunea NATO KFOR – Kosovo Force – reunește și ea 64 de militari români.

În cadrul misiunilor conduse de UE – ATALANTA (Libia) și cele de observare și monitorizare EUMM (Georgia) și EUSEC (Congo) – activează 237 și, respectiv, 8 militari români.

În fine, misiunile de observare și monitorizare conduse de ONU – MONUSCO (Congo), UNMIK (Kosovo), ONUCI (Coasta de Fildeș), UNMIL (Liberia), UNMISS (Sudanul de Sud), UNSMIS (Siria) și UNAMA (Afganistan) – prezintă un total de 40 de militari români.

Cuantificând datele, obținem un total al forțelor planificate și dislocate în teatrele de operații de 2600 militari (inclusiv personalul de stat major și legătură, reprezentat de 5 militari), forțele dislocabile la ordin fiind de 1252 militari.⁸

Participarea forțelor armate române la misiuni internaționale a generat, treptat, unele implicații de fond asupra cadrului legislativ în materie. Acestea a fost consolidat, treptat, prin modificarea/ adoptarea unor acte normative de referință, precum *Legea nr. 42 din 2004 privind participarea forțelor armate la misiuni în afara teritoriului statului român*. Anul trecut, aceasta a fost abrogată, odată cu publicarea în Monitorul Oficial al României a Legii nr. 121/2011.

Legea nr. 42/2004 privind participarea forțelor armate la misiuni în afara teritoriului statului român, față de dispozițiile Legii apărării naționale nr. 45/1994, simplifica procedura de luare a deciziilor, fapt ce a permis creșterea operativității în îndeplinirea misiunilor. Pentru participarea la operații de apărare colectivă, operații în sprijinul păcii, misiuni de asistență umanitară sau la operații militare de tip coalie, de gestionare a crizelor, Consiliul Suprem de Apărare a Țării hotărăște care sunt forțele și mijloacele ce pot fi puse la dispoziție în acest scop, în anul următor. În temeiul hotărârii Consiliului Suprem de Apărare a Țării, Guvernul introduce în proiectul legii bugetului fondurile necesare, atât pentru pregătirea forțelor și mijloacelor puse la dispoziție, cât și pentru participarea acestora la o eventuală misiune. Dispoziții asemănătoare conține și Legea nr. 121/2011 cu același obiect de reglementare.

De asemenea, integrarea României în NATO - un proces complex și de durată implicând eforturi susținute din partea statului român - a impus elaborarea unor acte legislative distințe în vederea armonizării cu *acquis-ul* Alianței. Enumerăm, spre exemplificare:

- Legea nr. 415/2002 privind organizarea și funcționarea Consiliului Suprem de Apărare a Țării (în probleme de cooperare în domeniul decizional, de securitate și stabilitate);
- Legea nr. 346/2006 privind organizarea și funcționarea Ministerului Apărării Naționale;
- Legea nr. 453/2004 privind regimul stării de asediu și regimul stării de urgență;
- Legea 446/2006 privind pregătirea populației pentru apărare;
- Strategia de securitate națională a României, 2007 (în special la nivelul riscurilor și amenințărilor din mediul de securitate internațional și al vulnerabilităților interne);
- Strategia națională de apărare a țării, 2008;
- Legea nr. 355/2009 privind regimul stării de mobilizare și de război.

Adoptarea *acquis-ului* euroatlantic și a acordurilor de standardizare este vizibilă în normele, doctrinele și actele normative specifice elaborate după concretizarea, în 1999, a statutului de stat candidat la aderare. Majoritatea reglementărilor militare actuale ale Armatei României menționează în mod expres

în textul lor realitatea transpunerii în legislația militară națională a dispozițiilor operaționale juridice ale NATO.⁹

Studierea legislației militare oferă prilejul de a constata profunzimea implicațiilor integrării României în NATO și UE, atât în ceea ce privește formarea personalului, dar și principalele concepte operaționale. Consecințele directe privesc atât dezvoltarea relațiilor cu statele membre ale NATO, cât și participarea la operațiile multinaționale ale Alianței Nord-Atlantice. Referindu-ne la cel de-al doilea aspect, este suficient să menționăm participarea României la ultima operație a NATO din Libia - *Unified Protector*. Începând din data de 22 aprilie 2011, fregata „Regele Ferdinand“ cu 207 marinari români la bord, a acționat timp de trei luni de zile, în cadrul Grupării Navale NATO (conform rezoluțiilor 1970 și 1973 ale Consiliului de Securitate) cu misiunea de respectare a embargoului maritim asupra transporturilor de arme destinate Libiei. În prezent, fregata participă la operația de luptă ATALANTA, cu un echipaj format din 236 de marinari, împotriva pirateriei navale în Golful Aden, sub comanda Uniunii Europene.

Participarea forțelor armate române la diferite misiuni internaționale, pe fundalul transformării conceptelor clasice de apărare teritorială în cele de tip expediționar, contribuie, în mod firesc, la conturarea unui nou profil strategic al României.¹⁰ Implicit, se impune transformarea politicilor de apărare, odată cu asumarea unui rol important în securitatea regională și a unor eforturi multiregionale axate pe reconstrucție și stabilizare în zone situate la mari distanțe de continentul european.

Angajamentele asumate de România privind parteneriatul mondial de asigurare a păcii au condus la intensificarea preocupărilor pentru crearea unui cadru juridic adecvat. Doctrina militară a României prevede, în mod clar, faptul că angajarea unor efective ale armatei în operațiuni de pace multinaționale se face pe baza aprobării și a mandatului conferit de autoritățile publice constituționale naționale, la solicitarea organelor și organizațiilor internaționale abilitate. Constituția României subliniază faptul că România întreține și dezvoltă relații pașnice cu toate statele și relații de bună vecinătate, întemeiate pe principiile și

normele general admise ale dreptului internațional. Referindu-ne strict la aspectele juridice și umanitare privind operațiile multinaționale, prin aderarea la tratatele, convențiile și acordurile internaționale care reglementeză ducerea războiului, România și-a asumat pe de o parte, respectarea acestora, și pe de alta, responsabilitatea stabilirii aliaților săi.

Participarea României la misiuni internaționale se bucură de o largă recunoaștere internațională, aducând beneficii de imagine semnificative țării noastre. Politica externă românească este reprezentată la cel mai înalt și însemnat nivel de asumare a valorilor umane universale, în cadrul unor misiuni de mare complexitate și angajament, țara noastră reușind să-și mențină statutul de actor credibil și furnizor de securitate în sistemul internațional. Adaptarea permanentă la evoluțiile înregistrate în cadrul mediului de securitate regional și internațional a structurii sale de forțe presupune nu doar măsuri legislative și abordări doctrinare de anvergură, ci și unele mutații în gândirea și acțiunea militară, fără de care integrarea în ciclurile decizionale și de acțiune specifice instituțiilor și organizațiilor de securitate euroatlantice nu ar fi posibilă.

BIBLIOGRAFIE

Visarion NEAGOE, *Armata României în misiuni internaționale 1991-2009*, București, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, 2010.

Petre OTU (coord), *Reforma militară și societatea în România (1878-2008)*, Editura Militară, 2009.

Mihăiță CIOCAN (coord), *Fenomenul militar contemporan. Analiza și sinteze*, București, ARS DOCENDI, 2003.

Constituția României, București, Editura ALL BECK, 2003.

Petre DUȚU, *Armata și societatea în tranziție*, București, Editura AISIM, 2002.

Carta Albă a Guvernului. Armata României 2010: reformă și integrare euro-atlantică, București, Editura Militară, 2000.

Nicu-Ionel SAVA ș.a. (coord.), *Armata și societatea*, București, Editura INFO-TEAM, 1998.

Viorel ARDELEANU ș.a., *Operațiuni de menținere a păcii*, București, Institutul Român de Studii Internaționale, 1994.

Ioan MURARU, ș.a., *Constituțiile României*, București, Regia autonomă „Monitorul Oficial”, 1993.

¹ Legea 121/2011 privind participarea forțelor armate la misiuni și operații în afara teritoriului statului român. Publicată în Monitorul Oficial, Partea I nr. 427 din 17 iunie 2011.

² Articolul 118, pct. 1, Constituția României.

³ Carta ONU, Art. 51.

⁴ Strategia de securitate națională a României. România Europeană, România Euroatlantică: pentru o viață mai bună într-o țară democratică, mai sigură și prosperă. București, 2007, p.50. Adoptată de CSAT prin Hotărârea nr. 62 din 17 aprilie 2006.

⁵ Moștofle Constantin, Duțu Petre, *Liderul militar în România*, Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I” București, 2007, p. 7.

⁶ Visarion Neagoe, *Armata României în misiuni internaționale 1991-2009*, București, Editura Centrului Tehnic-Editorial al Armatei, 2010, pag. 44.

⁷ Protocolul adițional I la Convențiile de la Geneva din 12 august 1949 privind protecția victimelor conflictelor armate internaționale (1977) prevede, în articolul 82, necesitatea existenței consilierilor militari la eșaloanele cu rang de mare unitate tactică și mai mare, dar nu exclude posibilitatea funcționării acestora și la eșaloane mai mici.

⁸ Situația efectivelor participante la misiuni și operații în afara teritoriului național în anul 2012, actualizată la data de 15 octombrie 2012. Baza legală a misiunilor aferente anului 2012 este reprezentată de Hotărârea CSAȚ nr. S57 din 2011.

⁹ Exemple elocvente în acest sens sunt: art. 269 din Doctrina Armatei României (2007), care precizează că documentul respectiv reprezintă documentul național de implementare STANAG-2437, iar cuvântul introductiv al Doctrinei Operațiilor Forțelor Terestre din 2007 (F.T.-1) evidențiază că este „modelată” de principalele documente de stat major ale NATO, în principal A.T.P.-32 *Land Operations NATO* și A.J.P.-3.2.2. *Command and Control Allied Land Forces*.

¹⁰ Petre OTU (coord), *Reforma militară și societatea în România (1878-2008)*, Editura Militară, 2009.

OBSERVATOR MILITAR ONU ÎN DEȘERT (II)

Colonel (r) DOREL PIETRĂREANU *

Abstract

Romania was one of the contributors to The United Nations Iraq–Kuwait Observation Mission (UNIKOM). This is the account of one of the Romanian officers who participated to this mission between July 22, 1992, and October 14, 1993. The author leaves behind the usual technicalities and military jargon and focuses instead on the daily life of the observers, managing to recreate a vivid picture of both hardships and happy moments spent in the desert, all with a bit of local color.

Keywords: Romania, UNIKOM, Iraq, Kuwait

Crăciun în deșert

De Crăciun, în deșert, am făcut sarmale. Da, da! Ați înțeles bine: sar-ma-le! Când am plecat în Misiune, în deșert, știam și eu, asemenei celor mai mulți bărbați, să fac ouă ochiuri, omletă și friptură. Viața în deșert te învață însă multe. Am avut grija să iau cu mine și o carte de bucate! Produsele necesare le găseam din belșug în magazinele din Kuwait. Aveam și foame cât cuprinde... Restul a venit de la sine!

A fost, dacă vreți, ambiția, dar și plăcerea mea, de a sărbători românește această mare sărbătoare a creștinătății. Fără să mă laud, am făcut 51 de sarmale (cum o fi ieșit număr fără soț, nu știi, dar 51 au fost!) și toate, dar absolut toate, au fost mâncate în seara de Crăciun, de către cei cinci observatori militari ONU din baza noastră. Adică undeva în deșert, la granița dintre Irak și Kuwait. Mai erau puțini kilometri până la granița și cu Arabia Saudită.

Eu nu știu cât „am intrat” noi în Europa, dar știu că sarmalele românești au pătruns cu succes încă din decembrie 1992 în Franța, Norvegia, Kenya și Thailanda (țările de unde erau colegii mei de atunci). Adevărul e că mi-a cam fost puțin teamă că sarmalele nu vor ieși la fel de bune și gustoase ca acasă. Dar, realmente, au fost foarte bune, motiv pentru care colegii de acolo m-au rugat să repet isprava și de Anul Nou.

Vorba vine „de Revelion”, pentru că în acea noapte, la trecerea dintre ani, eu, Michel-francezul și Luis-venezueleanul am hoinărit patru ore prin deșert, în patrulă. Dar, numai după ce am devorat sarmalele!

La două zile după Crăciun, am fost în Kuwait City în cele două zile libere. Am sunat-o pe soția mea și din vorbă în vorbă i-am spus că de Crăciun am făcut sarmale. Cred că, preț de vreo 30 de secunde, am vorbit singur, ca te-

* Colonel (r) Dorel Pietrăreanu a lucrat în Departamentul pentru Politică de Apărare și Planificare.

levizorul. Era năucită săraca de veste, pentru că știa... ce știam eu să gătesc, atunci când am plecat de acasă. Cu greu și-a revenit. În primul concediu, când am venit în țară, fiica și soția m-au pus să le pregătesc sarmale. Le-am convins, dar le-am și promis că la revenirea definitivă în țară nu voi mai repeta isprava. și m-am ținut de cuvânt.

Aș vrea să vă povestesc ceva nostrim din perioada de pregătire a sarmalelor de Crăciun. Colegii mei de acolo le-au denumit „sarmate” și aşa le-a rămas numele în zonă.

Michel, colegul francez, m-a văzut în bucătărie cum tot fierbeam la „sarmate”. M-a întrebat ce pregătesc. I-am spus despre ce este vorba. Michel era un foarte bun bucătar, dar și cam curios din fire. Cu cîteva minute mai înainte, eu văzusem în frigider, în spațiul rezervat lui, sticla sa de whisky. A mea se terminase și, să fiu sincer, îi cam pusesem gând rău (la a lui!). I-am spus atunci că, aș avea nevoie de puțin whisky ca să pun în „sarmate”, când fierb, pentru că aşa procedăm noi „la Romania”, așa este tradiția. Michel, suflet bun, caritabil și curios ca o fată mare, a scos imediat sticla din frigider și mi-a oferit-o să o folosesc.

Eram în mare dilemă și necaz: nu știam ce să fac. El nu pleca de lângă mine, eu nu puteam să torn whisky în oala cu „sarmate”. Tot săracu' Michel m-a scos din încurcătură!

– Auzi, Dorele, tu mi-ai spus că este prima dată când pregătești acest fel de mâncare. Sincer să fiu, mi-e teamă să nu greșești doza și să pui prea mult whisky și să le strici gustul. Ar fi păcat. Văd că ai muncit prea mult la ele. Hai mai bine să bem noi din whisky și să-și pună fiecare cât vrea cînd mănâncă. După gust.

Cu părere de rău – chipurile – am acceptat. În sinea mea, îmi venea să-l pup. Cum stăteam noi și beam, „sarmatele” continuând să fiarbă pe foc, odată îl văd pe Michel intorcându-se cu față spre mine, parcă străfulgerat de o idee năstrușnică. Ceva îmi spunea că se apropie furtona în desert.

– Ascultă, Dorele. Ai zis că „sarmatele” sunt o mâncare tradițională a românilor. Abia după '89 ați plecat și voi peste granițe și ați făcut cunoștință, printre altele, și cu whisky-ul. De când a devenit o tradiție la români să bea whisky și să-l mai și pună în „sarmate”?

– De azi Michel, de azi!

După care a început să mă alerge prin curtea bazei. Până seara, am tot încercat cu Michel și cu ceilalți colegi „sarmatele” cu whisky.

Trebuie să vă spun că, Michel mi-a fost de un real ajutor: a încercat singur vreo 15 „sarmate” până s-a convins că sunt foarte bune. Sticla lui Michel s-a terminat și ea. A mai pus una la bătaie, că Franța este o țară bogată și generoasă! Către miezul nopții, Michel vorbea din ce în ce mai bine limba engleză (în condiții normale el vorbea o engleză foarte franțuzită), iar eu franceza... Ele, „sarmatele”, ne-au ajutat să ne înțelegem foarte bine, într-un fel de esperanto: ceva engleză, ceva franceză, ceva română și restul sarmale.

Trăiască „sarmatele”!

Scorpioni, cobre și alte lighioane

Probabil că ați rămas surprinși de faptul că țin minte niște date din calendar. Nu mi-am propus să le țin minte! Explicația probabilă ar fi că acestea reprezintă niște repere importante dintr-o experiență unică, fantastică în viața mea, experiență atât în plan personal, cât și profesional. și ar mai fi ceva! Acolo, în desert, cu timpul, nu mai vorbeai de zile: luni, miercuri sau duminică. Aproape că dispăreau aceste noțiuni: discutam despre „în data de...”, sau „în data de...”.

Duminica sau sămbăta erau zile ca oricare alta, pentru că noi lucrăm în desert după un alt program. Zilele libere erau, în înțelesul normal, doar acelea în care eram trimiși în Kuwait City la recuperare.

Baza noastră din sectorul „Nord” era oarecum mai avantajată față de altele, în sensul că nu eram aşa de departe de localități, iar desertul nu începea chiar din curtea noastră. Altfel spus, nu era aşa mare densitate de scorpioni sau de șerpi, aşa cum era în alte baze aflate în plin desert. La una din acele baze aveam să lucrez și eu, aproape 7 luni de zile!!!!...

Așa se face că primul scorion negru l-am văzut la noi în bază, pe data de 4 august 1992 (ziua soției mele, Sonia) și l-am ținut în mâna (pentru luare aminte!). Randy, ofițerul american, a fost cel care a omorât acel scorion. Căteva zile mai târziu, tot în curtea bazei noastre, Erdal – colegul turc – a omorât un șarpe. O cobră galbenă.

Au mai fost și alți scorpioni și alți șerpi omorâți acolo în bază, ori în drumurile noastre prin deșert. Dar aceștia au fost primii, iar faptul ca atare, m-a impresionat! Era prima dată când vedeam pe viu scorpioni și cobre galbene. Și vă asigur că nu ai aceleași senzații ca atunci când le vezi la Teleencyclopedia... Mai ales că, la mine acasă la părinti, la Vulcana-Pandele, din județul Dimbovița, tata nu avea în ogrădă scorpioni, șerpi...

În zonă, în special în deșert, am văzut mulți dromaderi, multe vulpi, șopârle, ulii și multe, multe insecte ciudate. Am avut șansa să particip, în Kuwait, la o cursă de dromaderi. Era foarte hios să-i vezi pe călăreți cum săltau în șei și cum își îndemnau animalele să alerge! De asemenea, în deșert îmi plăcea să mă uit la puii albi de dromaderi care, și pentru localnici, constituiau o raritate.

Prin martie '93, timp de vreo trei zile, am avut parte de un eveniment mai puțin obișnuit: invazia fluturilor. Parcă ploua sau ningea cu fluturi. Milioane de fluturi. Aveam senzația că respirăm fluturi. Și mâncarea parcă avea gust de fluturi.

Umlbam prin curtea bazei, sau până ajungeam la mașini să plecăm în patrulă, dând din mâini ca apucații, să ne ferim de fluturi. Pe uniforme, pe mâini și pe față aveam acel puf de fluturi care parcă pătrundea peste tot. Ne feream mai ales ochii.

Așa cum au apărut, așa au și dispărut. Veniseră de niciunde și au plecat nicăieri!

Între timp, am fost și eu învățat de către colegii mei din alte țări cum să omor atât scorpionii negri sau galbeni, cât și cobrele galbene. Nu căscai ochii... Era ceva în genul: care pe care! Scapă cine poate. Nu sunt vorbe mari. Altfel, plăteai TVA-ul pe viață, plus accizele!

*

Rămâne la „sectorul scorpioni”. Cel care m-a învățat cum să omor scorpionii era un ofițer din Insulele Fiji. Trebuia să ataci scorpionul din spate, pentru că altfel exista riscul să te întepere cu acul său aflat în coadă. Oricum, pentru a evita orice situație neplăcută, aveam mereu la îndemână trusa medicală de prim ajutor, unde se aflau diferite antidoturi, precum și seringile aferente. În acest sens, acordam o mare atenție

orelor de pregătire sanitară, unde eram instruiți de către colegii noștri doctori de la Spitalul Militar Norwegian al Misiunii. Făceam injecții colegilor, prin pantalonii mozaic de uniformă, dar ne făceam injecții și nouă însine. Trebuie să recunosc, că mi-a fost mult mai ușor să fac injecție colegilor, decât mie însuși. Când îmi făceam mie, erau momente dificile, deoarece acționam mai cu milă... Era pielea mea și țineam la ea, nu?

Ceea ce era greșit, pentru că acul intra închet, nu brusc sau rapid și aveam senzația că pârâie tot corpul, sau toată planeta când eu băgam serul.

O singură dată am avut nevoie, în deșert, de intervenția colegului meu de echipă. Atunci când nu-știu-ce insectă m-a întepat în umăr și în doar două-trei minute nu am mai simțit partea stângă a corpului. Colegul meu suedez a acționat foarte repede și mi-a făcut injecția de rigoare. În câteva minute totul a revenit la normal.

De subliniat că, în documentele de organizare și funcționare a Misiunii, era clar stipulat faptul că prin curtea bazei, sau în deșert, trebuie să fii încălțat numai cu bocancii. Vă dați seama, cam cum arătam noi în timpul liber umblind prin curte, în slip și în bocanci! Scene de groază! Altfel, ONU nu își asuma nici un fel de răspundere pentru... pagube colaterale.

De asemenea, în deșert nu aveai voie să ieși ori să circuli în afara jaloanelor care delimitau drumurile de zonele minate.

Erau în acea perioadă foarte multe zone în care echipele de deminări încă nu intraseră să „curețe” locul de minele, bombele etc. neexplodate. Viață de deșert militarizat!

De multe ori, pentru a ne amuza (?) ori pentru a face atmosfera mai interesantă, împreună cu colegii mei prindeam scorpionii care alergau vesel prin curtea noastră și îi puneam să se lupte între ei: fie negrii cu negrii, fie galbenii cu negrii. Pe alții îi șicanam, intervenind și schimbându-le traseul. Aveam însă mereu la îndemână lopeți, mături ori alte obiecte, pentru orice eventualitate. Nu atigeam acul scorpionului nici dacă era mort de câteva zile! Localnicii ne avertizaseră asupra acestui fapt! Paza bună... Dincolo de aceste aspecte de bravădă, sau de „sport extrem”, cu toții eram mereu atenți la ce se

întâmplă în spatele nostru. Pentru că pericolul real, de acolo putea să vină, atunci când aceste lighioane „simpaticе”, ori șerpii se apropiau din spate.

Nu mică ne-a fost mirarea (dar numai mirarea?) când, într-o după-amiază, l-am văzut pe colegul nostru chinez că a plecat la „ules de scorpioni”. A prins vreo 15-16 bucăți, i-a omorât, le-a înlăturat acul și i-a pregătit ca pe șnițele, pentru masă.

Masa lui! Noi nu ne-am atins de aşa ceva, deși el ne-a invitat... I-am mulțumit „frumos” (ori, cum ar spune Cristi, prietenul meu: „cu cel mai al dracului respect!”) și l-am trimis la... mămițica lui.

Era prin luna mai '93. Eu și Luis, colegul meu din Venezuela, am fost invitați la cină de către Ionuț (din Brăila) la el în bază, în desert, undeva în apropierea graniței comune: Irak, Kuwait și Arabia Saudită. Cu o zi-două înainte, în zonă fusese furtună de nisip, iar Ionuț și colegei lui nu reușiseră încă să curețe de nisip peste tot în curte. Când am ajuns acolo, am observat că Ionuț umbla în șlapi. L-am atenționat, dar el glumind mi-a spus că după o asemenea furtună de nisip nu crede că vreun scorpion sau vreun șarpe vor îndrăzni să vină curând să-i viziteze! Ok! Erau scorpionii din tarlaua lor!!!

Pe la ora 10 seara, eram afară cu Ionuț, la o țigără. Eu stăteam în picioare, pe scarile băcătăriei, iar Ionuț mai jos, pe alei, în fața mea, cam la un metru. În curtea bazei, luminile erau peste tot aprinse (tot o regulă impusă de ONU!). Ionuț, tot în șlapi. Ca la Brăila pe falieză! Cum fumam, văd apropiindu-se zglobiu de Ionuț un scorpion negru, cam de vreo 10 cm lungime. Probabil de aceea l-am și văzut, pentru că era și mare și negru!

I-am spus lui Ionuț să nu miște. A înțeles despre ce era vorba și s-a îngălbenit. Am sărit direct pe lighioană, fiind convins că nu s-a bucurat prea mult trezindu-se cu o asemenea greutate peste el. Motiv pentru care nu a mai mișcat! Rămăsesem numai... ideea de scorpion!

– Mulțumesc Dorele! Hai să bem un whisky!

Era necesar. Pentru amândoi. Cred că îl meritam!!! Am turnat pe jos o picătură în memoria scorpionului care tocmai își dăduse obștescul sfărșit... Oameni suntem! Cam atât despre scorpioni pentru că, nu-i aşa?, ce-i prea mult strică, iar ce-i puțin nu ajunge!

Mi-a fost întotdeauna frică de șerpi. Am omorât șerpi (cobre galbene), dar numai cu mașina. Mi-a fost mereu teamă de momentul saltului cobrei. Luis m-a învățat cum se omoară șerpii cu mașina. Știa și făcea asta la el în țară, în Venezuela, la ferma pe care o avea în apropiere de Caracas.

Când întâlneam o cobra în drumul nostru, opream mașina la 3-4 metri. Puneam maneta în viteza întâi, acceleram motorul la maxim, călcând ambreiajul, iar în momentul în care vedeam cobra că a mișcat puțin capul spre stînga sau spre dreapta (deci nu era pregătită atunci să sară!) eliberam imediat ambreiajul, mașina pornind în trombă spre șarpele derutat de zgromot! Ne rugam, și eu și Luis, ca șarpele cobra să nu aibă totuși răgazul să facă saltul, să atace. Cobra galbenă, când atacă, face un salt de 1-2 metri!

Am scăpat cu fața curată de fiecare dată (Luis avea școală în el!), cobra fiind izbită de masca mașinii și strivită de roți. Dar ce teamă ne era! Transpiram total dacă nu vedeam în oglinda retrovizoare corpul strivit al cobrei. Există riscul să se agațe pe dedesubtul mașinii și să ne strice ordinea de zi, strecându-se aşa amețită în interiorul mașinii... Localnicii ne-au povestit de astfel de întâmplări deloc plăcute!

Era prin luna iunie '93. Într-o seară, la masa comună, Geir – norvegianul – ne-a spus că vrea să se apuce de jogging și că s-ar bucura dacă ar mai veni și alții. Să alergăm aşa de nebuni în desert! Alergatul mai treacă-meargă, dar să te trezești pe la patru și jumătate dimineată... De ce la ora aceea? Pentru că atunci era mai răcoroare, fiind doar 38-40°C!!! Apoi, desertul devinea cupitor.

Ce mi-am zis? Nu contează o experiență în plus.

Așa că a doua zi, dis-de-morning, cine era în curte echipaț regulamentar: slip, ciorapi și bocanci?! Eu și Geir! Am bătut pe la ușile celorlalte camere. Nimic! Ba, unii colegi ne-au trimis elegant... către alte azimuturi! Trebuie să spun că jur-împrejur, pe o rază de 10-15 km nu era nimic. Nici o casă, nici o așezare. Doar noi, scorpionii, cobrele galbene, vulturii, vulpiile și insectele băstinașe.

Am plecat noi alergând voios pe drumul fără nume, prin desert, având grijă să nu trezem de jaloane, ca să nu călcăm pe vreo mină

încă neexplodată. Ne-am dus cam mult! La întoarcere spre bază mai alergam, mai mergeam la pas că, deh, e greu să alergi pe nisip. Geir, mai rezistent, se învârtea ca un titirez pe lângă mine, mai se oprea, mai vorbeam. Ca oameni prin desert, fără griji și fără alte preocupări majore. Ca la 5 dimineață! Cum mergeam aşa, agale, de teamă să nu ne prindă radarul, am băgat de seamă că nu suntem singuri în peisajul mirific al desertului. Undeva, în dreapta la vreo 8-10 metri, o cobră galbenă ne monitoriza în liniște, zâmbind a râde... Corpul grosuț ii era întins pe nisip și doar capul și „gâtul” erau ridicate scrutând priveliștea (sau prada!) neașteptată ce i se oferea.

Cu toată sinceritatea vă spun că în momentul acela nu am avut nici curajul lui Făt-Frumos, nici al Zmeului și am strigat că am putut de tare – dar în limba română: -Şarpele!!!

Și am luat-o la fugă. Săracul Geir, firește că nu a priceput ce am zis, dar strigătul meu dacic de luptă (sau de fugă, cine mai știe!?) a fost foarte convingător și omul a bănuit că nu am prins aşa deodată și fără nicio explicație puteri miraculoase de nici Bănel, „Sägeata Carpaților”, pe extrema dreaptă nu m-ar fi întrecut în cursa vieții și a morții! Apucat cam fără veste, Geir s-a ținut ca scaul de mine! Ne-am oprit direct în bucătărie unde, după ce-am închis ușa, ne-am dus la fereastră să vedem dacă nu avem companie... Abia atunci, răsuflând cu greu și deschizând câte o cutie cu bere rece i-am spus de ce o luasem la fugă ca un apucat. A priceput repede că era băiat isteș și nu a mai cerut detaliu. Atunci nu știam despre verticalizarea jocului, dar noi deja îl verticalizasem! Și încă cum!

Cert este că a fost prima și ultima zi de jogging în desert! Cel puțin în ceea ce mă privește!

Trebuie să recunosc faptul că și după reîntoarcerea acasă, din Misiune, timp de 2-3 luni am cam avut coșmar nopțile din cauza șerpiilor, a cobrelor galbene! Soția chiar îmi recomanda să merg la un medic. Adevarul e că de scorpioni nu mi-a fost teamă. De șerpi, de mic copil mi-a fost și teamă și silă, ori ceva de genul acesta.

Oricum, nu prea suport să văd șerpi nici la grădina zoologică!

Ce mică-i lumea!

A sosit noul an. De câteva zile. Dar spiritul sărbătorilor încă nu s-a încheiat. Vă propunem, așa, ca o lectură la gura sobei, un alt episod din povestirile dlui Pietrăreanu: „OBSERVATOR MILITAR ONU ÎN DEȘERT”, episodul „Ce mică-i lumea!” Așadar, enjoy!

Eram tot în baza din Sectorul „Centru”. În desert.

În luna aprilie 1993, un coleg dintr-o insulă din Pacific și-a încheiat misiunea și a plecat acasă. În seara dinaintea plecării, ca și ceilalți colegi care au plecat din această bază, fie pe la casele lor, (pentru că și-au terminat mandatul), fie în alte baze, el a organizat o masă de adio. Un chef în plus nu strică !

Până aici, nimic deosebit. Așa procedau toți.

La sfârșitul petrecerii, înainte de a merge în camerele noastre din containere, ne-a întrebat cum a fost mâncarea pe care a pregătit-o, accentuând că a folosit carne de... porc. În acel moment s-a lăsat o liniște teribilă, „ca-ntr-o mănăstire arsă”!

Imediat, ne-am uitat la colegul nostru dintr-o țară din nord-vestul Africii, pentru că el era singurul musulman din bază. Datorită preceptelor religiei sale islamică, nu avea voie să mănânce carne de porc, ori să bea băuturi alcoolice. Cu toții știam acest lucru și, firește, îi respectam opțiunea religioasă.

El fusese în timpul Ramadanului – o mare sărbătoare a musulmanilor – în pelerinaj la Mecca, în Arabia Saudită. Intentiona să meargă din nou la Mecca, în luna mai, pentru a deveni „hadgi”, un titlu religios onorific pentru ei.

Când a auzit aşa ceva, parcă s-a dărâmată bucatăria-container pe el. Chipul i se transformase din ... negru, în albastru. După câteva clipe, care nouă ni s-au părut o veșnicie, a spus:

- Știi de ce ai făcut-o! Ti-am spus de atunci că nu are rost să fim supărați. E o răzbunare prostească! Dacă eram în țara mea, pentru o astfel de faptă, aveam dreptul să te omor. Nimeni nu mi-ar fi făcut nimic. Eu nu am păcate, pentru că nu am știut ce mănânc. Pentru mine ai devenit un mare ticălos! Și, probabil, și pentru colegii noștri. Nu știi ce amintiri îți vor păstra colegii noștri din această bază. Probabil una nu tocmai frumoasă. Ai reușit să strici atmosfera. Tu pleci, dar noi rămânem. Cred că

vom reuși să trecem peste această situație stu-pidă pe care ai provocat-o!

Apoi a plecat în cameră. Nici ofițerul „afri-can” nici cel... „oceanic” (să-i zicem aşa!) nu au vrut atunci să spună „motivul vechi” al acelei întâmplări bizare. Aveam să-l aflăm mai târziu, pe la sfârșitul lunii iunie, când „africanul” urma să termine misiunea și să plece acasă. Iată despre ce era vorba.

În anul 1990, ofițeri din mai multe țări au participat la un curs internațional de perfecti-onare, în Anglia. Printre ei și cei doi amici ai mei, protagonisti ai întâmplării relatate. Din întâmplare (mâna destinului?!), sub oblăduirea ceții londoneze, cei doi au „sponsorizat” aceeași „lady a nopților lungi și plăcicoase”...

Erau supărăți de atunci, de când au aflat de situația deloc plăcută a „concurenței interna-ționale”... O floare și doi grădinari!

Ironia sortii a făcut ca peste puțin timp cei doi să se reîntâlnească în această misiune, în deșert și, culmea, să lucreze în aceeași bază, timp de trei luni de zile. Ca să vezi ce mică-i lumea! Cum s-au întâlnit ei din nou: unul din Africa, iar unul dintr-o insulă din... Oceania!!!

Noi nu am observat nimic ciudat în comportamentul și în relațiile lor până la finalul acelei petreceri de adio. Care, chiar de adio a fost!

Dar mai știi ce le mai rezervă viața?!

Chefuri printre nisipuri

Pe 10 martie'93, Michel – ofițerul francez cu care lucrasem în deșert, cel cu „sarmatele”, ca vecchi prieteni ce eram, ne-a invitat la o petrecere în noua bază unde fusese mutat, adică „noul său loc de muncă”. Firește că ne-am dus! Doar nu ne chemase la muncă!

Lume multă acolo. De la noi, din bază, am plecat patru colegi cu două mașini: un senegalez, un indonezian, un chinez și un român. Adică, eu. Doar la ONU poți găsi o asemenea densitate sau combinație multinațională pe metru pătrat!

Chinezul și indonezianul urmau să plece de la petrecere mai devreme, adică pe la ora 22, deoarece intrau de serviciu în patrulă, în deșert, până la ora 02.00, iar eu și senegalezul să ne întoarcem la baza noastră din deșert, când se va fi terminat cheful. Stabiliserăm aşa, pentru că indonezianul nu punea strop de băutură

alcoolică în gură. Era musulman. Deci, era șofer bun de... luptă. Chinezul era om normal. Bea și apa din glastră, la neajungere... Colegul meu, senegalezul, musulman fiind ca și indonezianul, nu suporta nici măcar miroslul de bere. Șofer gata de acțiune și el. Adică, respectam și noi regulile jocului! Zis și... planificat. Numai că socoteala de acasă nu se prea potrivește cu cea din... deșert.

Erau multe mașini acolo, în curtea bazei, unde fuseseră invitați. Frumos aliniate. Petrecerea era în toi. Era cam ora 9 și jumătate. Indonezianul și chinezul se pregăteau să plece în patrulă și își luau „la revedere” de la prietenii. Era ca în filmul acela cu Stan și Bran, când toți își tot luau rămas bun, și nimeni nu pleca. Se făceau tot felul de glume la adresa celor doi care urmau să ia drumul deșertului și să rătă-cească pe acolo printre nisipuri.

Indonezianul s-a urcat la volanul noii noastre Toyota de serviciu, care avea doar vreo 1000 de km la bord. Motor foarte puternic, o adevărată uzină pe roți. A ambalat motorul și a vrut să dea înapoi. A uitat însă frâna de mâna trasă și, firește, mașina nu se urnea din loc. A realizat apoi acest fapt, a lăsat frâna de mâna, dar nu a luat și piciorul de pe pedala de acceleratie. Mașina, astfel eliberată, a pornit ca din pușcă și, scăpată de sub control, a lovit cu spatele, în serie, trei mașini frumos parcate. S-a ales praful de tot, inclusiv de petrecere. Erau pagube mari, de mii de dolari. Problema era cu atât mai spinoasă, cu cât colegul indonezian urma să plece definitiv din misiune, peste numai cinci zile... Ghinion!

Timp de 2-3 săptămâni nu s-au mai organizat petreceri în zona demilitarizată. Apropo! „Petrecerile” acestea își aveau rostul lor. Erau, de regulă, organizate la sugestia psihologului Misiunii, pentru a preveni apariția „sindromului singurătății”, potențial pericol depresiv, deoarece noi lucram în deșert în condiții de izolare. Tot din acest motiv, după 8-9 zile lucrare în baza din deșert, eram automat trimiși două zile libere în Kuwait City, la refacere! Nu se juca nimeni cu astfel de probleme! Grijă față de om, era chiar grijă față de om!

Dar, cum se pare că peste tot în lume, orice minune ține... câteva zile, startul în organiza-re unei petreceri l-a dat chiar baza noastră. Am făcut invitații pe care le-am trimis inclusiv

Comandamentului Misiunii și Comandamentului Sectorului „Centru”. Ca o glumă de sezon, am scris pe invitații că mașinile oaspeților să fie parcate în afara bazei, iar distanța între mașini să nu fie mai mică de 25 de metri. Deșertul era mare! Am invitat și poliția militară a Misiunii, care a avut grija de... mașini și de șoferi.

Au participat vreo 40 de persoane. A fost foarte frumos. Deoarece petrecerea avea loc a doua zi de Paști, am pregătit inclusiv friptură de miel. Să ne simțim ca acasă!

Am invitat pe toți colegii români. (Rămăseseră doar cinci, deoarece Corneliu plecase din Misiune, revenind acasă, fiind suspect de o formă de cancer, pe care ar fi „dobândit-o” prin locurile în care a lucrat în Misiune! Ajutat de Ministerul Apărării Naționale și de către ONU, a urmat un tratament intensiv în țară și în străinătate și a depășit acea situație mai mult decât dificilă).

Au venit doar Petrică și Ionuț. Ceilalți (Vasile și Daniel) erau de serviciu în bazele lor și nu au putut onora invitația. Petrică și Ionuț au spus că s-au simțit foarte bine. Au plecat pe la trei dimineață, traversând drumurile deșertului împreună cu colegii lor, glumind că la acea oră târzie dorm și șerpă și scorpionii. Echipa lui Petrică a avut și o pană de rezolvat pe drum! Am mâncat, am băut, am cântat, că de dansat nu putea fi vorba. Poate doar cu cămilele sau scorpionii.

*

Pe 4 iulie'93, am fost invitați la baza aeriană de la Camp Khor la petrecerea prilejuită de ziua națională a colegilor noștri americani. E adevărat că pe invitație era scrisă recomandarea ca ținuta să fie una ca pentru o activitate sportivă, dar tot la fel de adevărat este că noi am crezut că poate fi vorba despre una din „glumele trăsnite” ale americanilor. Noi ne gândeam că, fiind vorba de o petrecere de zi națională, chiar dacă veneam dintre nisipuri, ținuta trebuie să fie dacă nu la patru ace, măcar una decentă. Deci, noi nu ne-am îmbrăcat în ținuta sportivă.

Am plecat cu Petrică și ne-am oprit la Daniel, coleg de-al nostru din Râmnicu-Sărat care lucra la Comandament. Acolo au venit Vasile și Ionuț. (Vasile era căpitan, ca și mine, iar pe

vremea aceea lucra în domeniul înzestrării cu armament și tehnică de luptă. Cu Vasile aveam să mă mai întâlnesc în străinătate, peste ani, cu alte treburi, când el era atașat militar în Belgia, iar eu consilier militar la Misiunea României la NATO. Pe la începutul anului 2007, în ziua în care a fost avansat la gradul de general de brigadă, avea să fie trecut în rezervă. Deci, Vasile este acum un Tânăr pensionar, dar (surpriză!) lucrează ca funcționar ONU în Coasta de Fildeș. Pe Ionuț, viața sau ața îl va duce prin 2004 sau 2005 într-o nouă misiune de menținere a păcii în Irak. Deși împușcat și cu schije de grenade în corp, Ionuț avea să scape. Am urmărit pe un post tv un interviu foarte interesant și emoționant cu Ionuț, aflat în perioada de convalescență. Daniel, râmniceanul nostru sărat, a trecut în rezervă, pe la începutul acestui mileniu, „lovit” de efectele procesului de reformă în domeniul militar. De Petrică nu mai știu nimic. Așa e în viață!)

Revenim la 4 iulie 1993. Cum stăteam cu toții la Daniel în cameră și beam o bere rece, chipurile eram obosite de alergatul cu mașinile prin deșert, numai ce-l auzim pe „găzdoi”:

- Nu vă schimbați? E timpul să mergem!

Am căscat cu toții ochii căt cepele de la aprozaru mioritic din colțul străzii Berceni, iar Vasile, ca viitor general peste 14 ani, i-a zis:

- Dănuț, puiule, nu te-a înjurat nimeni pe românește, astăzi? La noi la țară, în bazele din deșert nu facem petreceri în chiloți de sport, pentru că ne e teamă să nu ne ciupească vreun scorpion de diverse chestii sensibile și foarte personale. Am crezut că e o glumă. Dacă nu-ți place ținuta noastră, mai ales că văd că te dai mare că de câteva zile lucrezi la mai marele comandament și nu-ți mai priește deșertul, să-ți fie și tie și americanilor de foarte bine! Noi aşa venirăm, aşa merem! Dacă nu ne primiți, ne întoarcem la tine în cameră, îți luăm toată berea și mâncarea din frigider și plecăm în băjenie pe drumurile noastre galbene spre baze. Care-i problema?

La o aşa perspectivă, Daniel a zâmbit a râde (era zâmbetul de serviciu! dar te pui cu nebunii?), a deschis ușa și ne-a poftit la petrecere. Acolo, am constatat că toți cei ca noi, care veneam din bazele din deșert nu aveam ținuta recomandată (era să zic „ordonată”!). Era normal, nu? Doar niște tipi care lucrează în co-

mandamente, în birouri, pot să scrie asemenea recomandări pe o banală invitație care ajunge și în teatre de operații. Unii care ajung pe diverse funcții, devin subit cam constipați, având impresia că ei au inventat mersul pe jos, apă caldă ori gaura la macaroană. Dar, asta este o altă problemă, care ține de legătura cu realitatea. Noi vorbeam de petreceri, nu?

În mod ostentativ, ofițerii britanici și francezi au venit cu cea mai bună ținută pe care o aveau cu ei în bazele din deșert. Așa e când forțezi nota. Oamenii de rând pot avea reacții dintre cele mai diverse și nu știu dacă neapărat și bune.

În rest, petrecerea a fost foarte frumoasă și substanțială, deși începutul a fost mai aparte.

Zbor de dimineață

Pe 17 mai'93, eu și Luis am fost invitați de colegul nostru Geir la petrecerea prilejuită de ziua națională a Norvegiei. Petrecerea s-a desfășurat la Comandamentul Misiunii, de la Umm Qasr. Doamne, ce bine ne-am simțit! Am stat până dimineață pe la ora 8. Pe la ora 8.30, eu și Luis am plecat cu avionul Pilatus, de la Umm Qasr la Comandamentul Sectorului „Centru”, în deșert, avion cu care făceam și patrulele aeriene. Ne lipsem și noi de colegii care erau planificați în acea dimineață să execute serviciul de patrulare, cu intenția de a ajunge mai repede în bază să ne odihnim, după o noapte de chef. În după-amiaza aceleiași zile, eu și Luis trebuia să plecăm în patrulă în deșert. Acolo la comandamentul de sector, ne așteptau doi colegi de-al noștri cu o mașină. Ce mai, aranjamente în toată regula! Dar, vorba cântecului: „Dimineața pe răcoare...”

A fost un zbor pe care nici eu, nici Luis nu-l vom uita. Dietmar, (căpitanul, pilot elvețian) căsătorit cum am mai spus cu o româncă, ne-a văzut și a înțeles cam de unde veneam noi la ora aceea. Și el fusese la petrecere, dar plecase pe la ora 23.15. Om normal! Și ceea ce nu îndrăznise să facă până atunci în timpul zborurilor de patrulare (când și noi eram în formă!), a făcut în acea dimineață de... neuitat. Eram când la 300 de metri înălțime, când cobora imediat în vitează până la vreo 10 metri de sol, sperind cămilele, care începeau să alerge bezmetice de colo-colo. El râdea, ce-i păsa, însă eu și Luis nu mai putteam: stomacul nostru era la nivelul urechilor.

Diezmar mai avea chef și de conversație!

În mod normal, zborul pe acea distanță dura cel mult 35 de minute. În acea dimineață însă, zborul – pentru plăcerea lui Dietmar nu și a noastră -, a durat 90 de minute. I-am spus lui Dietmar că dacă nu are de gând să facă singur curățenie în avion din cauza mea și a lui Luis (care demult timp nu mai scotea o vorbă și se încolăcise după gâtul chitarei) din motive lesne de înțeles, ar fi mai bine să aterizeze cât mai degrabă. Dietmar, băiat istet, a înțeles repede cum devine situația și a aterizat.

Când am coborât din avion, eu și Luis aveam fețele de culoarea nisipului. I-am spus lui Dietmar că figura aceasta îl costă o pălină. Zis și făcut. Când peste câteva zile, eu și Luis l-am întâlnit din nou în Umm Qasr, Dietmar ne-a invitat la el în cameră pentru a rezolva, într-adevăr, niște pălină!

Așa a făcut și Luis cunoștință cu pălinca românească, oferită însă de... un elvețian!

*

Între timp, și-au încheiat misiunea și a plecat pe la casele lor majoritatea prietenilor pe care mi-i făcusem în deșert. Au fost înlocuiți de alți ofițeri din alte țări.

Pentru câteva zile, până la plecarea mea la Bagdad, am lucrat în aceeași bază din deșert cu Petrică. Fusesese transferat la noi, pentru a mă înlocui. Era un fapt inedit și toată lumea vorbea: doi ofițeri din aceeași țară să lucreze în aceeași bază! A fost frumos și interesant! Mai mult de atât, era și oarecum ciudată situația atunci când, spre exemplu, dorind să vorbesc ceva cu Petrică, dar fiind și un alt coleg sau alți colegi de față, trebuia să vorbim în engleză. Dar, ne-am obișnuit. Am folosit limba română doar când eram singuri. Totuși, pentru amuzament sau antrenament mai vorbeam în engleză și când eram singuri. Dar, mai răruț că-i mai bunuț.

Într-o seară, cred că era trecut de miezul nopții, eram cu Petrică la o masă afară în curtea bazei. La un moment dat, l-am văzut pe Petrică cum se supără pe viață, ia un slap și începe să umble după scorpioni.

– Don Pedros, lasă-i dracului în pace, că „au fost salon” și ne-au permis să ne bem liniș-

tiți materialul ăsta didactic din pahare! Ți s-a pus pata pe ei? Vezi că o cauți cu lumânarea!

Petrică, foarte calm – ca orice ardelean care se respectă – s-a întors spre mine și cu cea mai nevinovată față mi-a spus:

– Dorele, dacă reușești să traduci în engleză ceea ce mi-ai zis, să știi că vin din nou la masă și-i las în pace!

M-a blocat, efectiv. Am început să râd, după care am plecat în camera mea (din container) să aduc dicționarul. După câteva minute, am reușit să rezolv problema dată. Destul de aproximativ. Mai puțin expresia „lasă-i dracului în pace”, care mi-a ieșit cam cu zecimale, motiv pentru care am oferit pe loc o bere. El s-a declarat de acord.

Și aşa, seara s-a terminat cu bine.

„La revedere, deșert!”

Pe 12 iulie '93 am făcut cheful meu de adio în baza 5 din Sectorul „Centru”. A doua zi urma să plec la Comandamentul Misiunii de la Umm Qasr, să-mi iau documentele și să mai rezolv ceva probleme administrative, pentru ca pe 14 iulie să-mi iau zborul spre Bagdad. În capitala Irakului, am lucrat până în luna octombrie, (când am revenit definitiv în România), la Biroul de Legătură al Misiunii cu Ministerul Apărării și Ministerul Afacerilor Externe din această țară.

Sosisem în acea bază din deșert pe 2 decembrie 1992 și, iată, că după aproape șapte luni de zile o părăseam, cu destinația: Bagdad, vechea capitală a Mesopotamiei.

În ziua dinaintea plecării, am primit o mulțime de telefoane de la prietenii mei din Zona demilitarizată, ofițeri din peste 30 de țări, pentru rămas bun, pentru urări de succes în noua activitate acolo, în „Groapa Leilor Asirieni”, cum ziceau ei. Unii îmi spuneau „Ultimul mohican al Sectorului Centru”, alții „Scorpions killer”, „Bătrâna vulpe a deșertului” etc. Aș minți dacă nu aş recunoaște că m-am simțit foarte bine primind astfel de telefoane. Vanițate? Mai degrabă cred că era vorba de bucuria pe care o ai știind și văzând că ți-ai făcut prietenii reali, sinceri, dezinteresați. Fără intenția de a forța nota, era cred, și o apreciere asupra activității unui ofițer român, aşa cum și colegii mei români au primit aprecieri sub o formă sau alta. În context, amintesc faptul că toți ofițerii români cu care am participat la această Misiu-

ne am fost decorați cu Medalia ONU „În slujba păcii”, medalie de care suntem mândri!

Petrică a insistat să mă ducă el cu mașina la Umm Qasr. Pe drum, aşa e când își bagă coada știu eu cine, ne-am amintit că în seara respectivă noi eram invitați de colegii noștri francezi la vila lor, din Kuwait City, pentru a sărbători ziua lor națională.

Ce s-o mai lungim!? N-am rezistat tentației (mai ales că nu știam nici cum va fi viața mea la Bagdad) și, Petrică a luat azimut Kuwait City, după ce mi-am rezolvat treburile la Comandament. În drum am lăsat bagajele personale la Daniel în cameră. I-am dat, astfel, lui Daniel (colegul din Râmnicu-Sărat) prilejul să spună că noi nu suntem sănătoși ori normali, fapt pe care l-am recunoscut imediat. Nu aveam timp de discuții în contradictoriu.

De altfel, la un moment dat, puțin debusolat de voioșia noastră, Daniel, suflet bun și prieten vechi (fuseserăm colegi și în școală militară de la Sibiu!), chiar și-a exprimat părerea de rău nu poate veni și el la chef, pentru că, în acea noapte, era de serviciu la Comandament. Ne-a dat întâlnire pe a doua zi dimineață, când urma să mă ducă la aerodromul militar. Ca vechi transmisioniști ce ne aflam, i-am zis, aşa într-o doară, să țină stația radio lângă el și s-o lase pe „recepție de serviciu”. Daniel ne-a promis că ne va ține de vorbă prin stația radio noaptea spre dimineață când urma să ne întoarcem, pentru că drumul să ni se pară mai ușor și să nu ne ia somnul (noi aveam stație pe mașină). Săracu’Daniel, nici nu știa ce vorbește! Nici nu bănuiam atunci ce importanță va avea, peste numai câteva ore, acea recomandare,...

Am ajuns cu bine în Kuwait City. Am trecut și pe la apartamentul nostru și mi-am mai luat câte ceva, nesemnificativ, și apoi, cu toată viteza... înainte la petrecere. A fost superb! Stil franțuzesc. Probabil una dintre cele mai frumoase petreceri la care am participat în acea Misiune. Și nu mă pot plâng că au fost puține! Dar, aşa cum se întâmplă de obicei, era totul prea ok, ca să nu apară ceva neprevăzut care să dărâme săndramaua!

Pe la trei dimineață, eu și Petrică ne-am luat rămas bun de la gazde și am plecat spre Umm Qasr. Vorba vine! La ora 08.20 trebuie să iau avionul militar ONU spre Bagdad, avion care avea o singură cursă pe săptămână.

Petrică, la volan, eu nemaiavând dreptul de a conduce mașina bazei, deoarece nu mai eram încadrat acolo.

La ieșirea din Kuwait City, la un sens giratoriu cu frumoase flori în mijloc, Petrică nu a sesizat rondoul și, crezând că șoseaua e dreaptă ca la el în Zalău, a luat-o și el de-a dreptul, trecând cu voioșie peste flori, executând operațiunea „Prășitul timpuriu și inopinat, face bine la... stomac”. Adică: noi cu brațe ca oțelu’ să culegem mușetelu’! Sperietura-sperietură, florile ca florile, dar nu ștui peste ce cuie sau fiare a dat, cert era că nu mai puteam continua drumul. Ne-am trezit total! Nici usturoi nu mâncasem, nici gura nu ne mirosea... a flori. Ne-am dat jos, cu gândul să înlocuim roata și să ne continuăm marșul nostru triumfal. Ți-ai găsit! Nicio belea nu vine singură! Cu tot efortul depus, nu am reușit să desprindem roata de rezervă din sistemul de prindere, blocat probabil de nisipul fin din deșert. Am fost ajutați și de niște polițiști kuweitieni, dar nimic. Aveam roată, dar n-aveam roată! Pe la 6 fără un sfert, noi tot în Kuwait.

L-am auzit pe Petrică luând o decizie istorică: să mergem cu mașina, aşa cum era, la baza logistică de la Doha și să cerem, cu împrumut, o altă roată. M-am uitat crucit la el. Nu am mai văzut și nu am mai auzit pe cineva să meargă 5-6 km cu mașina pe jantă. Dar, este un început în toate. Până la avion mai erau două ore și 10 minute, 120 de km și o roată de reparat. Plus că nu știam ce vom găsi la Doha. Am plecat! Din asfalt săreau scânteia la propriu, nu la figurat. Cauciucul rămăsese undeva pe șosea, după numai câțiva metri parcurși.

Când ne-a văzut soldatul (danez, de origine) de la poarta bazei din Doha cum veneam noi, șontâc-șontâc și scoțând scânteia și zgomot cât cuprinde, a înlemnit. Petrică, cu o voce suavă, de parcă nimic nu se întâmplase, i-a spus zâmbind, dar în românește:

– Te rog frumos, deschide poarta!

Cu tot necazul care era pe noi, m-a bufnit râsul, când l-am auzit pe Don Pedros și am văzut fața buimăcă a soldatului. Petrică, dându-și seama, a reluat solicitarea în engleză. Parcă l-am prins pe Dumnezeu de glezna stângă, atunci când soldatul ne-a spus că ne ajută și ne va da o roată de rezervă. Ne venea să îl pupăm pe obrăjori. Era 7 fără zece. Până la avion mai aveam o oră și 30 de minute și 120 de km de parcurs. Am plecat din Doha cu problema rezolvată.

Aducându-mi aminte că Daniel era de serviciu până la ora opt, l-am contactat prin stație și l-am rugat să-mi aducă bagajul la aerodrom. Nu mică ne-a fost mirarea, când Daniel ne-a spus că știa ce ni se întâmplase, deoarece polițiștii kuweitieni anunțaseră la Comandament despre faptul că mașina ONU cu numărul cutare este în pană în Kuwait City și are probleme în soluționare. Noroc că a fost Daniel de serviciu și el a primit mesajul și, recunoscând numărul mașinii noastre, nu a făcut vâlvă. Stilul mioritic e bun și el uneori, nu? Ne-a recomandat să mergem ușor, că va reține el avionul, până vom sosi acolo. Bun băiat, Daniel! Din Râmnicu-Sărat.

N-a fost nevoie, pentru că Petrică a condus în stilul care îl consacrase pe Valea Someșului (unde cresc florile dorului) și a ajuns la scara avionului cu cinci (!) minute înainte de ora stabilită pentru decolare. Sunt convins că nu voi uita vreodată acea noapte de pomină și nici drumul de întoarcere.

Avionul decola. Prin hublou, l-am văzut pe Petrică cum s-a așezat ușor pe iarba de la marginea pistei și a început să-i explice lui Daniel nu-știi-ce. Cam bănuiam eu despre ce discutau ei...

În activitatea mea de observator militar ONU începea etapa Bagdad.

PE MARGINEA ARTICOLULUI „DAN VIZANTY, «ASUL REGĂSIT...»”, DE ANA MARIA VIZANTI

În numărul 1-2 2011 al Revistei de Istorie Militară a fost publicat, sub semnătura doamnei matematician Ana Maria Vizanti, articolul „Dan Vizanty, asul regăsit”. La acest articol despre un ofițer al Aviației Regale Române, scris de respectiva doamnă în calitate de fizică, mă văd obligat să fac mai multe amendamente, în calitate de istoric și de autor al singurei cărți dedicate biografiei acestui ofițer, carte la care se face referire în articol. În respectivul text, autoarea sa notează:

„După 1989, indiferența a continuat, inexplicabil, cu excepția unor articole omagiale ocazionale, scrise de același Cornel Marandiuc sau de lt. Col. Dan Gîju, în câteva reviste de specialitate. Centenarul nașterii Comandorului Dan Vizanty a fost marcat prin apariția primei lucrări monografice, intemeiată, în bună parte, chiar pe memoriile inedite ale sale, precum și de expoziția foto «Asul regăsit...», inaugurată în februarie 2010 la Muzeul Aviației din București, prin eforturile Asociației Aripi Românești”.

După cum se vede, autoarea nu găsește de cuviință să reproducă nici numele autorului și nici titlul respectivei lucrări în corpul textului, făcând-o doar la subsolul paginii: „Dan Focșa, *Dan Vizanty. Destinul unui pilot de vânătoare*, Iași, 2010”.

Fiind vorba despre cartea al cărei autor sunt, amintesc în primul rând că numele meu este Daniel Focșa și nu Dan Focșa, iar cartea a apărut la Editura Institutului European, Iași, cu o prefată semnată Neagu Djuvara și cu o postfașă scrisă chiar de Ana Maria Vizanti.

Cartea nu este „intemeiată, în bună parte, chiar pe memoriile inedite ale sale”, aşa cum scrie doamna matematician, ci este rodul unei cercetări istorice susținute a subsemnatului, în arhive și biblioteci, conținând, firește, și citate din memoriile pilotului. De asemenea, la dorința aceleiași Ana Maria Vizanti, care mi-a pus la dispoziție pentru elaborarea lucrării câteva documente de familie și câteva fotografii vechi, cartea conține o Anexă cu patru articole cu caracter memorialistic ale lui Dan Vizanty (dintre care doar unul inedit), fiecare în parte sub semnătura acestuia.

De asemenea, în afară de această lucrare – singura, până în prezent – dedicată lui Dan Vizanty, subsemnatul am mai publicat, cu ocazia centenarului acestuia, și următoarele articole, la care Ana Maria Vizanti nu s-a referit nici măcar aluziv, deși au fost, după știința mea, singurele articole din presa tipărită care au marcat centenarul pilotului:

- Daniel Focșa, *Centenar Dan Vizanty. Un pilot desăvârșit*, în „Observatorul militar”, an XX, nr. 4 (1037), 27 ianuarie – 2 februarie 2010, p. 16.
- Idem, *Centenar Dan Vizanty (I). În luptă contra americanilor. 4 aprilie 1944*, în „Rost”, an VIII, nr. 86, aprilie 2010, pp. 49-53.
- Idem, *Centenar Dan Vizanty (II). 10 iunie 1944. O palmă usturătoare dată de români aviației americane*, în „Rost”, an VIII, nr. 87, mai 2010, pp. 68-78.
- Idem, *Centenar Dan Vizanty (III). „Lunga vară fierbinte” 1944*, în „Rost”, an VIII, nr. 88, iunie 2010, pp. 62-68.
- Idem, *Centenar Dan Vizanty (IV). 1945-1947. Un sfârșit și un început*, în „Rost”, an VIII, nr. 89, iulie 2010, pp. 59-64.
- Idem, *Apărător al cerului Bucureștilor – căpitan aviator Dan Vizanty*, în „Istorie și civilizație”, an II, nr. 14, noiembrie 2010, pp. 13-15.

Daniel Focșa, istoric

CONFERINȚA INTERNAȚIONALĂ „NEW SECURITY CHALLENGES: TOWARDS A COOPERATIVE AGENDA” ISTANBUL, 27-30 MAI 2012

În perioada 27-30 mai a.c., Grupul de Lucru privind Securitatea Regională în Zona Extinsă a Mării Negre (RSGBSA WG) a organizat, la Istanbul, prima conferință de cercetare cu tema: “New Security Challenges in the Greater Black Sea Area: Towards a Cooperative Agenda”. Activitatea s-a desfășurat în parteneriat cu Universitatea Kadir Has din Istanbul, Centrul pentru Studii Internaționale și Europene din Istanbul și Programul Universității Harvard *Black Sea Security Program*.

RSGBSA WG a fost creat în 2006, ca parte constituentă a Consorțiului PfP al Academilor de Apărare și Institutelor pentru Studii de Securitate. În esență, RSGBSA WG este o inițiativă orientată asupra evaluării mediului de securitate din REMN, pe baza cercetării și a cooperării științifice internaționale. Se urmărește promovarea unei viziuni comune a statelor din regiune privind problematica securității și a cooperării, evoluțiile mediului de securitate, precum și acordarea de sprijin pentru întărirea dialogului și consolidarea capacitatii de analiză și expertiză pe problematici-cheie care preocupă în prezent comunitatea regională. Co-președinția RSGBSA WG este asigurată de România (dr. Mihail E. Ionescu) și SUA (prof. Craig Nation, US War College, Carlisle). Secretariatul Permanent al RSGBSA WG este găzduit și coordonat de Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară (ISPAIM).

Activitatea desfășurată la Istanbul s-a înscris în parametrii noii vizuni strategice a RSGBSA WG (recomandată de SAC/ Consiliul Superior Consultativ al Consorțiului PfP al Academilor de Apărare și Institutelor pentru Studii de Securitate, prin directivele emise la Berlin și Bruxelles, în zilele de 28 octombrie 2010 și, respectiv, 27 octombrie 2011), menită să promoveze dezvoltarea securității cooperative în regiune prin organizarea de conferințe de cercetare abordând problematici specifice de interes regional.

La lucrările reuniunii au luat parte 54 de participanți din statele regiunii Mării Negre (Azerbaidjan, Bulgaria, Georgia, Republica Moldova, România, Federația Rusă, Turcia, Ucraina), precum și reprezentanți ai S.U.A., Austriei, Marii Britanii, și ai unor organizații internaționale precum NATO, BSEC, SELEC (fostul SECI), Consorțiul PfP, Centrul George C. Marshall din Germania, EU COM. Prezența unei impresionante delegații din partea Federației Ruse (9 participanți reprezentând atât mediul diplomatic, cât și mediul academic și științific) a demonstrat interesul crescut din partea partenerilor ruși de a participa și contribui la activitățile desfășurate în cadrul RSGBSA WG și al Consorțiului PfP. De asemenea, prezența unor înalți oficiali din partea Turciei (Ambasador Ahmet Bülent Meriç, director general pentru afaceri de securitate din cadrul Ministerului Afacerilor Externe al Turciei), Federației Ruse (Dimitry Balakin, șeful Secției NATO/Securitate Europeană din cadrul Ministerului Afacerilor Externe) și S.U.A. (David Sobyra, Director, Programul de combatere a drogurilor, Pentagon) a confirmat nivelul ridicat de participare, interes și vizibilitate internațională a evenimentului.

Din partea României, au luat parte dr. Iulian Fota, consilier prezidențial pe problematica securității naționale, gen.mr (r) dr. Mihail E. Ionescu, co-președinte al RSGBSA WG, dr. Liviu Mușeșan, Fundația EURISC, George Niculescu, Centrul pentru Studii East-Europene și Asiatiche.

Lucrările conferinței au fost structurate pe două palieri: ședințe plenare (în cadrul celor 4 secțiuni generale) și grupuri de lucru (2 serii a câte 4 grupuri) având ca obiectiv principal analizarea prezentărilor și elaborarea unor recomandări/evaluări relativ la subiectele supuse dezbatelii. În cadrul sesiunilor conferinței au fost abordate următoarele problematici de interes:

- Sesiunea I: *Energy Security (Securitatea energetică)*
- Sesiunea II: *Critical Infrastructure Protection (Protecția infrastructurii critice)*
- Sesiunea III: *Transnational Organized Crime (Crima organizată transnațională)*
- Sesiunea IV: *Cyber security (Securitatea cibernetică)*

Agenda conferinței a mai inclus trei sesiuni speciale în cadrul cărora au fost abordate tematici specifice care au vizat problematica securității, cooperării și perspectivelor de evoluție în zona Mării Negre.

În cadrul grupurilor de lucru, organizate la finalul fiecărei zile, s-au dezbatut și agreat recomandări (policy recommendations) care au fost prezentate la finalul conferinței. Aceste recomandări au scopul de a deservi interesele factorilor de decizie din regiune și de a contribui la întărirea încrederii între state și la asigurarea securității și stabilității regionale.

Volumul final cuprinzând lucrările conferinței, precum și recomandările politice specifice agreate cu ocazia evenimentului urmează a fi publicate în perioada imediat următoare.

Evenimentul a confirmat, o dată în plus, potențialul RSGBSA WG și necesitatea implementării noii orientări strategice a acestuia, precum și interesul statelor din regiune în direcția promovării și consolidării securității cooperative, în beneficiul stabilității regionale.

Lt. col. dr. Simona Țuțuianu*
Carmen Rijnoveanu**

* Cercetător științific, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

** Cercetător științific, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ INTERNATIONALĂ: „LUPTELE DE PE DON: DE LA VORONEJ PÂNĂ LA STALINGRAD. 1942-1943”. MOSCOVA ȘI VORONEJ, 4-8 IUNIE 2012

În perioada 4-8 iunie a.c., la Moscova și Voronej, au avut loc lucrările Conferinței internaționale dedicată unui eveniment de mare importanță istorică, respectiv împlinirea a 70 de ani de la luptele purtate în regiunea Voronej, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

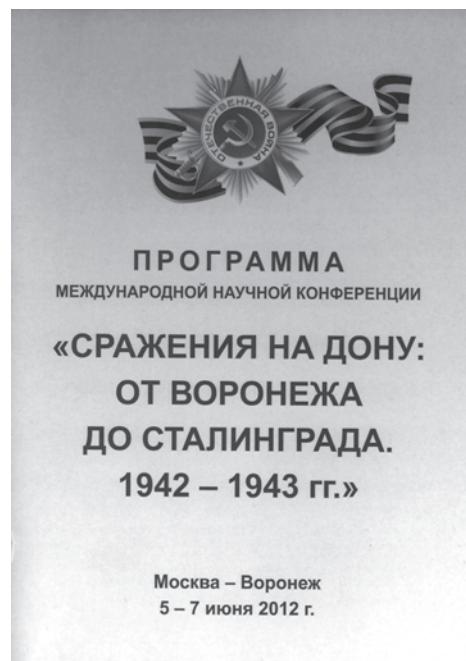
Conferința s-a desfășurat sub patronajul Ministrului Apărării al Federației Ruse și a Conducerii regiunii Voronej. Organizatorii conferinței au fost următoarele instituții: Muzeul Central al Marelui Război pentru Apărarea Patriei, Academia Militară a Marelui Stat Major al Forțelor Armate ale Federației Ruse, Universitatea Agrară de Stat din Voronej „Petru I” și Comitetul Veteranilor din Federația Rusă.

În cadrul conferinței au fost discutate acțiuni militare de pe râul Don de la sfârșitul lunii iunie 1942 până în februarie 1943 și impactul lor asupra evoluției și finalului bătăliei de la Stalingrad.

La reuniune au participat și au prezentat comunicări reprezentanți din 11 state: Germania, Italia, Marea Britanie, România, Ungaria, Ucraina, Belarus, Turkmenistan, Armenia, Kazahstan și Kîrgîzstan. Componența multinațională a forumului a permis o abordare multilaterală a evenimentelor istorice de acum șapte decenii ce s-au constituit într-un moment de cotitură în evoluția celui de-al Doilea Război Mondial.

Lucrările conferinței s-au desfășurat în două etape. Deschiderea oficială a lucrărilor și prima adunare plenară a avut loc la Moscova, la Muzeul Central al Marelui Război pentru Apărarea Patriei, în ziua de 5 iunie. A doua etapă s-a desfășurat la Voronej, la Universitatea Agrară de Stat „Petru I”. În seara zile de 6 iunie a avut loc întâlnirea oficială cu Vladimir Popov, prim vice-președinte Conducerii regiunii Voronej.

Toate comunicările prezentate în cadrul conferinței, care se află la cea de-a cincea ediție, vor fi publicate, alături de concluziile și recomandările forumului referitor la dezvoltarea colaborării științifice internaționale în domeniul istoriei militare.

**ПОСВЯЩАЕТСЯ 70-ЛЕТИЮ СРАЖЕНИЙ
НА ВОРОНЕЖСКОЙ ЗЕМЛЕ В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ
ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ И 100-ЛЕТИЮ ВГАУ**

УЧРЕДИТЕЛИ КОНФЕРЕНЦИИ

Правительство Воронежской области

Научно-исследовательский институт (военной истории)
Военной академии Генерального штаба Вооруженных
Сил Российской Федерации

Воронежский государственный аграрный университет
имени императора Петра I

Центральный музей Великой Отечественной войны
Общероссийская общественная организация ветеранов
Вооруженных Сил Российской Федерации

СТРАНЫ - УЧАСТИЦЫ КОНФЕРЕНЦИИ

Россия

Армения

Беларусь

Великобритания

Венгрия

Германия

Италия

Казахстан

Кыргызстан

Румыния

Туркменистан

Украина

2

11-50 – 12-05 «Оккупационный режим венгерских войск в Придонье в 1942-43 гг. Историография под давлением политики» – *Краус Т.*, зав. кафедрой истории Восточной Европы Будапештского университета, доктор исторических наук, профессор (Венгрия)

12-05 – 12-20 «Румынские войска в Сталинградской битве: между мифом и реальностью» – *Ионеску М.*, директор Института политических военных исследований и военной истории Румынии, генерал-майор (Румыния)

12-20 – 12-35 «Итальянские лагеря для военнопленных на Русском фронте» – *Скоттони Дж.*, президент общества культуры русскоязычных Италии «Искра», профессор (Италия)

12-35 – 12-50 «Реализация международных соглашений по сохранению воинских захоронений в России и за рубежом» – *Таранов А.Л.*, первый зам. начальника Управления Министерства обороны РФ поувековечению памяти погибших при защите Отечества

12-50 – 13-05 «Современные тенденции развития неофашистского движения в Западной Европе: Италия, Франция, Германия, Греция» – *Скалья А.*, профессор университета г. Тренто, доктор философии (Италия)

13-05 – 14-00 Перерыв. Фотографирование. Обед

14-00 – 14-15 «Воронежский городской комитет обороны» – *Иванова Е.В.*, аспирант МГУ, *Шамрай В.А.*, ст. преподаватель исторического факультета ВГУ

14-15 – 14-30 «Рейд 106-й танковой бригады по тылам противника 14-15 января 1943 года» – *Тимошечкин М.Ф.*, участник Великой Отечественной войны, *Тимошечкина Е.М.*, учитель истории школы № 43 г. Воронежа

ГОРОД ВОИНСКОЙ СЛАВЫ - ВОРОНЕЖ

*Воронежский государственный аграрный
университет имени императора Петра I*

Participanții au depus coroane de flori la „Monumentul Gloriei” la cimitirul eroilor, unde au fost înmormântați 10 000 de soldați sovietici căzuți în timpul luptelor din regiunea Voronej (1942-1943) și au vizitat alte cimitire ale militarilor străini și locuri unde s-au desfășurat bătălii: Emance, Gremiacie și Rudkino (raionul Hoholsk), Hrenovoe (raionul Bobrovsk) și muzeele din Ostrogojsk și Rossoși.

E necesar de subliniat faptul că soldații români care și-au pierdut viața în aceste bătălii însumează câteva mii, dar nu există niciun monument sau cimitir. În cadrul discuțiilor pe acest subiect, purtate cu organizatorii conferinței (Serghei Filonenko, vicerectorul Universității din Voronej și generalul de armată Mihail Moiseev, deputat în Duma de Stat și președinte al Comitetului veteranilor) s-a convenit ca Universitatea din Voronej să încheie un acord cu o universitate din București, iar în cadrul activităților prevăzute în acest acord bilateral să fie înscrisă și problematica ridicării unui monument dedicat ostașilor români căzuți la Cotul Donului și Stepa Kalmucă. Oaspeții străini, impresionați de numărul mare de militari români căzuți, au tratat drept „scandalosă” inexistența unui monument sau cimitir românesc în această zonă (Giorgio Scattoni, Italia).

România, prin Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, este la a doua participare la această conferință, prima având loc, cu o delegație formată din trei persoane, în 2008. Da data aceasta, semn al crizei economice, am fost singurul participant român. În cadrul reuniunii am prezentat o comunicare despre participarea trupelor române în bătălia Stalingradului și am avut numeroase contacte cu istoricii țării gazdă și cei străini, în cadrul cărora am prezentat preocupările istoriografiei românești privind studierea celui de-al Doilea Război Mondial.

**General maior (r)
dr. Mihail E. Ionescu***

---

* Directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

AL XXXVIII-LEA CONGRES INTERNATIONAL DE ISTORIE MILITARĂ, SOFIA (BULGARIA) – 27-31 AUGUST 2012 –

Comisia Internațională de Istorie Militară este un organism științific neguvernamental, creat în anul 1938, ce reunește 47 de comisii naționale de istorie militară din întreaga lume și a desfășurat tradiționalul Congres la Sofia. Este prima dată când reunioanele sunt organizate de către comisia națională de istorie militară (președinte – col. (r) dr. Dimitar Minchev) cu sprijinul Ministerului Apărării. De altfel, ministrul de resort, Anu Anghelov, a participat la sesiunea de deschidere, susținând o alocuție. Au participat 166 de istorici, reprezentând 38 de țări din Europa, Africa, Asia și cele două Americi. Dintre țările europene afiliate comisiei au lipsit reprezentanții Cehiei, Ungariei, Suediei și Norvegiei.

Tema Congresului, „Technology and Warfare”, a fost destul de interesantă, ea prilejuind dezbateri aprofundate asupra rolului tehnologiei asupra configurației războiului în diferite epoci istorice. De altfel, din dorința de a permite participarea largă a specialiștilor, organizatorii nu au restrâns dezbaterea la o anumită perioadă istorică. În acest context, comunicările au acoperit toate epocile istorice din antichitate până la anii post Război Rece. Semnalează și faptul că unele comunicări au avut un caracter foarte tehnistic, concentrându-se asupra descrierii unor tipuri de armament și tehnică de luptă.

Cu toate acestea, raporturile dintre tehnologie și arta războiului au fost reliefate în mod aprofundat. A reieșit cu putere faptul că evoluția războiului a fost dependentă în mare măsură de achizițiile tehnice și tehnologice. Carul de luptă, înșeuarea calului, praful de pușcă, țeava ghintuită, încărcarea pe la culată, armamentul automat, tancul, aviația, arma atomică etc. au reprezentat momente de „ruptură” în evoluția artei militare. De altfel, istoricii și teoreticienii militari le-au conceptualizat sub diferite sintagme: „revoluții militare”; „revoluții în afaceri militare”; „revoluții științifico-tehnice” etc.

Programul științific al Congresului a mai inclus o sesiune consacrată literaturii noi apărute pe tema congresului, precum și una dedicată tinerilor doctoranzi, Comisia propunându-și atragerea în mai largă măsură a tinerilor spre cercetarea istoriei militare pentru a asigura schimbul de mâine.

România, care a găzduit Congresul în două rânduri, 1980 și 2003, a fost reprezentată de general maior (r) dr. Mihail E. Ionescu, directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, col. (r) dr. Petre Otu, președintele Comisiei Române de Istorie Militară și dr. Dumitru Preda din Ministerul Afacerilor Externe.

În cadrul reunioanei generalul maior (r) dr. Mihail E. Ionescu a prezentat comunicarea: „Romania's War Technology: Between Requirements and Budgetary Priorities (1920-1939)” și a realizat mai multe intervenții la diferite comunicări.

Comunicarea a fost foarte bine primită, mai mulți participanți fiind interesați de preocupările conducerii de la București pentru crearea industriei proprii de apărare, de raporturile dintre politic și militar în procesul de înzestrare a armatei, de starea de operativitate a acesteia, de func-

ționarea alianțelor regionale la care România era parte (Mica Înțelegere, Înțelegerea Balcanică, alianța cu Polonia) din perspectiva asigurării necesităților de înzestrare.

De asemenea, dr. Dumitru Preda a moderat o secțiune din programul științific.

Un subiect disputat amplu în cadrul reuniunii de la Sofia a fost locul și tema viitorului congres. Această problemă a apărut anul trecut la Rio de Janeiro, când reprezentanții Japoniei au anunțat că din cauza dezastrului natural nu mai pot găzdui congresul în 2013. Comisia cipriotă de istorie militară a prezentat o ofertă de organizare, declinată ulterior. Astfel, s-a ajuns în situația ca reuniunea din anul 2013 să nu poată avea loc, fapt nemai întâlnit în ultimele trei decenii și jumătate. În cele din urmă, Comisia Italiană de Istorie Militară s-a oferit să organizeze congresul, dar un răspuns definitiv va fi dat la 1 noiembrie în acest an, după ce va fi obținut sprijinul autorităților militare italiene. Tema ce va fi discutată la Torino, locul unde se speră că va avea loc congresul, este: „Operații militare combinate și întrunite de-a lungul istoriei”.

Congresul din anul 2014 va fi organizat de Franța, tema fiind „De la ultimul război european la Primul Război Mondial” ea fiind strâns legată de centenarul declanșării primei conflagrații mondiale ce va avea loc în anul 2014.

În anul 2015, congresul va avea loc în China, țară care va organiza și Congresul mondial de istorie, reuniune ce se desfășoară odată la cinci ani. Precedentul Congres a fost găzduit de orașul Amsterdam (Olanda) în anul 2010.

În ansamblu, participarea la Congresul de la Sofia, întâlnirile și discuțiile purtate cu reprezentanți ai diverselor comisii naționale prezente la reuniune, proiectele inițiale, au fost foarte utile, contribuind la menținerea legăturilor științifice, la creșterea vizibilității internaționale a istoriografiei militare românești.

Petre Otu *

---

* Director adjunct, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

COOPERAREA ȘTIINȚIFICĂ ROMÂNO-FRANCEZĂ

În ziua de 15 noiembrie 2012 institutul nostru a fost vizitat de o delegație franceză formată din domnul atașat al apărării la București, Jean-Marc Lavallée și domnul Jean Nöel Grandhomme, profesor la Universitatea din Strasbourg. Din partea română au participat domnii general-major (r) dr. Mihail E. Ionescu, directorul institutului, colonel (r) dr. Petre Otu, director adjunct, dr. Sergiu Iosipescu și locotenent-colonel dr. Simona Tuțuianu.

Domnul colonel (r) Petre Otu a făcut o succintă prezentare a institutului și a activităților sale insistând asupra colaborării cu Service Historique de la Defense de la Vincennes, cu ECPAD, publicându-se un număr special consacrat României din „*Révue Historique des Armées*” (2006), precum și volumul *Français et Roumains dans la Grande Guerre* (2008).

În cursul discuțiilor a fost trecută în revistă cooperarea româno-franceză desfășurată de institutul nostru de-a lungul anilor și perspectivele acesteia în viitor. A fost evocată personalitatea colonelului Jean Nouzille¹, colaborator încă din anii '80 al institutului și predecesor la Strasbourg, în ceea ce privește studiile de istorie militară românească modernă și contemporană, al domnului profesor Grandhomme.

Domnul profesor Grandhomme a înfățișat contribuțiile sale la istoria militară românească axate în principal pe Primul Război Mondial și cu precădere referitoare la personalitatea generalului Henri Mathias Berthelot și la rolul misiunilor franceze în România din anii 1916-1918, 1918-1919².

Pentru perioada următoare s-a convenit ca împreună cu atașatura franceză de apărare de la București, cu Universitatea din Strasbourg să se demareze un proiect comun de cercetare științifică referitoare la relațiile militare româno-franceze în cursul Primului Război Mondial. De asemenea, s-a propus domnului Grandhomme să continue colaborarea la publicațiile institutului nostru.

În cursul după amiezii, la reședința ambasadorului Franței la București și prezentat publicului de Excelență Sa domnul Philippe Gustin, profesorul Jean-Nöel Grandhomme a susținut conferința „*Le général Berthelot et la naissance de la grande Roumanie (1916-1919)*” în care a prezentat pe larg ultima sa carte consacrată generalului, șef al misiunii militare franceze în România. Conferința a fost urmărită de un numeros public civil și militar.

Au luat cuvântul pe marginea expunerii invitatului francez domnii profesor universitar dr. Florin Turcanu, general-major (r) dr. Mihail E. Ionescu³ și dr. Sergiu Iosipescu. Acesta din urmă a ținut să sublinieze importanța deosebită a demersului profesorului Grandhomme referitor la evoluția doctrinară a generalului Berthelot, de la susținerea tezei colonelului de Grandmaison, a ofensivei cu orice preț, la aceea a strategiilor periferice. Această evoluție explică în mare măsură importanța acordată de înaltul comandament aliat și de generalul Berthelot acțiunii misiunii militare franceze în România, împreună cu armata din Orient fiind în măsură să aducă o cotitură în desfășurarea Primului Război Mondial.

Sergiu Iosipescu^{*}

* Cercetător științific dr., Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

¹ Născut la 26 mai 1926 colonelul Jean Nouzille a încetat din viață la 12 februarie 2007. A studiat la Școala Militară Specială de la Saint-Cyr-Coetquidan, a luptat ca ofițer în Indochina și Algeria. Și-a dat doctoratul de stat în litere și a fost diplomat al Institutului de Înalte Studii Europene, a fost profesor la Saint-Cyr și a tînuit cursuri la Universitatea din Strasbourg, a fost președinte al Comitetului European de Istorie și Strategii Balcanice Specialist în istoria Europei centrale și sud-estice a scris cărțile *Histoire de frontières. L'Autriche et l'Empire ottoman*, *Le calvaire des prisonniers de guerre roumaines en Alsace-Lorraine. 1917 – 1918*, *La Transylvanie. Terre de contacts et de conflits*, *La Moldavie. Histoire tragique d'une région européenne* (1994). Această ultimă lucrare, tradusă în românește, a fost lansată la Chișinău în anul 2005, cu care prilej colonelul Nouzille ținea personal să sublinieze câteva dintre ideile cărții sale: «Frontiera arbitrală trasată de conducătorii comuniști pe teritoriul Basarabiei este ca o bombă cu efect întârziat... Războiul de pe Nistru, care durează de la 1 martie până la 29 iulie 1992, demonstrează că aceasta regiune este o zonă strategică și geopolitică importantă pentru Federația Rusă. Armata a 14-a se va implica în mod deschis și direct în acest conflict...» ; «Problema „limbii moldovenești” – opera lingviștilor sovietici după Primul Război Mondial – continuă să învenineze relațiile dintre R. Moldova și România» ; «Cât privește viitorul Moldovei, fie pe calea federalizării sau cea a unirii cu România, clasa politică ar trebui să știe ce gândesc și ce doresc cu adevărat cetățenii R. Moldova, sub rezerva că ei să se poată exprima liber cu privire la acest subiect. Unii pot dori o unire cu România după modelul realizat de cele două Germanii în 1990. Alții s-ar putea să nu dorească o unire cu România, pentru a obține o reală independentă sau, de ce nu, pentru a rămâne în zona de influență rusă. Dacă Moldova rămâne independentă, două state românești pot stabili relații privilegiate bazate pe identitatea națională și limba comună, pe interese și obiective comune. Atunci când România va fi și membră a NATO și parte a Uniunii Europene, nivelul său de viață va fi mai ridicat; astfel ideea unirii cu România s-ar răspândi mai larg printre moldoveni, fie ei românofoni, rusofoni sau turcofoni».

² Este maître de conférences la Universitatea din Strasbourg, abilitat cu cercetări în domeniul chestiunilor naționale și țărilor de margine în inima conflictelor europene, 1853-1989; este membru al Comitetului științific al Memorialului de la Verdun, al Alsaciei-Moselle și al Muzeului din Gravelotte, conduce publicarea Dictionarului generalilor francezi din Primul Război Mondial. În ceea ce privește istoria românilor este de subliniat că teza doctoratului său la Sorbona a fost *Le général Berthelot et l'action de la France en Roumanie et en Russie méridionale (1916-1918)*. Din același domeniu a publicat *La Roumanie de la Triplice à l'Entente* (2009).

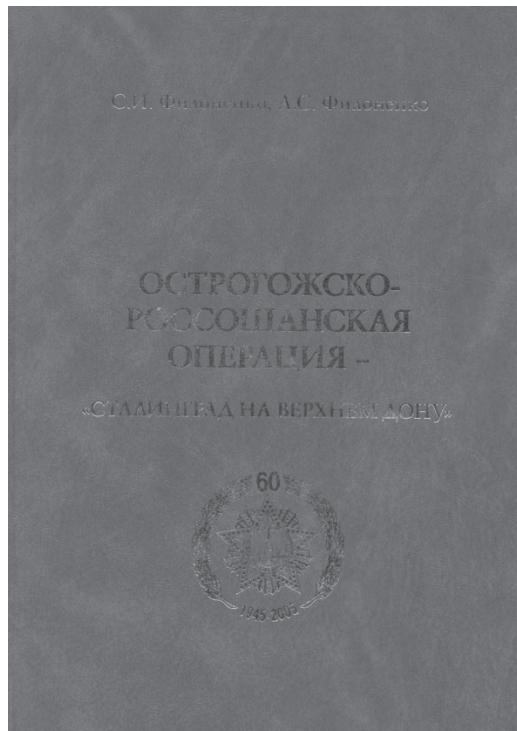
³ Vezi discursul său la p. 71.

„OPERAȚIUNEA OSTROGOJSK – ROSSOȘI – STALINGRAD PE DONUL DE SUS” DE S.I. FILONENKO, A.S. FILONENKO

Cartea „Operațiunea Ostrogojsk-Rossoș – Stalingrad pe Donul de Sus” este o lucrare amplă dedicată ofensivei Frontului Voronej, intrată în istoria celui de-al Doilea Război Mondial sub denumirea de „Stalingrad pe Donul de Sus”. Meritul principal al lucrării este acela că a introdus pentru prima dată în circuitul științific documente și materiale din Fondul de trofee ale Arhivei de stat din Voronej, desecretizate în decembrie 2004.

Monografia este structurată în trei capitole. În primul capitol autorii abordează problema acțiunilor ofensive ale Germaniei și a satelitelor ei, în regiunea Donului în vara anului 1942. Primul din cele două subcapitole prezintă planurile Germaniei și punerea lor în aplicare pe parcursul înaintării spre Don. Aici autorii fac referire atât la scopurile și motivațiile ideologice ale nazismului în declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial, și în special, în atacarea Uniunii Sovietice, cât și la dimensiunea militară a acțiunilor de la începutul conflagrației. De asemenea, se efectuează o scurtă analiză a motivelor statelor satelite de a intra în război alături de Germania. E de menționat că România, Bulgaria, Slovacia, Croația, Spania și Finlanda sunt doar enumerate ca țări aliate ale Germaniei. O analiză mai aprofundată a cauzelor care au determinat alianța cu Germania nazistă s-a efectuat doar pentru Italia și Ungaria. Atenția sporită acordată celor două state se datorează participării armatelor lor în luptele de la Ostrogojsk-Rossoș. După cum se cunoaște, armata română nu a luat parte la acțiunile militare din această regiune, ceea ce poate explica absența analizei scopurilor urmărite de România în momentul alăturării ofensivei germane la 22 iunie 1941. Același subcapitol mai descrie și operațiunile de ofensivă ale armatei germane și aliaților săi în regiunea Voronej.

Al doilea subcapitol tratează problema „războiului psihologic”, și anume popaganda îndreptată împotriva autoritatilor sovietice, precum și efectul acestora asupra armatei sovietice și a populației din teritoriile ocupate. Sunt prezentate un număr impresionant de materiale propagandistice: manifeste, foi volante, afișe, diverse publicații etc. Totodată, sunt prezentate și modalitățile de difuzare ale acestor materiale. Cetățenii sovietici erau încurajați să colaboreze cu armata

germană. Un alt scop al propagandei îl constituia împiedicarea sprijinului acordat partizanilor, prin instaurarea unui climat de teroare.

Următorul capitol, al doilea, prezintă activitățile de apărare ale forțelor sovietice, precum și pregătirile pentru trecerea la ofensivă pe frontul regiunii Donului de sus. În primul subcapitol sunt abordate strategiile de apărare ale armatei sovietice și cuprinde o descriere detaliată ale acțiunilor militare, disloarea forțelor armate ale ambelor părți, tehnica și armamentul din dotare, efectivele armatelor etc. În celălalt subcapitol sunt prezentate contaofensiva armatei sovietice la Stalingrad și pregătirile pentru operațiunea de ofensivă Ostrogojsk-Rossoși.

Ultimul capitol se intitulează „Distrugerea forțelor germano-fasciste și ale sateliștilor în operațiunea de ofensivă Ostrogojsk-Rossoși.” și cuprinde patru subcapitole. Primul subcapitol înfățișează atacul declanșat la 13 ianuarie 1943, al celor patru armate ale Frontului Voronej sub comanda generalului-locotenent F.I. Golikov, în urma căruia a fost încercuită și distrusă Armata 2 maghiară. Al doilea subcapitol prezintă ofensiva Corpului 18 infanterie pe Frontul Voronej, aflat sub comanda generalului-maior P.M. Zikov și care, conform planului operațiiei Ostrogojsk-Rossoși, urma să străpungă apărarea inamicului (Corpul 7 german Armată și Armata 2 maghiară) și să inainteze în direcțiile vest, sud-vest și sud, pentru a face jocăunica cu Armatele 3 și 40 blindate sovietice, pe alianțamentul localităților Ostrogojsk și Karpenkovo. În următorul subcapitol sunt descrise acțiunile armatei sovietice în urma căror a fost distrus Corpul alpin italian. Cel de-al patrulea subcapitol se concentrează asupra acțiunilor Armatei 6 din compoziția Frontului de Sud-Vest. Aceste acțiuni s-au desfășurat în cooperare cu Armata 3 blindată, căreia i-a fost transferată o parte din fâșia inițială și au presupus cucerirea localităților Visoceanov și Novo-Markovka.

Ultima parte a volumului (anexele) constituie o importantă culegere de documente și materiale: documente oficiale ale comandanților sovietici, biografii, secvențe de jurnal, planuri militare, rapoarte, materiale foto, documente oficiale ale comandanților forțelor germane, italiene și maghiare, scrisori etc.

Precizăm că acțiunile forțelor militare române nu au intrat sub lupa investigației autorilor, în zonă acționând, alături de mari unități germane, doar trupe maghiare și italiene.

Deși are o dimensiune ideologică evidentă, lucrarea este considerată cea mai amplă cercetare a uneia dintre cele mai importante operații ale armatei sovietice din iarna anului 1942/1943 care face parte din ampla confruntare de la Stalingrad, soldată cu un dezastru militar pentru Germania și aliații ei.

Daniela Șișcanu *

---

* Cercetător științific, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

Recenzii, prezentări de carte

Vasile Scârneci, *Viața și moartea în linia întâi. Jurnal și însemnări de război 1916-1920, 1941-1943*, Editura Militară, București, 2012, 616 pagini.

Memorialistica, la fel ca și memoria faptelor pe care le redă în scris, este un demers, prin definiție subiectiv. Mai mult decât atât, într-un context social-politic și istoric atât de zbuciumat precum cel românesc al anilor postbelici, este un exercițiu periculos, supus cenzurii și justificării, analizei și pedepsei. În general avem puține mărturii despre al Doilea Război Mondial, mai puține chiar decât cele privind prima conflagrație mondială. Iar cele care au fost consimilate și puse la dispoziția publicului suferă, în marea lor majoritate, de pecetea timpurilor care au urmat celui de-al Doilea Război Mondial. Sovietizarea României, controlul politic și ideologic, ampla operație de rescriere și reinterpretare a trecutului nostru recent și mai puțin recent ce au marcat anii postbelici, ani ai regimului comunist, s-au materializat într-o pierdere ireparabilă. Cei care au scris și puteau să își amintească trecutul nostru recent, memoria individuală ca exercițiu de memorie colectivă, al consemnării imaginii individuale asupra curgerii colective a timpului, nu mai sunt.

Iată de ce, confruntați cu un peisaj memorialistic justificator, auto-justificator, incriminator ori acuzator, apariția unei noi cărți de memoriile de război părea a nu oferi decât, poate, exercițiul unei noi parcurgerii de pagini atent și cuminte încolocate a unei viziuni ideologice ori alta, potrivit cu timpurile, cu orientările la modă de interpretare a istoriei noastre recente. Lucrarea lui Vasile Scârneci constituie pentru noi, cititorii săi oarecum dezamăgiți și înarmați cu o părere preconcepută asupra genului, o surpriză extrem de plăcută. Constituită din două părți consemnând cronica participării autorului la cele două conflagrații mondale, lucrarea lui Vasile Scârneci are un caracter compozit. Cea de-a doua parte a sa reprezintă un veritabil jurnal de război, scris la cald, al participării autorului la cel de-al Doilea Război Mondial în calitate de comandant al Grupului 3 Vânători de Munte, din

Bucovina și până în Kuban și apoi în Crimeea, pe parcursul a trei ani lungi de război. Memoriile despre Primul Război Mondial sunt, din punct de vedere al alcăturii, ulterioare însemnărilor despre cel de-al Doilea Război Mondial, fiind scrise odată cu desăvârșirea operei de transcriere a caietelor originale ale însemnărilor mai sus pomenite, adânc marcate de trecerea timpului și condițiile vitrege de păstrare (au fost păstrate îngropate în grădina casei autorului mai bine de un deceniu, pe timpul celor mai crunți ani ai regimului comunist). De aceea însemnările referitoare la participarea autorului la Primul Război Mondial sunt cu mult mai închegate și mai cursive, mai aproape de genul literar clasic.

Dincolo de aceste considerații asupra formei trebuie să constatăm faptul că nu au fost niciodată gândite spre a fi publicate ceea ce a salvat aceste memorii de rescriere, de reinterpretare, dându-le o valoare imensă ce le impune în galeria celor mai importante mărturii asupra participării Armatei Române la cea de-a doua conflagrație mondială. Valoarea lor nu izvorăște din poziția cheie a autorului în ierarhia militară (ea este oarecum medie ca eșalon ierarhic fiind mai degrabă una de execuție și nu de decizie) și nici din ineditul unor informații militare care au fost, prin efortul multor cercetători ai subiectului în mare parte elucidate și prezentate publicului. Ea izvorăște din ceea ce nici un document miliitar nu spune, din relatarea minuțioasă asupra vieții de pe front, asupra modului în care au luptat, au gândit, au suferit, au fost și, nu de puține ori, au incitat să mai fie ostașii Armatei Române. Memoriile lui Vasile Scârnci ne arată cum trăiau soldații, cum se comportau, cum interacționau cu populația, cu aliații, cu inamicul, relațiile dintre aceștia, tratamentul lor de către superiori, aprecierea lor asupra superiorilor, și toate acestea la modul nud, fără menajamente și fără cuvinte de prisos. Nefiind supuse decât autocenzurii autorului, nefiind gândite a supraviețuiri vreunei cenzuri politice ori ideologice, nefiind influențate, în cea mai mare parte a lor, de procesul de rememorare și de adecvare a memoriei faptelor trecute unui prezent contextual diferit (căci autorul refuză cu strănicie să le rescrie, să se reinventeze pe timpul procesului de transcriere), ele ne pun în contact direct cu logica acțională a timpului surprins în cuprinsul paginilor lor, ne dau la o parte un colț din cortina grea a uitării permitându-ne să privim dincolo de cuvintele seci ale documentelor militare și de cele autojustificatoare ori promotoare ale memoriilor de după.

Veritabil testament adresat urmașilor, memoriile lui Vasile Scârnci răspund cu brio uneia dintre funcțiunile primordiale pe care le acordă acestora autorul, aceea de a purta memoria ostașilor pe care i-a comandant, pe care i-a iubit atât de mult, pe care i-a văzut luptând și nu o dată murind pe front, în linia întâi. Viața și moartea lor, viața de zi cu zi a acestora reflectată în textul scris este completată în modul cel mai fericit de o veritabilă cronică în imagini cum puține au supraviețuit până la noi din acele vremuri de război. Oameni de rând cu viețile lor comune, cu bucurii și cu necazuri, uniți în camaraderia frontului, a liniei întâi străpung negura uitării și ne zâmbesc în scurtele răgazuri dintre lupte, în refacere, dau viață unor nume și unor fapte secuvențiale în documente, statistici și comunicate.

Credem că, în acest context, principala calitate a memoriilor lui Vasile Scârnci este capacitatea evocatoare, modul în care, uzând de cuvinte puține, autorul reușește să facă portrete, să schițeze caracterul să ne redea esențialul asupra unor oameni cu care a luptat, fie că aceștia au fost cunoscuți comandanți ai Armatei Române pe frontul de est ori în Primul Război Mondial, fie că au fost simpli ostași.

Acestea sunt motivele pentru care nu putem decât să recomandăm, mai mult decât călduros, atenției cititorilor cartea excepțional îngrijită de Adrian Pandea, redactorul ei și autorul unui studiu introductiv valoros ce încadrează pe deplin biografia și parcursul de luptă ale autorului. Cei ce vor urma îndemnul nostru se vor confrunta cu o excepțională felie de viață, de istorie a României celor două războaie mondiale, atât de fericit diferită față de regula memorialistică de război românești contemporane.

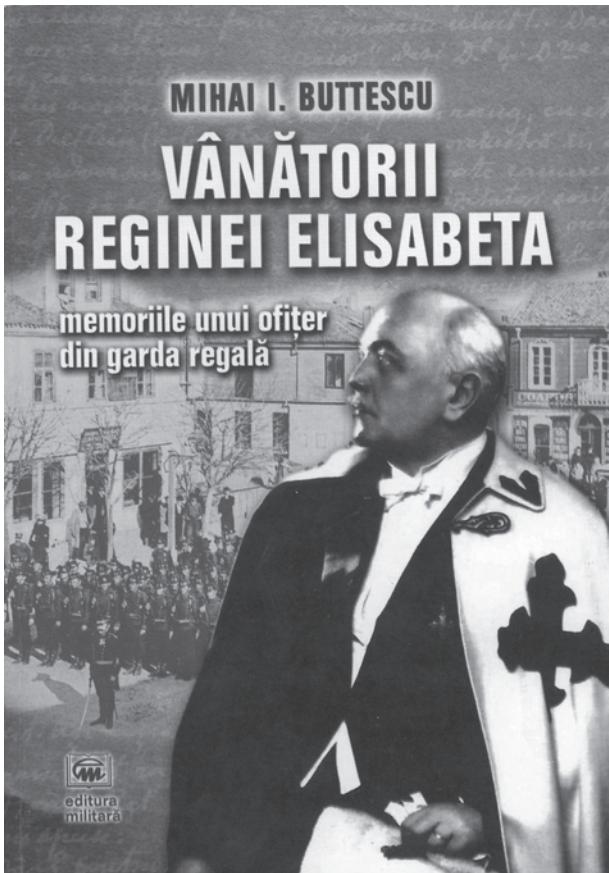
dr. Șerban Liviu Pavelescu *

* Cercetător științific III, Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară.

Mihai I. Buttescu, *Vânătorii Reginei Elisabeta. Memoriile unui ofițer din garda regală*, Ediție îngrijită, prefată, note și indice de comandor (r) Gheorghe Vartic, Editura Militară, București, 2012, 440 p.

Literatura memorialistică se îmboărățește cu o nouă lucrare, cea a generalului Mihai I. Buttescu (1878-1963), unul dintre iluștrii instructori și comandanți militari care s-au distins în efortul de modernizare a armatei și implicit a societății românești într-o epocă de mari frământări, împliniri și deziluzii.

Descendent dintr-un neam vechi cu obârșile în Moldova veacului al XIV-lea, cu un strămoș dregător domnesc („logofăt de taină” al domnitorului Alexandru Moruzi) ai căruia urmași au fost slujitori ai bisericii ortodoxe, Mihai Buttescu a fost crescut într-un spirit de dreptate și demnitate, de interes pentru învățătură și respect pentru tradiții, de dragoste de neam și țară, în tihna împrejurimilor mănăstirii Agapia. După absolvirea Liceului național din Iași (1889-1895), a urmat o instruire militară de excepție, începută în țară la Școala filor de militari din Iași (1895-1898) și definitivată în Germania la Școala de război de la Anklam și în unități ale armatei prusene (1898-1901). În cadrul Regimenterului 87 infanterie al Ducele de Nassau din Mainz, unde se pregătea pentru intrarea în Școala de război, a învățat „ceea ce se numea substanțialul forței militare: credința, disciplina, onoarea și îndemânarea de a folosi armele, atât la tragere, cât și la atacul piept la piept”. Mihai Buttescu a avut șansa să facă parte din primele generații de ofițeri pregătiți în Germania, ca urmare a noii politici externe promovate de regele Carol I și guvernele de la București, mai ales după aderarea României la Tripla Alianță (1883). Revenit în țară, a fost încadrat la Batalionul 2 vânători de gardă „Regina Elisabeta”, dislocat la Constanța și București, apoi la Tabăra de instrucție de la Dadilov și Slobozia (1907-1911), unde ca profesor și instructor și-a valorificat cunoștințele și aptitudinile dobândite în Germania, implicându-se în procesul de îmbunătățire a pregăririi de luptă și la punerea în practică a unor măsuri de reformă a armatei române. Cariera sa militară a

inclus, printre altele, implicarea în acțiunile de potolire a revoltelor țărănești din 1907, misiunea de instruire militară a prințului Carol, participarea la campania din Bulgaria din 1913. Încununarea acestei cariere a reprezentat-o participarea la Războiul de Întregire din 1916-1918, unde în calitate de comandant al Regimentului 2 vânători „Regina Elisabeta” a fost decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul” pentru vitejia cu care a condus unitatea în bătălia de la Mărășești din vara anului 1917. Demisionat din armată în 1920, s-a angajat în viața politică activând în Partidul Poporului condus de generalul Al. Averescu. După declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial a fost mobilizat și numit comandant al Regimentului 3 „Olt” și înaintat general, iar după intrarea României în război a fost numit comandant militar, apoi director cultural al Uzinelor „Malaxa-Rogifer” (1941-1944).

General în retragere în 1948, Mihai Buttescu a început să-și scrie memoriile la îndemnul unuia dintre nepoții săi, preotul Neculai Cosma din Humulești lui Creangă. Scrise Tânăr, în perioada 1948-1957, în anii deplinei maturității ce și-au spus cuvântul în judecarea evenimentelor, aceste memorii aduc veritabile contribuții la ilustrarea procesului complex de reformă a organismului militar românesc, derulat la întreținerea secolelor XIX și XX, precum și a participării armatei române în Prima Mare Conflagrație Mondială. De asemenea, lucrarea oferă aspecte inedite din mediul militar românesc și german, aduce informații noi privind personalități ale epocii și evenimente politice și sociale pe care autorul le-a trăit.

Aceste amintiri – intitulate de autor „Mărturisire cum a crescut și a rodit o sămânță de om (1878-1949)” – cuprind opt capitole. După o succintă introducere și o incursiune în neamul Buteștilor, urmează trei capitole purtând titluri sugestive: „Înmugurirea”, „Dezvoltare și rod” și „Războaiele”, ce includ perioada studiilor civile și militare, cariera de ofițer și participarea la marile conflagrații. Alte două capitole („Ligă și partid” și „Femeia și pensia”) sunt dedicate activității sale politice, sociale și economice din perioada interbelică, precum și vieții sale personale. Încheiate cu concluzii ce reprezintă mai degrabă un eseu asupra vieții, aceste amintiri au fost redactate într-un stil alert, în care autorul a folosit frecvent dialogul, a îmbinat povestirea cu analiza, reușind să ne introducă nu numai în tumultul evenimentelor, dar să ne și transmită parfumul epocii.

Memoriile generalului Buttescu, evident subiective, reprezintă atât un autentic izvor de cunoaștere a efortului de modernizare a armatei române, dar și o sursă pentru studierea conceptului armată-societate, ca modalitate de studiu a istoriei militare.

Aceste amintiri au o certă valoare documentară, potențată de acribia cu care comandorul (r) Gheorghe Vartic a îngrijit pentru publicare manuscrisul, completat cu note explicative. Mai mult, îngrijitorul acestei ediții, cel căruia i-au fost încredințate cele 600 de file ale manuscrisului de către familia autorului, a întregit memoriile cu prefată, repere cronologice și lista lucrărilor publicate de autor, precum și indice de persoane și ilustrație, ceea ce sporește ținuta științifică a acestui volum ce completează peisajul istoriografiei militare românești.

Maria Georgescu *

* Prof. univ. dr., Universitatea din Pitești.

CONTENTS

• Dossier: 70 years since the Battle of Stalingrad	
– Major General (ret.) Dr. MIHAIL E. IONESCU – Dossier “Stalingrad”	1
– Major General (ret.) Dr. MIHAIL E. IONESCU – Romanians at Stalingrad. Myth and Reality.....	3
– ADRIAN PANDEA – Stalingrad – A Turning Point in the Relations Between Romania and the Third Reich	14
– PETRE OTU – Army Group “Marshal Antonescu”, a Failed Project	25
– SORIN TURTURICĂ – Romanian Military Aviation in the Battle of Stalingrad, September- December 1942	33
– MIOARA ANTON – The End of an Epopee: Romanian War Propaganda after the Disaster at Stalingrad	56
• Medieval History	
– RADU GABRIEL ICHIM – The Contribution of the Orthodox Priests to the War of Independence (1877-1878)	63
• First World War	
– Major General (ret.) Dr. MIHAIL E. IONESCU – Henri-Mathias Berthelot (1861-1931). Du culte de l'offensive à la stratégie globale	71
– MARIA GEORGESCU – Ion I.C. Brătianu and Romania's Reentry into War in the Fall of 1918	75
• Romanian Armed Forces in International Missions	
– Lt. col. Dr. IULIANA-SIMONA ȚUȚUIANU – Legal Considerations Regarding the Participation of the Romanian Armed Forces to International Missions.....	81
– Colonel (ret.) DOREL PIETRĂREANU – UN Military Observer in the Desert (II)	87
• Addenda et corrigenda	
– DANIEL FOCȘA – On the Article „Dan Vizanty, «Asul regăsit...»”, by Ana Maria Vizanti	97
• Scientific Manifestations	
– International Conference “New Security Challenges: Towards a Cooperative Agenda”, Istanbul, May 27-30, 2012 – IULIANA-SIMONA ȚUȚUIANU, CARMEN RÎJNOVEANU	98
– International Scientific Conference “The Fights on the Don River: from Voronezh to Stalingrad. 1942-1943”, Moscow and Voronezh, June 4-8, 2012 – Major General (ret.) Dr. MIHAIL E. IONESCU.....	101
– The 38 th International Congress of Military History, Sofia (Bulgaria), August 27-31, 2012	
– PETRE OTU	104
– Romanian-French Scientific Cooperation – SERGIU IOSIPESCU	107
• Reviews	
– S.I. Filonenko, A.S. Filonenko, <i>Operațiunea „Ostrogojsk-Rossoși-Stalingrad” pe Donul de Sus</i> , Editura Kvarta, Voronej, 2005 – DANIELA ȘIȘCANU	109
– Vasile Scârneci, <i>Viața și moartea în linia întâi</i> , Editura Militară, București, 2012	
– ȘERBAN PAVELESCU	111
– Mihai I. Buttescu, <i>Vânătorii Reginei Elisabeta. Memoriile unui ofițer din garda regală</i> , Editura Militară, București, 2012 – MARIA GEORGESCU.....	113

• Responsabil de număr: PETRE OTU

• ALEXANDRU VOICU, MIRCEA SOREANU – redactori

• ADRIAN PANDEA, coperta, ELENA LEMNARU, tehnoredactare computerizată

Adresa redacției: strada Constantin Mille nr. 6, cod 010142, București, sector 1,

telefon: 0213157827, telefax: 004021-3137955

www.mapn.ro/diepa/ispaim

Tiparul executat la Tipografia Semne '94

B 00136/11.12.2012